

# **THEORETICAL FOUNDATIONS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE**

Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference

Rome, Italy  
March 19 – 20, 2021

UDC 01.1

ISBN – 978-9-40361-462-5

The VI International Science Conference «Theoretical foundations of modern science and practice», March 19 – 20, 2021, Rome, Italy. 147 p.

Text Copyright © 2021 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2021 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Buchynska T.

Soft skills for the 21st century employment // Theoretical foundations of modern science and practice. Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference. Rome, Italy 2021. Pp. 23-25.

URL: <https://eu-conf.com>.

## TABLE OF CONTENTS

| ART HISTORY         |                                                                                                                                                         |    |
|---------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1.                  | Алфьорова З.І.<br>ПРИНЦИП КОНВЕРГЕНЦІЇ В МОРФОЛОГІЇ<br>АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА                                                            | 9  |
| 2.                  | Туркави М.<br>ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ СИРИЙСКОГО<br>ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КИНО                                                                                | 11 |
| 3.                  | Шеремет В.В.<br>НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ПІВДНЯ<br>УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ<br>АКАДЕМІЗАЦІЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ | 14 |
| BIOLOGICAL SCIENCES |                                                                                                                                                         |    |
| 4.                  | Татарінова Г.Ш., Отарова Н.И.<br>РАЦИОНАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНО-<br>ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА, КАК ОСНОВА<br>ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩЕЙ ПЕДАГОГИКИ             | 17 |
| CHEMICAL SCIENCES   |                                                                                                                                                         |    |
| 5.                  | Лаврик Р.В., Сокол Д.О.<br>ЗАБРУДНЕННЯ ГІДРОСФЕРИ СЬОГОДЕННЯ                                                                                            | 20 |
| ECONOMIC SCIENCES   |                                                                                                                                                         |    |
| 6.                  | Buchynska T.<br>SOFT SKILLS FOR THE 21ST CENTURY EMPLOYMENT                                                                                             | 23 |
| 7.                  | Крилова І.Г.<br>СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ                                                                                                              | 26 |
| 8.                  | Нікола С.О., Андрушой К.М.<br>МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЯК ОСНОВА МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ                                                                               | 28 |
| 9.                  | Пляскіна А.І.<br>НАПРЯМИ ОПТИМАЛЬНОСТІ УПРАВЛІННЯ В ДІЛОВІЙ<br>СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ З УРАХУВАННЯМ СЬОГОДЕННИХ<br>ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ                 | 31 |

|                       |                                                                                                                                                     |    |
|-----------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 10.                   | Чуєва І.О., Намлієва Н.В.<br>ОЗНАЙОМЛЕННЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ТУРИЗМ З<br>ОСОБЛИВОСТЯМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ І ФІНАНСУВАННЯ В<br>ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ    | 32 |
| LEGAL SCIENCES        |                                                                                                                                                     |    |
| 11.                   | Долинська М.С.<br>ВИДИ АЛЕАТОРНИХ ДОГОВОРІВ ЗА ГАЛИЦЬКИМ<br>ЦИВІЛЬНИМ КОДЕКСОМ 1797 РОКУ                                                            | 34 |
| 12.                   | Кирдан Б.В.<br>ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ОПЛАТИ ЕКСПЕРТИЗИ<br>У СПРАВАХ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ АВТОРА                                                   | 37 |
| MANAGEMENT, MARKETING |                                                                                                                                                     |    |
| 13.                   | Гузар У.Є., Калитин Р.Р.<br>МЕТОДИ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ<br>ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ                                                    | 39 |
| MEDICAL SCIENCES      |                                                                                                                                                     |    |
| 14.                   | Antonova O.V.<br>ACTUAL NUTRITION OF CHILDREN OF INDUSTRIAL AREA                                                                                    | 42 |
| 15.                   | Kutsyi D., Lapko S.<br>DYNAMICS OF NAMIES OF STATUS AND ADAPTATION<br>PROCESSES OF STUDENTS OF THE 1ST-3RD YEAR OF KNMU                             | 44 |
| 16.                   | Kuchuk O.P., Solovyova O.A.<br>MANAGEMENT OF PATIENTS WITH PARASITIC<br>BLEPHARONCONJUNCTIVITIS                                                     | 46 |
| 17.                   | Tutchenko M., Chub S.<br>CLINICAL AND PROGNOSTIC ANALYSIS OF THE EFFECT OF<br>HAEMOTRANSFUSION ON THE FUNCTIONAL STATE OF THE<br>LIVER IN CIRRHOSIS | 48 |
| 18.                   | Onul N., Holovkova T.<br>FEMALE INFERTILITY AS A CURRENT PROBLEM IN THE<br>CONDITIONS OF ENVIRONMENTAL TECHNOGENIC<br>POLLUTION                     | 50 |

|                      |                                                                                                                                                             |    |
|----------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 19.                  | Невмержицкая Н.Н., Грабовой А.Н.<br>ХАРАКТЕРИСТИКА МЕЗЕНХИМАЛЬНЫХ СТВОЛОВЫХ КЛЕТОК                                                                          | 52 |
| PEDAGOGICAL SCIENCES |                                                                                                                                                             |    |
| 20.                  | Ismailova D.<br>DEBATE TECHNOLOGY AS MEANS OF DEVELOPING CRITICAL THINKING                                                                                  | 55 |
| 21.                  | Havran M., Havran V.<br>THE PECULIARITIES OF USING ONLINE TECHNOLOGIES IN REMOTE LEARNING ENVIRONMENT                                                       | 58 |
| 22.                  | Morhunova N., Semenenko I.<br>INFLUENCE OF THE EDUCATIONAL AND UPBRINGING ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY ON THE FORMATION OF THE FOREIGN STUDENT PERSONALITY | 61 |
| 23.                  | Гимадиева Э.Н.<br>ПРОГРАММНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ACTIVEINSPIRE НА ЗАНЯТИЯХ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ                                                                    | 63 |
| 24.                  | Григоренко В.Л., Рассказова О.І.<br>СТВОРЕННЯ ТОЛЕРАНТНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ                                     | 65 |
| 25.                  | Ковиліна В.Г.<br>СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КОРЕКЦІЇ АУТИЧНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ                                                                                      | 68 |
| 26.                  | Козубовська І.В., Байбакова О.О.<br>ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ США ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ                                                    | 71 |
| 27.                  | Милян Ж.І.<br>АЛЬТЕРНАТИВНІ ПОЧАТКОВІ ШКОЛИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ                                                                                                | 74 |
| 28.                  | Мөлдір С.<br>ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ МӘДЕНИ-ӘЛЕУМЕТТІК ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ МӘСЕЛЕСІ                                                                              | 77 |

|                         |                                                                                                                                                      |     |
|-------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 29.                     | Петрушова Н.В.<br>ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИМИ<br>ТЕКСТАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У<br>ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ                  | 80  |
| 30.                     | Редько В.Г.<br>ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ<br>ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ<br>КОМПЕТЕНТНІСНОГО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ               | 83  |
| 31.                     | Сергеева В.Ф.<br>ИНТЕГРИРОВАННОЕ И ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК<br>СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ ДЕТЕЙ С<br>ПСИХОФИЗИЧЕСКИМИ НАРУШЕНИЯМИ В УКРАИНЕ | 86  |
| 32.                     | Упатова І. П., Сумцова А. А.<br>ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я<br>ОСОБИСТОСТІ                                                       | 89  |
| PHARMACEUTICAL SCIENCES |                                                                                                                                                      |     |
| 33.                     | Запорожська С.М., Олефіренко А.О.<br>СЕНСОРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВ ПРЕПАРАТУ ДЛЯ<br>ЛІКУВАННЯ СТРЕПТОДЕРМІЇ                                             | 92  |
| PHILOLOGICAL SCIENCES   |                                                                                                                                                      |     |
| 34.                     | Kasatkina-Kubyshkina O.<br>ADVERTISING TEXTS DURING COVID-19 HEALTH CRISIS:<br>PSYCHOLOGICAL AND LEXICAL ASPECTS                                     | 95  |
| 35.                     | Горлова О.В.<br>ПРОБЛЕМА ПАМ'ЯТІ В РОМАНАХ ЧАРЛЬЗА ДІКЕНСА<br>(«КРИХІТКА ДОРРІТ», «КРАМНИЦЯ СТАРОЖИТНОСТЕЙ»)                                         | 98  |
| 36.                     | Зуброва О.А., Вінник А.Д.<br>МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ПОДКАСТІВ<br>В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ                                    | 101 |
| 37.                     | Туймебекова А.А.<br>АҚЫНДЫҚ ӘЛЕМ АРНАЛАРЫ                                                                                                            | 104 |

| PSYCHOLOGICAL SCIENCES |                                                                                                                                                              |     |
|------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 38.                    | Жеткергенова Ж.Ж.<br>АКТУАЛЬНОСТЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО<br>ИССЛЕДОВАНИЯ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ                                                                  | 109 |
| TECHNICAL SCIENCES     |                                                                                                                                                              |     |
| 39.                    | Козлов В.В., Томашевська Т.В.<br>ДО ПИТАННЯ ВИРІШЕННЯ ЗАДАЧ РОЗПОДІЛУ<br>ПОВ'ЯЗАННИХ РЕСУРСІВ                                                                | 117 |
| 40.                    | Panyukova N.A., Stupenkova I.A., Efimov R.A.<br>PROSPECTS FOR GROWTH OF TRUCK VOLUMES WHEN<br>USING THE NORTHERN LATERAL TRAVEL                              | 120 |
| 41.                    | Open'ko P., Mironyuk M.<br>COMPLEX SUBSTANTIATION OF RELIABILITY AND<br>MAINTAINABILITY REQUIREMENTS FOR MOBILITY MEANS<br>OF SURFACE-TO-AIR MISSILE SYSTEMS | 123 |
| 42.                    | Аль-Амморі А., Хафед І.С.А.<br>ЗАДАЧІ МОДЕЛЮВАННЯ КОЛИВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ<br>ЗУБЧАСТИХ ПЕРЕДАЧ З ВРАХУВАННЯМ ТЕМПЕРАТУРИ<br>ТА ТЕРТЯ                            | 126 |
| 43.                    | Каргабаева Д.Т., Бупежанова А.К.<br>БИЛЛИНГОВЫЕ СИСТЕМЫ В РЕШЕНИИ АКТУАЛЬНЫХ<br>ПОТРЕБНОСТЕЙ ОПЕРАТОРОВ                                                      | 128 |
| 44.                    | Кобелева Л.И., Калашников И.Е.<br>ЛИТОЙ КОМПОЗИЦИОННЫЙ МАТЕРИАЛ НА ОСНОВЕ<br>АЛЮМИНИЕВОГО СПЛАВА AL-SN, СТРУКТУРА И<br>СВОЙСТВА                              | 131 |
| 45.                    | Кутепов С.Н., Гвоздев А.Е.<br>ВЛИЯНИЕ ТЕМПЕРАТУРЫ ОТПУСКА НА СТОЙКОСТЬ<br>АРМАТУРНОГО ПРОКАТА К ВОДОРОДНОМУ<br>РАСТРЕСКИВАНИЮ                                | 133 |
| 46.                    | Микитин Г.В., Чигрин Л.В.<br>БЕЗПЕКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО<br>МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ                                                                   | 136 |

|         |                                                                                                                                                             |     |
|---------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 47.     | Сироватка В.Л.<br>КОРРОЗИОННАЯ СТОЙКОСТЬ ДЕТОНАЦИОННЫХ<br>ПОКРЫТИЙ НА ОСНОВЕ АЛЮМИНИДОВ ЖЕЛЕЗА                                                              | 138 |
| TOURISM |                                                                                                                                                             |     |
| 48.     | Матухно В.В., Усачов Д.В.<br>АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ТА ЗАСОБІВ<br>ОРІЄНТУВАННЯ НА МІСЦЕВОСТІ                                                               | 140 |
| 49.     | Омельяненко Г.А., Парій С.Б.<br>ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ У ПРАКТИЦІ<br>ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ І<br>ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ | 143 |

## ПРИНЦИП КОНВЕРГЕНЦІЇ В МОРФОЛОГІЇ АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА

**Алфьорова Зоя Іванівна**

докторка мистецтвознавства, професорка,  
професорка кафедри аудіовізуального мистецтва  
Харківської державної академії дизайну і мистецтв

Існування сучасної аудіовізуальної культури в розвинених країнах світу на сьогодні можна охарактеризувати як «тотальне візуальне», оскільки з середини ХХ ст. візуальна складова розпочала домінувати в цій морфологічній системі. Фактично, прояв зазначеної «тотальності» став певним підсумком дії *принципу конвергенції* (від лат. *convergo* «зближаю»). Дія цього посткласичного принципу сприяла створенню новітнього діючого середовища, поліонтологічного за своїм походженням, з наявністю наступних трьох взаємодіючих складових «аудіовізуальної – медіальної (медійної) - віртуальної». Зближення колись доволі автономних морфологій аудіовізуальної культури під дією принципу конвергенції призвело до створення метасистеми, яка, попри свою складність, виявилась здатною до самоорганізації. Тріадна природа морфології аудіовізуальної сфери напряму вплинула і на аудіовізуальне мистецтво, чиї три складові на сьогодні є і середовищем арт-комунікації і типом формотворення одночасно. Видові та жанрові ознаки такої складної морфологічної системи теж відчули на собі дію принципу конвергенції. Видові межі давно стерлись, а жанрові та формотворчі утворили певні гібриди – жанроформи. Цей процес відбувається як між кінематографічною, телевізійною та комп'ютерною морфологічними системами, які вже не можна вважати автономними. Їх зближення вже призвело до народження так званого «цифрового мистецтва» та інших гібридних морфологічних утворень новітньої доби. Віртуалізація, як медієвізація аудіовізуального є необхідною умовою існування будь-якої сучасної жанроформи. Сучасні мистецькі практики, які

реалізуються в зазначеній морфологічній системі орієнтовані на продукування не твору, а контенту (певного медіамасиву творів-жанроформ), які за визначенням розповсюджуються у віртуальному просторі. Тому цілком зрозуміло, що усі морфологічні ознаки такого контенту є поліонтологічними за визначенням.

На сьогодні перед мистецтвознавством стоїть завдання теоретичного осмислення дії принципів посткласичної доби, які на наших очах змінюють механізми та результати існування аудіовізуальної культури і мистецтва [1]. Таке теоретичне осмислення є необхідним для формування практичних стратегій існування сучасного аудіовізуального мистецтва.

### **Список літератури:**

1. Алфьорова З. І. Оновлення методологічних засад в осмисленні сучасних процесуальних візуальних художніх форм. // *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв* : [зб. наук. пр.] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв ; [редкол.: Боднар О. Я., Гребенюк Н. Є., Зборовець І. В. та ін. ; за ред. Даниленка В. Я.]. Х., 2012. С. 54-57. (Мистецтвознавство ; № 11). Бібліогр.: 18 назв.

## ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ СИРИЙСКОГО ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КИНО

**Туркави Муххамад**

Режиссер монтажа телеканала «Дом» г. Киев

Документальный кинематограф является наиболее близким видом кино, отражающим реальные события. Жизнь власть имущих лиц государства. Революции, произошедшие в арабском мире, и в Сирии, в частности, во второй половине XX в. дали новый толчок развитию кино в этом регионе. Возникшие ростки рыночных отношений дали возможность арабскому киноискусству отойти от историзма в кино и породили робкий, еще одиночный, документализм. Авторские работы независимых режиссеров стали противоположностью государственным фильмам, снятым на киностудиях, но именно они составили коллекцию сирийского киноискусства.

Сегодня можно уже сформировать определенную периодизацию сирийского документального кинематографа, имеющего определенную историю развития.

*Первым, латентным, периодом* развития сирийского документального кинематографа можно назвать предвоенный *период 40-х гг. XX ст. - по 1960-е гг. XX ст.*, когда отдельные кинолюбители арабы стали снимать свои повседневные зарисовки, находясь в Западной Европе. Этот период оказался крайне важным для обретения определенных художественных навыков, овладения определенными принципами кинематографического мышления. В то же время, внутривластная ситуация в стране, диктат исламизма и другие внутренние и внешние факторы повлияли на то, что открытое развитие кинематографа в стране практически отсутствовало.

*Вторым периодом* в истории сирийского документализма *стал период 1960-х гг. по 2000-е гг.* В результате переворота в 1963 году Сирия оказалась под властью лидеров партии БААС (Партия Арабского Социалистического Возрождения). В БААС достаточно быстро верх одержала националистическая фракция с ориентацией на тотальный социализм, близкий к советской модели. Вскоре социалистический акцент в экономике был смягчен, но за этим последовал военный переворот 1966 года. Курс на укрепление роли госсектора в экономике был продолжен. Основную оппозицию Баас составляли исламисты. В 1976—1982 годах в стране происходили организованные исламистами массовые выступления и террористическая борьба против Баас, получившие название исламского востания. Продолжительность этого периода характеризуется несколькими важными процессами: формированием национальной интеллигенции; постепенным ослаблением исламского фундаментализма; проникновением прозападных тенденций в социальную, политическую и другие сферы жизни сирийского общества; постепенное формирование рыночных отношений, в том числе и в художественной сфере

страны. В кинематографе Сирии начинают складываться две основные тенденции, зависящие не только от перечисленных факторов, но и от кинообразования специалистов, работающих в национальном кинематографе. Часть из них, получившая кинообразование в СССР, стремилась к советской традиции в отражении действительности: другая часть, учившаяся в Западе (преимущественно во Франции) – к западной. К последней группе, например, относился лидер сирийской кинодокументалистики Омар Амиралай, который получил образование в Париже, а потом возглавил документальное кино в Сирии. Его фильмы включают трилогию документальных фильмов о плотине Табка на Евфрате. Появление целого ряда интересных документальных фильмов о разных процессах в стране, стало основой развития этого вида кинематографа.

События начала XXI ст. охарактеризовались активизацией протестами со стороны сирийской интеллектуальной элиты в отношении тех политических и социальных процессов, которые имели место с 1963 года.

С 2000- 2005 гг. имел место *третий период* развития сирийского документального кино. В 2000 году появилась на свет известная «Декларация 99», манифест, подписанный 99 видными сирийскими интеллектуалами, призывающими к прекращению чрезвычайного положения, действовавшему с 1963 года, освобождению всех политических заключенных и узников совести, а также разрешение политических партий и независимых организаций гражданского общества. Это было воспринято как выражение общих целей сирийской демократической оппозиции и движения, известного как Дамасская весна в целом. Сирийские документалисты становятся активными участниками и киносвидетелями Дамасской весны. В этот период: с 2000 -го года по 2005 г. (год убийства бывшего премьер-министра Ливана Рафика аль-Харири), период ливанской оккупации, в стране появляются ростки «гражданского общества», процесс формирования которого и фиксируют сирийские документалисты.

С 2005- по 2011 гг. наступает *следующий период*, характеризующийся началом открытого вооруженного конфликта между правительственными войсками Б.Асада и восставшими правительственными силами. Часть сирийских документалистов из иммиграции продолжает активную кинематографическую деятельность, освещающую реалии вооруженного конфликта.

Активизация военных действий с 2011 года и по сей день продолжает влиять на сирийское документальное кино. Смысловый, идеологический раскол в среде сирийских кинематографистов продолжает влиять на те «картины мира», которые отражаются в сирийских документальных фильмах. История национального документального кинематографа сегодня пишется кровью документалистов-авторов, которые снимают свои фильмы в экстремальных условиях [1]. Тем не менее, периодизация истории сирийского документализма является важным условием теоретического осмысления генезиса и эволюции этого вида национального кинематографа.

**Список літератури:**

1. Кадум Леон Лейт (Лейт Абдула Амир) (2016). Особливості режисури екстремального документального фільму дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.04;ІМФЕ. К. : [Б.в.], 2016. 203 с.

# НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ПІВДНЯ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ АКАДЕМІЗАЦІЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

**Шеремет Віта Василівна**

здобувач вченого звання доктора філософії,  
викладач кафедри музичного мистецтва  
Відокремлений підрозділ «Миколаївська філія  
Київського національного університету  
культури і мистецтва»

Народно-інструментальне мистецтво Півдня України у ХХІ столітті продовжує розвиватися шляхом академізації. Для розуміння тих процесів, що складають такий шлях для народно-інструментального мистецтва регіону, звернемося до поняття *академізації*.

Сучасний російський науковець Д.Варламов в своїх дослідженнях сутнісних понять сфери народно-інструментального мистецтва, таких як народність інструменту та академізація, зокрема у своїй статті «Теория и практика народного инструментализма: от понятий к действиям» зазначає, що народно-інструментальне мистецтво до сьогодення було міцне, як жанр в силу саме своєї багатофункціональності та різноманіття типів і форм діяльності та розвитку, тому збереження єдності виду сьогодні, є нагальним завданням усіх діячів народно-інструментального мистецтва [1-17]. Проте, це не означає, буквального повернення до фольклору, а означає пошук мови комунікації зі слухачем.

Дослідник зазначає, що шлях академізації народно-інструментального мистецтва прослідковується з моменту переходу народного інструменталізму від усної до нотної системи зберігання та передачі музичної інформації, після того було удосконалення інструментів, тембр яких, відповідав сучасній естетиці звукової парадигми (варіантів звукоідеалу – В.Ш) соціоетнічної спільноти і одночасно вимогам академічного мистецтва. Наступним етапом був перехід від діатонічного до темперованого хроматичного звукоряду, далі, рух академізації йшов шляхом утворення оригінального репертуару, що використовував форми і стилістику академічного мистецтва, і ще далі йшло розширення образних, інтонаційних, стилістичних сфер, поглиблення та ускладнення змісту і форм виконуваних творів, а згодом, – вихід в творчості за рамки вузького кола етномузичної реальності та концентрація на індивідуальному сприйнятті художника [2 - 82 ].

Д.Варламов вважає, що можна з достатньою мірою об'єктивності стверджувати, що академізація музичного мистецтва є плід дії і складова частина об'єктивного, соціального, історично зумовленого закону глобалізації, під яким мається на увазі закономірний процес інтеграції розрізнених (що диференціюються) соціокультурних явищ в уніфіковану систему

загальносвітового порядку. Тобто спільність даних процесів – в інтегративності, як результаті взаємодії тенденцій, що диференціюються: академізація створює універсальну мову музики, а глобалізація в культурі – універсальну культуру.

Однією з тенденцій культурної глобалізації стає асиміляція та уніфікація культурних цінностей [3 - 295]. Ці процеси можуть мати незворотній напрямок для збереження самобутності народно-інструментального мистецтва поліетнічного Півдня України, що генетично віддзеркалювало риси національних та інонаціональних традицій. Отже, першочерговим завданням для діячів народно-інструментального мистецтва всіляко запобігати процесам втрати самобутності жанру в культурних умовах регіону. Для цього, потрібна система взаємозв'язків на рівні фольклор – композитор – виконавець, в силу того, що тільки фольклорне джерело навіть перетворене за рахунок композиторських технік, спроможне зберегти цілісність жанру, про яку висловлюється Д.Варламов, і при цьому не повертаючись буквально у лоно фольклору, але маючи його як надійне джерело оновлення творчості.

Ще однією рисою глобалізації є стандартизація художніх смаків та творчих методів [3 - 295]. Тому передбачаючи можливість таких процесів, важливим для музикантів – народників (виконавців, композиторів) на сучасному етапі має бути прагнення свободи власного вияву в музичній творчості, але із опорою на класичні традиції та у невідривному зв'язку із українськими ціннісними орієнтирами та врахуванням особливостей музичної культури поліетнічного регіону в межах, якого формуються сучасні риси народно-інструментального мистецтва причорноморського регіону Півдня України та смаки музикантів та слухачів.

В цілому, оскільки в регіоні історично сформувалася особлива модель суспільно-історичного життя, яка передбачає діалог між музичними культурами та традиціями, то на перший план мають виходити задачі більш глибокого вивчення музичної етносфери краю та тих мелодико-інтонаційних парадигм, які зумовлені місцевими музичними традиціями.

Про необхідність розвитку міжкультурного діалогу на теренах краю, історія якого зумовила вікове спільне співмешкання представників різних народів, зауважує у своїх дослідженнях культурних традицій регіону О.Макаренко, і наголошує на тому, що використання композиторами в своїй творчості поліетнічного фольклору, та застосування різних технік його перетворення, це також своєрідний засіб міжнаціонального спілкування [4-16], в силу того, що будь яка робота над фольклорним зразком потребує його попереднього глибокого осмислення.

Сучасні процеси в галузі інструментально-виконавського мистецтва України, втілюються у пошуках сучасних засобів виразності, нових семантичних значень музичної мови та музичної інтонації як її основи, – співзвучних з одного боку із вимогами сучасного мистецтва, а з іншого боку зумовлених, необхідністю пошуків комунікації із слухачем, особливо в різноманітному соціокультурному середовищі, яким є Південь України.

### Список літератури

1. Варламов Д. Теория и практика народного инструментализма: от понятий к действиям / Русские народные музыкальные инструменты в современной Культуре России /Всероссийская научно-практическая конференция 30-31 января 2014 года , Санкт-Петербург.
2. Варламов Д.И. Академизация народного искусства и образования исполнителей на народннинструментах. *Вестник ЧГАКИ* №2 (38) июнь 2014. С 79-84.
3. Лігус В. Еволюція українського академічного народно-інструментального виконавства ХХ – ХХІ століття: соціокультурний аспект. *Молодий вчений. Мистецтвознавство*. № 10 (50), 2017. С.293-295
4. Макаренко О.П. Музичний фольклор Півдня України: динаміка функціонування. Збірка вибр. наук. статей. Миколаїв. 2015. 195 с.

## **РАЦИОНАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА, КАК ОСНОВА ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩЕЙ ПЕДАГОГИКИ**

**Татарина Галия Шаукенбаевна**

кандидат биологических наук, доцент  
Казахский национальный педагогический  
университет имени Абая, Казахстан

**Отарова Назгуль Ильясовна**

магистр биологии, старший преподаватель  
Казахский национальный педагогический  
университет имени Абая, Казахстан

Современные жизненные условия выдвигают повышенные требования к здоровью молодежи. Поэтому главное для молодых людей – быть здоровыми.

Состояние здоровья школьников характеризуется неуклонным ростом хронических заболеваний, увеличением уровня психических расстройств, девиантным поведением.

Здоровье ребенка, его социально-психологическая адаптация, нормальный рост и развитие во многом определяются средой, в которой он живет. Для ребенка от 6 до 17 лет этой средой является система образования, т.к. с пребыванием в учреждениях образования связаны более 70% времени его бодрствования. В то же время в этот период происходит наиболее интенсивный рост и развитие, формирование здоровья на всю оставшуюся жизнь. Организм ребенка наиболее чувствителен к экзогенным факторам окружающей среды.

О неблагополучии в этой сфере знали и говорили давно, но в последние годы проблема стоит особенно остро. За период обучения в школе число здоровых детей уменьшается в 4 раза, число близоруких детей увеличивается с 1 класса к выпускным классам. Наблюдается нервно-психические расстройства, нарушение осанки. Одна из частых патологий школьников — нарушение остроты зрения, составляющее в ряде классов до 30—40%. Малоподвижный образ жизни становится нормой существования взрослых и детей. В достаточной мере этому помогает телевидение и компьютерные игры.

В современных условиях усилилась роль «внутришкольных факторов»: интенсификация обучения, переход на новые формы обучения с длительной учебной неделей, учебный стресс, который испытывают до 80% учащихся, снижение двигательной активности, ещё более выраженная гипокинезия школьников. То есть процесс обучения, как правило, организуется без учёта воздействия на здоровье обучающихся.

Все выше перечисленные причины приводят к тому, что ребенок, который ведет такой образ жизни, имеет не только проблемы со здоровьем, но у него появляются трудности в обучении. В первую очередь, это проблемы концентрации внимания, памяти, запоминания учебного материала, проблемы с усидчивостью на уроках, школьные страхи. У таких детей появляются проблемы личностного плана. Отсутствие стойких интересов и увлечений, связанных с расширением собственного кругозора, апатия, сменяющаяся агрессивностью, закрытость — это немногие симптомы, которые связаны с малоактивным образом жизни.

Таким образом, анализируя, причины «школьных болезней» можно сделать вывод о неудовлетворительной организации обучения, приводящей к нарушению здоровья [1].

Технология - это, прежде всего, системный метод создания, применения и определения всего процесса преподавания и усвоения знаний с учетом технических и человеческих ресурсов и их взаимодействия, ставящий своей задачей оптимизацию форм образования. Технология описывает систему работы ученика как деятельность к достижению поставленной образовательной цели, и рассматривает систему работы педагога как деятельность, обеспечивающую условия для работы ученика». В последние десятилетия появилось понятие «здоровьесберегающие технологии». Нужно отметить, что разные авторы дают разные трактовки этого понятия [2].

Здоровьесберегающую технологию можно рассматривать как «сертификат безопасности для здоровья» и как совокупность тех принципов, приемов, методов педагогической работы, которые дополняют традиционные технологии задачами здоровьесбережения» [2].

Здоровьесберегающие технологии - это совокупность всех используемых в образовательном процессе приемов, методов, технологий, не только оберегающих здоровье учащихся и педагогов от неблагоприятного воздействия факторов образовательной среды, но и способствующих воспитанию у учащихся культуры здоровья. Цель здоровьесберегающих образовательных технологий обучения - обеспечить школьнику возможность сохранения здоровья за время обучения в школе, сформировать у него знания, умения, навыки по здоровому образу жизни, научить использовать полученные знания в повседневной жизни.

Основными компонентами здоровьесберегающей технологии выступают аксиологический, гносеологический, эмоционально-волевой, экологический, физкультурно-оздоровительный компоненты [3].

Таким образом, главными задачами здоровьесберегающих технологий в современной школе, являются:

- воспитание здоровой личности, ориентированной на здоровый образ жизни;
- организация образовательного процесса, который не навредит здоровью ребенка;
- использование доступных средств охраны здоровья и развития школьника [4].

Новое качество образования может быть достигнуто лишь при создании определенных условий, направленных на сохранение и укрепление здоровья

обучающихся. Все это требует от педагогов особых подходов в образовании и воспитании, основанных на принципах здоровьесбережения. Знания по сохранению и развитию здоровья являются важной составляющей профессиональной компетентности современного учителя, который должен обладать широким спектром здоровьесберегающих образовательных технологий, чтобы иметь возможность выбирать те из них, которые обеспечат в определенных условиях успех конкретного обучающегося [5].

Таким образом, можно сделать вывод, что забота о здоровье школьников - это и контроль за нормами, и требованиями школьной гигиены, и ранняя диагностика, и профилактика заболеваний, наиболее часто встречающихся у детей школьного возраста, и выявление патогенных факторов учебно-воспитательного процесса, и выявление скрытых причин школьной неуспешности и отклонений в поведении. Если все в школе будут об этом помнить, прилагать усилия в решении детских проблем, если в школах будут специалисты (психологи, логопеды, дефектологи и т.д.), работающие над вопросами сохранения и коррекции здоровья учащихся, то можно надеяться, что здоровье наших детей в школе если не улучшится, то не будет падать.

Комплексное использование оздоровительных мероприятий в учебном процессе позволяет снижать утомляемость, повышать эмоциональный настрой и работоспособность, а это в свою очередь будет способствовать сохранению и укреплению здоровья учащихся.

#### **Список использованной литературы:**

1. Царик Г.Н. Общественное здоровье и здравоохранение. – 2012.-202 с.
2. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоровья в школе. М.: АРКТИ, 2003.- 270 с.
3. Коваленко В.И. Здоровьесберегающие технологии. – М., 2004. – 255с.
4. Шевченко ЛЛ. «От охраны здоровья к успеху в учебе». М. 2006. -55 с.
5. Jourdan D. Health education in schools. The challenge of teacher training: Inpes, coll. Santé en action, 2011 - 144 p.

## ЗАБРУДНЕННЯ ГІДРОСФЕРИ СЬОГОДЕННЯ

**Лаврик Руслан Володимирович,**

К.х.н., доцент

Національний університет біоресурсів і  
природокористування України, Україна

**Сокол Дарина Олександрівна**

Студентка I курсу

Національний університет біоресурсів і  
природокористування України, Україна

Згідно з Водним кодексом України термін “водні ресурси” включає поверхневі, підземні і морські води відповідної території, придатні для господарського використання. Ресурси прісних вод належать до основних, що визначають рівень водозабезпечення соціально-економічного розвитку регіонів і країни загалом. Близько 70% світового водопостачання використовується у сільському господарстві, 23% – у промисловості, 7% – на власні потреби водного господарства (гідроенергетика, судноплавство, рибне господарство тощо). Розподіл водних ресурсів за галузями в Україні суттєво відрізняється від загальносвітового (рис.1).

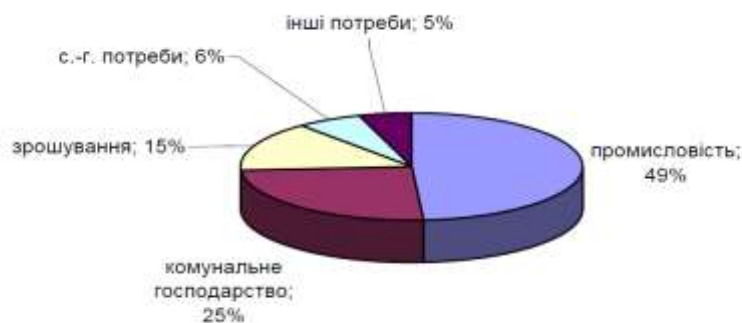


Рисунок 1. Розподіл водних ресурсів за галузями в Україні.

В результаті діяльності людей гідросфера змінюється: кількісно (зменшення кількості води, придатної для використання) та якісно (забруднення). Серед забруднень розрізняють фізичне, хімічне, біологічне й теплове.

Фізичне забруднення води відбувається внаслідок: накопичення в ній нерозчинних домішок — піску, глини, мулу в результаті змивання дощовими водами з розораних ділянок (полів); надходження суспензій з підприємств гірничорудної промисловості; потрапляння пилу, що переноситься вітром за сухої погоди, тощо. Тверді частинки знижують прозорість води, пригнічують розвиток водяних рослин, забивають зябра риб та інших водяних тварин, погіршують смакові якості води, а іноді роблять її взагалі непридатною для споживання.

Хімічне забруднення відбувається через надходження у водойми зі стічними водами різних шкідливих домішок неорганічного (кислоти, луги, мінеральні солі) та органічного (нафта й нафтопродукти, мийні засоби, пестициди тощо) складу. Шкідлива дія токсичних речовин, що потрапляють у водойми, посилюється за рахунок так званого кумулятивного ефекту (прогресуюче збільшення вмісту шкідливих сполук у кожній наступній ланці трофічного ланцюга). Так, у фітопланктоні концентрація шкідливої сполуки часто виявляється в десятки разів вищою, ніж у воді, у зоопланктоні (личинки, дрібні рачки тощо) — в десятки разів вищою, ніж у фітопланктоні, в рибі, яка харчується зоопланктоном, — ще в десятки разів вищою. А в організмі хижих риб (таких, як щука чи судак) концентрація отрути збільшується ще в десять разів і, отже, буде в десять тисяч разів вищою, ніж у воді. Особливої шкоди водоймам завдають нафта й нафтопродукти, які утворюють на поверхні води плівку, що перешкоджає газообмінові між водою та атмосферою й знижує вміст у воді кисню. В результаті розливу 1 т нафти плівкою покриється 12 км<sup>2</sup> води. Згустки мазуту, осідаючи на дно, вбивають донні мікроорганізми, які беруть участь у процесі самоочищення води. Внаслідок гниття донних осадів, забруднених органічними речовинами, виділяються шкідливі сполуки, зокрема сірководень, що отруюють усю воду в річці чи в озері. До основних забруднювачів води належать хімічні, нафтопереробні й целюлозно-паперові комбінати, великі тваринницькі комплекси, гірничорудна промисловість. Серед забруднювачів води особливе місце посідають синтетичні мийні засоби. Ці речовини надзвичайно стійкі, зберігаються у воді роками.

Забруднення води речовинами, що містять фосфор, сприяє бурхливому розмноженню синьо-зелених водоростей і «цвітінню» водойм, яке супроводжується різким зниженням у воді вмісту кисню, «заморами» риби, загибеллю інших водяних тварин. Під час «цвітіння» Каховського та інших «рукотворних» морів на Дніпрі стоїть сморід, а хвилі викидають на берег труп риби, що задихнулася.

Біологічне забруднення водойм полягає в надходженні до них зі стічними водами різних мікроорганізмів (бактерій, вірусів), спор грибів, яєць гельмінтів і т. д., багато з яких є хвороботворними для людей, тварин і рослин. Серед біологічних забруднювачів перше місце посідають комунально-побутові стоки (особливо, якщо вони не очищені або очищені недостатньо), а також стоки цукрових заводів, м'ясокомбінатів,

підприємств з обробки шкір, деревообробних комбінатів. Особливо небезпечне біологічне забруднення водойм у місцях масового відпочинку людей (курортні зони на узбережжях морів).

Теплове забруднення води відбувається внаслідок спускання у водойми підігрітих вод від ТЕС, АЕС та інших енергетичних об'єктів. Тепла вода змінює термічний і біологічний режими водойм і шкідливо впливає на їхніх мешканців. Як показали дослідження гідробіологів, вода, нагріта до температури 26—30°C, діє на риб та інших мешканців водойм пригнічувано, а якщо температура води піднімається до 36°C, риба гине. Найбільшу кількість теплої води скидають у водойми атомні електростанції.

За результатами узагальнення звітів про використання води за 2017 рік у галузевому розрізі найбільшими забруднювачами є промислові підприємства (894 млн. м<sup>3</sup>), із них найбільші – підприємства чорної металургії (503 млн. м<sup>3</sup>) та вугільної промисловості (295 млн. м<sup>3</sup>).

Також підприємствами житлово-комунальної галузі скинуто 538 млн. м<sup>3</sup> забруднених стічних вод, а підприємствами сільського господарства – 71 млн. м<sup>3</sup> забруднених стічних вод. Через низьку якість очищення стічних вод надходження забруднених стоків у поверхневі водойми не зменшується.

Для переважної більшості підприємств промисловості та комунального господарства скид забруднюючих речовин істотно перевищує встановлений рівень гранично допустимого скиду. Крім того, на якість поверхневих вод негативно впливає також скид шахтно-кар'єрних вод, які практично без очистки скидаються у поверхневі водні об'єкти в об'ємі 665 млн. м<sup>3</sup>.

Разом із стічними водами до поверхневих водних об'єктів у 2017 році скинуто 44,9 тис. т завислих речовин, 405,2 т нафтопродуктів, 837,6 тис. т сульфатів, 675,3 тис. т хлоридів, 9,5 тис. т азоту амонійного, 58,7 тис. т нітратів, 2,2 тис. т нітритів, 251,5 т СПАР, 775,1 т заліза, 7,0 тис. т фосфатів тощо. Що нам чекати вже завтра?

## SOFT SKILLS FOR THE 21ST CENTURY EMPLOYMENT

**Tetiana Buchynska**

PhD, Associate Professor  
West Ukrainian National University

Global changes in the context of inclusive development of the world economy, including in the field of employment, indicate the probable disappearance of about 66% of traditional professions in the coming years. A large number of people working today will be replaced by technology, machines, which have recently become widespread. This means that for successful activities technical professional characteristics (hard skills) are not enough. The modern economy makes completely new demands not on the fulfillment of the set goals, but on how the tasks are performed, how problems are solved, how quickly a person orients and adapts to the changing conditions. The specialist must have a range of personal, psychophysiological, moral and aesthetic, emotional, volitional qualities, i.e. (soft skills), universal competences that are necessary for successful employment, for developing their potential, effective cooperation and communication, to form critical, systematic creative thinking and the ability to predict the consequences of their actions. A person must be universally competent to succeed [2,5].

This problem was raised at the World Economic Forum in Davos where a lot was said about the necessity to develop soft skills for successful employment and functioning in the 21<sup>ST</sup> century. It was also noted that due to rapid changes and the development of new technologies, human values have changed. The labor market is undergoing the fastest changes in the conditions of inclusive development of the world economy. And today the requirements for people in the labor market are completely different. Employers predict that in the coming years, the focus will be on soft skills, and professional characteristics will be secondary. Leading personalities in the field of business, politics, journalism, entrepreneurship noted that a person should focus and

develop soft skills. All technical work can be done with the help of technology. In turn, the Forum identified the top 10 skills that are relevant in the inclusive development of the world economy and in which companies will be interested in the coming years. The most important soft skills that a modern person should possess and develop are the following: organizational (time management, personal finance management, space organization), technical (media literacy, writing skills, web development, computer graphics, photography and video editing) business (sales skills, intellectual property, investment literacy, negotiation, inventory management), cognitive and information (creativity, logic, speed reading, knowledge and information management), public (basics of law, environmental literacy, community service, basics of international relations); vital (stress, emotional intelligence, empathy, sports development, effective recreation), communicative (self-branding, presentations, team building, conflict management, networking); linguistic (knowledge of native and foreign languages) qualities, the successful combination of which is the key to successful human activity. Modern specialist should not be limited to the narrowly functional implementation of goals, but should use the full potential of business, personal, psycho-physiological and life qualities to achieve success [1, 3, 4].

So, in today's changing world people's values are becoming different. The fastest changes in the inclusive development of the economy can be seen in the labor market. Modern jobs in the 21<sup>ST</sup> century require a variety of universal specialists. Therefore, the presence of purely professional skills is far from enough. Modern companies expect that the candidate will have dozens of different soft skills. The ability to think creatively and manage time, inherent proper communication skills, team building skills are more necessary nowadays. In fact, the presence of well-formed soft skills is the key to successful human activity in the 21<sup>ST</sup> century in an inclusive world economy.

### **References:**

1. Balcar J. Soft skills and their wage returns: overview of empirical literature. Review of Economic Perspectives. 2014. 14(1) p.3–15.

2. Heckman J., Kautz T. Hard evidence on soft skills. *Labour Economics*, Vol. 19, No. 4, 2012. P. 451-64.
3. Fabris, C., 2015. College students think they're ready for the work force. Employers aren't so sure. *The Chronicle of Higher Education*, 20p.
4. Rosenberg McKay, D. (2015, November 24). What Are Soft Skills and Why Do You Need Them? Retrieved March 13, 2016, from <http://careerplanning.about.com/od/importantskills/a/soft-skills.htm> (Last accessed 15 March 2021)
5. Skills needed by employers. Results of the survey by employers STEP World Bank. Workshop materials 24/10/2016/ Kyiv, Ukraine, 10p.

# СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

**Крилова Ірина Георгіївна**

доцент, кандидат економічних наук, доцент  
Миколаївський національний аграрний університет

Основною демографічною тенденцією України є звужений режим відтворення населення та його значне старіння. Прогресуюче старіння нації створює соціально-економічні проблеми, адже функціонування ринку праці суттєво залежить від впливу соціально-демографічних чинників, а саме чисельності працездатного населення та його навантаження непрацездатними особами. Відповідно до Національного демографічного прогнозу приблизно третина населення України до 2050р. буде старше 60 років [1]. При цьому необхідно відмітити, що практично всі розвинуті країни мають ознаки демографічного старіння. На даний процес мають вплив як зниження народжуваності так і подовження тривалості життя.

«Старіння» населення – це зростання питомої ваги осіб старше працездатного віку у загальній чисельності населення та зменшення питомої ваги осіб молодше працездатного. Доречним є аналіз рівня старіння населення за допомогою шкали демографічного старіння ООН де визначається коефіцієнт  $K_{65+}$  (як питома вага осіб віком 65 р. і старші в загальній чисельності населення). Класифікація наступна: якщо  $K_{65+}$  до 4,0% населення вважається молодим; 4,0-7,0% - на порозі старості та 7,0% і більше – старе. Відповідно до типології Е. Росета, якщо коефіцієнт старіння  $K_{60+}$  (характеризує питому вагу осіб, яким за 60 років, у загальній чисельності населення) більше за 0,2 таке населення вважається надзвичайно старим. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що на сьогодні населення України є надзвичайно старим, а процеси старіння лише поглиблюються (таблиця 1).

Таблиця 1

Старіння населення України

| Рік  | $K_{65+}, \%$ | $K_{60+}, \%$ |
|------|---------------|---------------|
| 1990 | 11,9          | 18,3          |
| 2000 | 13,9          | 20,7          |
| 2016 | 15,9          | 22,1          |
| 2017 | 16,2          | 22,5          |
| 2018 | 16,5          | 23,0          |
| 2019 | 16,7          | 23,4          |
| 2020 | 17,1          | 23,9          |

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [2,3]

При цьому показник демографічного навантаження особами молодше працездатного віку (до 16р.) менше, ніж особами старше працездатного (60р. і старші): відповідно 272 особи проти 399 осіб станом на 1.01.2020р., при цьому в 1990р. ситуація була протилежна (таблиця 2).

Таблиця 2

Демографічне навантаження (непрацездатне населення на 1000 населення працездатного віку, осіб) Україна

| Показники                 | 1.01.1990 р. | 1.01.2020 р. |
|---------------------------|--------------|--------------|
| молодшому за працездатний | 390          | 272          |
| старшому за працездатний  | 312          | 399          |

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [2,3]

Сучасна демографічна ситуація в країні надзвичайна складна. Останній приріст населення в Україні зафіксовано в 1990 р., коефіцієнт депопуляції більше граничного значення (1) та становив в 2019р. 1,88 (на 88% помирає в країні більше, ніж народжується), тип населення – регресивний. Важливою демографічною проблемою є передчасна смертність населення України, а показники тривалості життя значно нижче, ніж у європейських країнах. При цьому очікувана тривалість життя чоловіків внаслідок біологічних і поведінкових чинників менше, ніж у жінок.

Враховуючи вплив демографічної кризи та значного старіння населення країни можна очікувати суттєві економічні наслідки даних процесів: скорочення робочої сили, зниження продуктивності праці, збільшення податкових витрат на пенсійне забезпечення. При цьому важливим є державні заходи, що створюють умови для здорового та активного довголіття населення, а саме: покращення умов для самореалізації громадян похилого віку у процесах розвитку суспільства та збереження їх здоров'я.

### Список літератури:

1. Україна старіє: головні виклики для ринку праці URL: <https://voxukraine.org/uk/connector/ukrayina-stariye-golovni-vikliki-dlya-rinku-pratsi/>
2. Державна служба статистики України : офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Статистика населення України : офіційний веб-сайт. URL: [http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile\\_c.asp](http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile_c.asp)

## **МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЯК ОСНОВА МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ**

**Нікола Світлана Олегівна**

кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

**Андрушой Крістіна Миколаївна**

студентка II курсу спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

Сучасні тенденції децентралізації ще більше закріпили визначальну роль місцевих бюджетів у формуванні місцевих фінансів як структурного елемента фінансової системи. Оскільки саме в них зосереджується близько 70% всіх фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

Також слід зазначити, що місцеві бюджети виступають найбільшою складовою частиною у бюджетній системі держави та займають провідне місце в процесі перерозподілу ВВП, проведенні інвестиційної політики, соціальному захисті різних верств населення та охороні навколишнього середовища.

Можливість формування місцевих бюджетів органами місцевого самоврядування визначає їх самостійність та, одночасно, дозволяє розвивати господарську діяльність та інфраструктуру певної території, забезпечуючи певний рівень соціально-економічного розвитку [1].

Для подальшого розгляду даної теми слід розмежовувати два поняття – «місцеві фінанси» та «місцеві бюджети», уніфікація яких часто приводить до нівелювання специфічних ознак місцевих фінансів як системи з широким колом діючих суб'єктів.

Так, поняття «місцеві фінанси» виступає синонімом понять «фінанси органів місцевого самоврядування», «муніципальні фінанси», «фінанси територіальних громад, міст, областей, районів, сіл». Саме цей факт є підтвердженням того, що місцеві фінанси можуть функціонувати у різних формах в залежності від територіального та державного устрою країни. Місцеві фінанси разом з державними формують публічні фінанси певної країни.

В загальному, можна дати наступне визначення поняттю «місцеві фінанси» – це система соціально-економічних відносин між органами влади, виробничими секторами та населенням щодо формування та управління фінансовими ресурсами територіальних громад (а також їх об'єднань) з метою їх ефективного використання та забезпечення розвитку даної території. Базовими елементами управління в системі місцевих фінансів є: місцеві бюджети, управління комунальною власністю, законодавче регулювання, стратегічне планування, а також інвестиційно-інноваційні проекти.

Тобто, одним з головних інструментів управління в системі місцевих фінансів є місцеві бюджети. Місцеві бюджети можна визначити як фонди

фінансових ресурсів певної території, які виступають фінансовим планом-прогнозом, та призначені для виконання завдань та функцій, покладених на органи місцевого самоврядування. Під місцевими бюджетами також можна розуміти фінансовий, політичний та соціальний компроміс різних верств населення, громадських організацій, політичних сил та суб'єктів господарювання в процесі використання місцевих фінансових ресурсів та надання муніципальними установами різноманітних послуг населенню територіальних громад. Тобто місцеві бюджети – це прогнози наявності певних фінансових ресурсів та майбутньої необхідності їх використання у визначених напрямках [2].

Місцеві бюджети як основна складова частина місцевих фінансів відіграють важливе значення для кожної окремої території, що проявляється в наступному: вони виступають важливим чинником фінансової стабільності та економічного розвитку, фінансовою базою для місцевого самоврядування, важелем фінансового вирівнювання, а також головним джерелом ресурсів для функціонування та розвитку місцевого господарства і вирішення нагальних потреб певної території [3].

Місцеві бюджети виступають фінансовою базою органів місцевого самоврядування та вирішальним фактором у процесі регіонального розвитку певної території. Наявність цих фондів фінансових ресурсів закріплює економічну самостійність органів місцевого самоврядування. За рахунок коштів, які акумулюються в місцевих бюджетах, створюються передумови та можливості розвитку і активізації господарської діяльності, відбувається розбудова об'єктів інфраструктури на певних територіях та тим самим розширюється економічний потенціал регіонів.

Місцевим бюджетам як елементам місцевих фінансів, і фінансової системи взагалі, характерні наступні ознаки: по-перше, місцеві бюджети займають провідне місце в системі місцевих фінансів, оскільки вони представляють собою основу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування; по-друге, місцеві бюджети як фонди грошових коштів формуються у визначених публічно значимих цілях; по-третє, вони у своєму складі містять внутрішні фонди, які підпорядковані цілям бюджетних публічно-правових утворень; по-четверте, функціонування місцевих бюджетів опосередковується реалізацією певних компетенцій уповноваженими органами влади особами [4].

Тобто, у місцевих бюджетах, які виступають основою системи місцевих фінансів, знаходять своє відображення всі економічні, соціальні та організаційні рішення органів місцевого самоврядування щодо питань місцевого значення, що і дозволяє виокремлювати місцеві бюджети як головну ланку місцевих фінансів, без наявності та ефективного функціонування якої неможливе існування такої важливої економічної категорії як «місцеві фінанси».

### Список літератури

1. Балацький Є. О. Місцеві бюджети як визначальна ланка місцевих фінансів. Фінансово-банківські механізми державного управління економікою України. 2015. С. 268–277.
2. Трещов М., Мунько А. Місцеві фінанси та місцеві бюджети: точки дотику та відмінності понять. Ефективність державного управління. 2015. С. 183–190.
3. Татарин Н. Б., Войтович В.В. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород, 2017. С. 159–162.
4. Нестеренко А. С. Місцеві бюджети у фінансовій системі держави. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. С. 90–93.
5. Нікола С.О. Дохідна база місцевих бюджетів / Нікола С.О., Боровщук К.І. / Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 28 листопада 2020 р.). – Частина 2. – Дніпро: ПДАБА, 2020. С. 66-68.

## **НАПРЯМИ ОПТИМАЛЬНОСТІ УПРАВЛІННЯ В ДІЛОВІЙ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ З УРАХУВАННЯМ СЬОГОДЕННИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

**Пляскіна Альона Ігорівна,**

к.е.н., доцент

кафедра зовнішньоекономічної діяльності

Херсонський національний технічний університет

Оптимальність управління в діловій стратегії розвитку, перш за все, - це визначення найкращого стратегічного напрямку дій, спрямованих на збереження конкурентних переваг у довгостроковій перспективі, при цьому гнучко реагуючи на зовнішні зміни середовища, в якому функціонує підприємство. Оптимальне управління виражається у цілеспрямованій сукупності стратегічних заходів відносно виявлення та усунення кризових ситуацій, можливості підвищення прибутковості підприємства.

Першочергові управлінські дії стратегічно орієнтованих підприємств:

- встановити системи стимулювання для розвитку гнучкості і адаптації підприємства до змін зовнішнього оточення;
- переглядати оптимальні обсяги виробництва для уникнення надлишкового росту витрат виробництва;
- раціонально та активно використовувати ресурси та внутрішній потенціал підприємства для зміни зовнішнього оточення;
- створити ресурсні, фінансові, матеріальні резерви для забезпечення безперервної та ритмічної роботи підприємства;
- намагатися залучати інвестиції (у даному випадку інвестиції розглядаються як основний механізм реалізації стратегічних цілей розвитку).

Для розробки оптимальної стратегії управління підприємством є доцільно використовувати оптимізаційні моделі (симплекс-метод, моделі споживчого вибору, динамічне програмування, теорія ігор, методи економічної кібернетики). Оскільки вони дозволяють досягти поставленої мети, визначати та прогнозувати значення основних показників діяльності об'єктів ринку (кількісні, якісні), допомагають застосовувати раціональніші напрями використання ресурсів та управління виробництвом, розробляти стратегічну концепцію розвитку підприємства.

## **ОЗНАЙОМЛЕННЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ТУРИЗМ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ І ФІНАНСУВАННЯ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ**

**Чусьва Інна Олександрівна**

к.н.ф.в.с, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Запорізького  
національного університету

**Намлієва Наталя Василівна,**

к.е.н., доцент кафедри фінансів і обліку Мелітопольський інститут державного  
та муніципального управління Класичного приватного університету

Ознайомлення студентів спеціальності туризм з особливостями ціноутворення та фінансування в туристичній галузі займає важливе місце при підготовці фахівців даної сфери у вищих навчальних закладах. У центрі уваги знаходяться теоретичні основи економіки і підприємництва соціально-культурного сервісу і туризму, механізм функціонування господарюючого об'єкта в туристському секторі, напрямки розвитку туристських організацій в сучасних економічних умовах.

Розвиток сфери соціально-культурного сервісу і туризму є одним з перспективних напрямів удосконалення економіки і відіграє одну з ключових ролей. У порівнянні з іншими країнами, в Україні, дана сфера знаходиться на стадії становлення. Тому фахівці в сфері економіки ринку послуг є затребуваними. До методів ознайомлення студентів з особливостями ціноутворення та фінансування включена характеристика різних підприємств, що працюють на ринку послуг, їх економічні особливості щодо залучення та управління фінансовими ресурсами і досягнення рентабельності, ознайомлення студентів з економікою фірм, що працюють в сфері послуг і туризму, з основами організації цих підприємств, їх державно-правовими нормами, формування у студентів системи поглядів і уявлень про сучасні економічні моделі і використовувані методи в управлінні економікою підприємств соціально-культурної сфери і туризму в сучасних ринкових умовах [1].

У процесі навчання використовуються різні методи та форми викладання і навчання (лекції: вступні, тематичні, підсумкові, лекції-практикуми, лекції-диспути тощо), практичні, семінарські заняття (у формі діалогу, тренінгів, ділової гри, конференцій тощо), консультації (колективні, індивідуальні, групові), а також реалізує різні форми поточного та підсумкового контролю (тестування, виконання практичних завдань, розв'язування задач, написання рефератів, письмові та усні заліки та екзамени, контрольні, курсові роботи). Студенти, відповідно до навчальних планів, проходять різні види навчальних та виробничих практик: виховну, практику «пробні заняття», діагностичну, консультативну, ознайомлювальну, переддипломну, асистентську, а також готують протягом навчання курсові, кваліфікаційні роботи. Практика

проводиться у виробничих та навчально-освітніх закладах міста та вищих навчальних закладах II-IV рівнів акредитації. Під час практики студенти виконують завдання з різних напрямів, відповідно до спеціальності, науково-дослідну роботу, проводять апробацію результатів власних курсових, дипломних та магістерських досліджень[2].

### **Список літератури**

1. Афанасьєва І. Формування ціни // Бухгалтерія. - 2013. - № 29/1 (444). – 16 липня. – С. 41-45.
2. Єрухимович І.А. Ціноутворення. Навчально-Методичний посібник. – К.: МАУП, 2018.

## **ВИДИ АЛЕАТОРНИХ ДОГОВОРІВ ЗА ГАЛИЦЬКИМ ЦИВІЛЬНИМ КОДЕКСОМ 1797 РОКУ**

**Долинська Марія Степанівна,**

доктор юридичних наук, професор,  
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін

Інституту права  
Львівського державного університету внутрішніх справ

Слушною є висловлена в наукових колах думка щодо важливості прийняття у кінці XVIII століття Галицького цивільного кодексу, який був затверджений декретом Австрійської імперії [1].

Законодавчий акт складався з трьох частин, та вміщував 1613 статей, які були викладені латинською мовою.

Як уже зазначалося нами раніше, Галицький цивільний кодекс регулював різні види договорів: купівлі-продажу, дарування, позика, позички, доручення, зберігання, міни, договір доручення, договір процентної позики, договір товариства, алеаторні договори, зокрема спадковий договір та договір про витрати на довічне утримання та ін. Усі договори у вищевказаному законодавчому акті мали назву договорів дарування або договорів міни [2, с. 599; 3, с. 69; 4, с. 180-181].

Разом з тим, як позитивне, слід відмітити, що у нормативному акті також регульовано алеаторні договори.

Зокрема, таким договорам було присвячено окрему главу XI під назвою «Про алеаторні договори, або ті, які залежать від випадку чи події, яка є непередбачуваною» частини III вищевказаного законодавчого акту.

Ми погоджуємося з думкою Ю. Заїки, що у Галицькому цивільному кодексі «вперше», на українських землях, було встановлено у правовому полі поняття алеаторного договору [5, с. 97].

Законодавець у частині першій статті 344 Галицького цивільного кодексу стверджує, що випадки, які приносять нам шкоду або вигоди ми «називали щастям або нещастям».

У наступному реченні вищевказаної статті законодавець стверджує, що алеаторним вважається такий договір, у якому одна сторона, яка залежить від вище вказаного випадку (тобто щастя чи нещастя), піддає себе ризику отримати прибуток або зазнати втрат та домовляється про це з іншою особою (стороною) за певну ціну, укладає алеаторний договір, тобто вчиняючи угоду ризику, яка залежить від випадку [1, с. 441].

Таким чином, законодавець визнає алеаторним договором таку ризикову угоду, що залежить від випадку.

Аналізуючи норми глави XI Галицького цивільного кодексу приходимо до висновку, що алеаторні договори можна класифікувати на декілька видів.

У залежності від кількості сторін, алеаторні договори поділяються на односторонні та двосторонні угоди.

Алеаторні договори також можуть нести характер як дарування, так і міни. Дарування має місце тоді, коли ціна відноситься тільки до одного контрагенту, а міна – у випадку, коли прибуток отримують обидві сторони такої угоди.

Із аналізу норм статті 346 Галицького цивільного кодексу, встановлено, що законодавцем визначено наступні види алеаторних договорів: парі; гра; жереб; купівля-продаж щодо очікуваних прав або майбутніх невизначених речей; інші договори, а також витрати та виплати на довічне утримання, на випадок стихійного лиха та негоди та інші такого роду засоби; договори страхування; договори морського ризику або бодмерії [1, с. 441].

Таким чином, законодавець виділяє сім основних груп алеаторних договорів.

Ми погоджуємося з думкою Ю. Заїки, що головною ознакою алеаторних договорів виступає «відсутність еквівалентності зобов'язань», які виникають між сторонами вищевказаних договорів. Тобто, одна із сторін даремно «очікувала» на одержання вигоди.

Має рацію вчений (Ю. Заїка), який наголошує, що розуміння алеаторних договорів і надалі збереглися в українській цивілістиці [5, с. 97].

Правовому регулюванню парі присвячено статті 348-350 Галицького цивільного кодексу.

Характеризуючи ігри, законодавець стверджує, що люба гра пов'язана з парі.

Варто звернути увагу на норми статті 352 вищевказаного кодексу, де законодавець «того, хто схильний витрачати своє майно шляхом участі в грі при небезпечних обставинах і в військовому поході» дозволяє, на підставі закону, оголошувати марнотратом.

До купівлі-продажу щодо очікуваних прав або майбутніх невизначених речей (стаття 360) законодавець відносить право відчуження спадщини, яка належатиме спадкоємцю після смерті спадкодавця, тобто у випадку відкриття спадщини після смерті спадкодавця та коли така спадщина вже була прийнята спадкоємцем, який бажає відчужити належну йому частку в спадщині, однак він ще не оформив належні документи.

Порядок продажу спадщини врегульовано у статтях 360-365 Галицького цивільного кодексу.

Правове регулювання договорів довічного утримання передбачено у статтях 366-368 Галицького цивільного кодексу.

Зокрема, встановлено, що право вимоги від іншої особи щодо надання довічного утримання може бути: подаровано, заповідано, як і будь-яка інша річ. У випадку, коли право вимоги від іншої особи надавати довічне утримання куплено за певну грошову суму або придбано за що-небудь інше, то це буде угода, яка залежить від випадку, тобто договір довічного утримання.

Отже, основними видами алеаторних договорів, за Галицьким Цивільним кодексом 1797 року було сім видів договорів.

Серед вказанах алеаторних договорів варто виділити договори довічного утримання, які дістали свого розвитку та посвідчуються у нотаріальному порядку нотаріусами незалежної України під назвою: договори довічного утримання (догляду).

#### **Список літератури:**

1. Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. /пер. с лат. А.Гужвы; под. ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. М.: Статут; Одесса, 2013. 536 с.
2. Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні : монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 988 с.
3. Долинська М. С. Генеза еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини : монографія. Львів: Растр-7, 2018. 196 с.
4. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2017. 465 с.
5. Заїка Ю. А. До питання про природу алеаторних договорів. *Приватне право і підприємництво*. 2020. Вип. 20. С. 95-100.

## **ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ОПЛАТИ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ АВТОРА**

**Кирдан Богдан Васильович**

кандидат юридичних наук,  
старший викладач кафедри цивільно-  
правових дисциплін Національної академії  
внутрішніх справ, МВС України, Україна

Відповідно до статті 41 Конституції України передбачено право кожної людини на свободу творчості і гарантовано захист цього права у разі його порушення. Так, автор має виключне право на результат своєї інтелектуальної творчої діяльності, тобто самостійно їм користуватися чи передавати іншим суб'єктам. Однак, враховуючи сьогодення досить часто відбувається порушення такого права та порядку: інший суб'єкт без попередньо отриманого дозволу автора чи особи, якій належать майнові права автора, починає розпоряджатись останніми на власний розсуд. Такі дії призводять до захисту прав автора в порядку досудового врегулювання спору, а у випадку не вирішення продовжити таке вирішення в судовому порядку.

Для належного захисту своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів автор повинен зібрати ряд доказів, які підтверджують порушення таких прав. Аналіз наведених нормативних актів та керівних роз'яснень дає підстави для висновку про те, що одним із питань, яке на сьогоднішній день потребує вирішення, є питання щодо призначення та оплати експертного дослідження (експертизи).

Відповідно до ч. 1 ст. 103 ЦПК України суд призначає експертизу у справі за сукупності таких умов: 1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо; 2) сторонами (стороною) не надані відповідні висновки експертів із цих самих питань або висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності. Відповідно до ч. 2 ст. 135 ЦПК України передбачено, що суд може зобов'язати учасника справи, який заявив клопотання про призначення експертизи попередньо (авансом) оплатити витрати, пов'язані з відповідною процесуальною дією. У разі несплати у визначений судом строк відповідних сум авансом суд вправі відхилити клопотання про призначення експертизи.

В той же час, відповідно до положень ЦПК України не передбачено питання оплати експертизи у разі, коли клопотання про проведення експертизи заявлене не сторонами, а іншими особами, які беруть участь у справі.

Слід звернути увагу на те, що згідно з Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15 квітня 1994 р. процедури, які стосуються захисту прав інтелектуальної власності, не повинні бути безпідставно

ускладнені, вартість їх здійснення не повинна бути високою або супроводжуватися значними матеріальними затратами, вони не повинні містити безпідставні часові обмеження або невинуваті затримки (ч. 2 ст. 41). У зв'язку з цим важливо дотримуватися норм чинного законодавства щодо порядку призначення і проведення судових експертиз, які повинні призначатися лише після ґрунтовного вивчення обставин справи і доводів сторін щодо дійсної необхідності такого призначення.

З урахуванням наведеного розглянемо можливі варіанти вирішення зазначеного питання.

Виходячи з того, що органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ч. 4 ст. 42 ЦПК України), а також треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору (ч. 1 ст. 52 ЦПК України), наділяються, відповідно, правами та обов'язками особи, в інтересах якої вони діють, а також процесуальними правами та обов'язками позивача, вбачається, що вони також мають нести обов'язок по оплаті витрат на проведення експертизи у разі, коли її призначено за їх клопотанням.

Дещо інша ситуація має місце, якщо клопотання про проведення експертизи подають треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Згідно із ч. 6 ст. 53 ЦПК України передбачено, що такі треті особи несуть загальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, встановлені у ст. 43 ЦПК України. Але в цій статті не передбачено обов'язку по оплаті судових витрат, тому його не можна покласти на таких третіх осіб. У зв'язку із цим, видається, що призначати експертизу у справах щодо захисту прав автора за заявою третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, не можна, оскільки в іншому випадку не буде кому її оплачувати (для покладення цього обов'язку на сторін немає підстав). Правда, якщо ці треті особи виявлять ініціативу щодо проведення експертного дослідження за їх рахунок, суд має право задовольнити заявлене ними клопотання і призначити експертизу.

Тому, щоб на практиці не виникало проблем із визначенням суб'єкта, який має оплачувати витрати, що пов'язані із проведенням експертизи, а також задля того, щоб не обмежувати осіб, які беруть участь у справі, в праві заявляти клопотання про призначення експертизи, доцільно внести зміни до ч. 2 ст. 135 ЦПК України, доповнивши її абзацом другим наступного змісту: «Кошти на оплату судової експертизи вносяться попередньо (авансом) особою, яка бере участь у справі і заявила клопотання про проведення експертизи».

### Список літератури:

1. Кирдан Б. В. Захист прав автора в порядку цивільного судочинства: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. К., 2017. 211 с.
2. Шрамко О. М. Особливості судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. *Криміналістичний вісник*, 2020, Вип. 33(1), С. 63-71.

## **МЕТОДИ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ**

**Гузар Уляна Євгенівна**

кандидат економічних наук, доцент  
доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу  
Львівського державного університету фізичної культури  
імені Івана Боберського

**Калитин Роксолана Романівна**

студентка IV курсу  
спеціальності «Готельно-ресторанна справа»  
Львівського державного університету  
фізичної культури імені Івана Боберського

Сьогодні, в умовах світової пандемії, особливо загострилася ситуація із діяльністю підприємств сфери гостинності. Актуальними постають питання впровадження інноваційних методів роботи з клієнтами з метою утримання постійного покупця та збільшення клієнтської бази. Першочерговим чинником завдяки якому можна вирішити дане завдання є прямий зв'язок між обслуговуючим персоналом та клієнтом. Зрозуміло, що задоволений персонал – це задоволений клієнт. Саме тому менеджмент закладу повинен дбати аби його персонал був вмотивований.

Якість роботи, що виконується визначається не тільки здібностями персоналу, але й мотивацією працівника застосовувати свої здібності і розкривати свій потенціал.

Метою дослідження є характеристика сучасних методів мотивації персоналу на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу.

Мотивація – це внутрішні властивості людини, складова частина характеру, пов'язана з його інтересами і визначаюча його поведінку в організації. Мотивація направлена на задоволення вимог та очікувань працівників.

Задоволення вимог та очікувань працівників, як правило, це:

- економічна винагорода (оплата праці, матеріальне заохочення, забезпечення безпеки праці, дотримання прав робітників тощо);
- внутрішнє задоволення працею (інтерес до роботи, різноманітність, можливість подальшого росту та ін.);
- соціальні взаємовідносини (оточуюче середовище, взаємна підтримка, належність до тієї або іншої групи, статус, соціальна підтримка тощо) [1].

Мотивація праці в індустрії гостинності передбачає матеріальну винагороду і матеріальне заохочення. І саме ефективність трудової діяльності залежатиме від неї. І, як показує світовий досвід діяльності підприємств індустрії гостинності,

розуміння керівництвом значення трудового потенціалу є запорукою успіху на ринку послуг.

Результат діяльності підприємства значною мірою залежить від формування системи мотивації персоналу, яка полягає у здійсненні об'єктивної кількісної та якісної оцінки трудової активності працівника і визначенні відповідної винагороди. Винагорода може бути моральна та матеріальна, форми і розмір її мають відповідати затраченим зусиллям. І лише тоді можна говорити про спонукальні мотиви до подальшої ефективної роботи працівника [2].

Актуальними на сьогодні є моральні способи мотивації працівників, завдяки таким інструментам, як публічне визнання перед керівництвом закладу, вітання із днем народження, вручення різноманітних грамот, нагород, внесення у списки найкращих працівників тощо. Відомо, що в сучасних реаліях моральні методи мотивації не є актуальними для персоналу, але аби не втрачати їх цінність варто підсилювати такий вид матеріальними стимулами (преміями, путівками, сертифікатами у спортивні комплекси, курси іноземних мов тощо).

Зважаючи на нелегке економічне становище держави, на підприємствах індустрії гостинності серед персоналу провідне місце займають матеріальні методи мотивації, які, насамперед, задовольняють первинні потреби працівника, які сьогодні відіграють першочергову роль у життєдіяльності людини. Світова пандемія розставила пріоритети у житті кожної людини, а на перше місце поставила здоров'я. На жаль, аби підтримувати здоровий спосіб життя, вживати якісну їжу, вітаміни – потрібні кошти, які людина повинна отримати за виконану роботу. Саме тому, на нашу думку, сьогодні матеріальна мотивація стоїть на вершині.

Не менш важливою є нематеріальна (не фінансова) або непряма мотивація [3]. Найкращою, на нашу думку, непрямою мотивацією можуть бути тренінги та навчання персоналу на робочому місці. Сюди можна віднести: навчання персоналу, делегування їх на різні зовнішні тренінги, конференції та виставки; найкращих співробітників відправляти на закордонні тренінги за кошти підприємства (або хоча б за оплату 50% від вартості).

З метою підвищення ефективності організації праці та її результативності залучають працівників до формування цілей та прийняття рішень. Коли підлеглі знають всі нюанси і тонкощі своєї роботи, їхня порада може бути дуже корисна. До того ж рішення, які розроблені з участю підлеглих будуть виконуватися ними з більшою точністю, що дозволить покращити відносини з персоналом і збільшити ефективність управління [3].

Отже, головним завданням керівництва будь-якого підприємства повинно стати створення на ньому ефективного мотиваційного середовища. Цього можна досягти, насамперед, через забезпечення залежності винагороди працівника від досягнутих ним результатів і кваліфікації, тим самим зацікавити людей у реалізації свого потенціалу.

**Список літератури:**

1. Томаля Т. С. Особливості управління персоналом на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу [Текст] / Т. С. Томаля // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 2, т. 2. – С. 271-274.
2. Методи мотивації праці та їх класифікація [Електронний ресурс] – URL: [https://studopedia.com.ua/1\\_10550\\_metodi-motivatsii-pratsi-ta-ihklasifikatsiya.html](https://studopedia.com.ua/1_10550_metodi-motivatsii-pratsi-ta-ihklasifikatsiya.html).
3. Шафранська Т. Ю., Основні види мотивації працівників / Т.Ю. Шафранська, О.В. Коломієць [Електронний ресурс]. – URL: [http://www.rusnauka.com/10\\_DN\\_2013/Economics/10\\_133226.doc.htm](http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Economics/10_133226.doc.htm).

## **ACTUAL NUTRITION OF CHILDREN OF INDUSTRIAL AREA**

**Antonova Olena Vasilyevna**

Doctor of Philosophy, associate professor  
Department of Hygiene, Ecology and Occupational safety  
of State Institution «Dnipropetrovsk Medical Academy  
of Ministry of Health care of Ukraine»

Rational nutrition ensures normal growth and development of a child, promotes prevention of diseases, prolongs life and creates conditions for their adequate adaptation to the environment [1, 2].

The research of actual nutrition on 10-day menu-layouts of organized children's groups of two industrial and conditionally controlled areas of Dnipro was conducted. It has been determined that, along with the constant flow of lead within food products into the body of children, at the same time there is a decrease in the income of copper and zinc within food, which are especially important microelements for the growth and development of children. It should be emphasized that this circumstance, together with the biological antagonism of lead inherent to these substances, as well as the tropism of lead to the nervous system and the psycho-emotional sphere, in general, potentiates their adverse impact on the health of children.

Deficiency of trace elements is undoubtedly related to the nature of the nutrition of the children's population, the analysis of which indicates the non-compliance with hygiene requirements. Thus, the actual daily grocery set in kindergartens in industrial areas is imbalanced primarily due to the number of, biologically important for the growing organism of a child, products of animal origin - meat, fish up to 50%, dairy products from 25-26% to 85%, as well as depleted for fruits and vegetables as sources of vitamins, trace elements and food fibers up to 71% with excessive consumption of cereals, pasta, sugar and sweets. It should be added that the actual nutrition of the examined children is inferior and unbalanced for all major macro- and micronutrients, in particular due to the insufficient supply of physiological antagonists of lead on the background of deficiency of the protein, which in turn increases the toxic effect of lead, reduces the resistance of the organism to adverse factors the environment, increases risks of health problems and causes the need for a correction of their nutrition [3].

### **References**

1. Сульдина Т.И. Содержание тяжелых металлов в продуктах питания и их влияние на организм / Т.И. Сульдина // Рациональное питание, пищевые добавки и биостимуляторы. – 2016. – № 1 – С. 136-140.

2. Antonova O. V., Golovkova T. A., Onul N. M. Lead in the environment of the city Dnepr and its monitoring in the body of the preschool children// Web of Scholar: International Academy Journal. – 2017. – N6(24). – Vol. 5. – P. 33-36.
3. Білецька Е.М., Онул Н.М., Антонова О.В., Главацька В.І., Землякова Т.Д., Головкова Т.А., Калінічева В.В., Безуб О.В. Біохімічні зміни в організмі дітей як предиктори мікросатурнізму. Запорозький медичний журнал. 2020;2(119):200-205.

# DYNAMICS OF NAMIES OF STATUS AND ADAPTATION PROCESSES OF STUDENTS OF THE 1ST-3RD YEAR OF KNMU

**D. Kutsyi**

senior lecturer

Kharkiv national medical university

**S. Lapko**

senior lecturer

Kharkiv national medical university

## Introduction.

The most important task of modern preventive medicine is to study the formation of health of the modern generation of students in the intensification of the educational process, the introduction of computer technology, accelerating the rhythm of life, the expansion of non-standard behaviors and other changes in the social and environmental environment, especially medical students universities. In connection with the above, the aim of our work was to study the peculiarities of changes in the functional state of the cardiovascular system (CCS) and the nature of adaptation processes during university studies.

## Materials and methods of research.

The work was performed on the basis of Kharkiv National Medical University. The participants were students of 1-3 courses. The variability of systolic and diastolic blood pressure (CAT and DAT, respectively), heart rate (HR), and the Ruffier index were studied as markers of cardiac performance in physical work.

## Results of the study and their discussion.

Generalized results of statistical processing of the study materials are shown in table 1.

| Indicators          | Course          |                  |                  |
|---------------------|-----------------|------------------|------------------|
|                     | I               | II               | III              |
| SBP, mm Hg<br>Art.  | Rufier<br>Index | 106.1 ± 0.9<br>* | 112,2 ± 1,7<br>* |
| DBP, mm Hg.<br>Art. | 76.1 ± 0.4      | 71.3 ± 0.8 *     | 75.1 ± 1.3<br>*  |
| HR, bpm             | 80.8 ± 0.9      | 73,3 ± 1,8 *     | 77,4 ± 1,7<br>*  |
| Rufier Index        | 6.9 ± 0.5       | 7.6 ± 0.3 *      | 7.1 ± 0.4 *      |

Note: -  $p < 0.05$  between the rates of students in I and the following courses. In the analysis of CCS indicators in the dynamics revealed a decrease in heart rate in students from I to II year and an increase in heart rate in students of III relative to heart rate in students of II year. Similarly, the proportion of students with high heart rate (from 80 to 100 beats / min) changed: in the first year the proportion of such students was 15.6%, in the II course - 11.2%, in the III course - 13.1. Changing the CAT, DAT during the college studies is similar. The Ruffier Index increased in the 2nd year students and decreased in the 3rd year students relative to the 2nd year.

The shifts we observe should be seen as an indicator of impaired adaptation processes in the third year of higher education and an increase in the risk of health disruption in subsequent periods of life, which is associated with high levels of stressors such as the KROK-1 licensing exam.

### **Conclusions.**

Positive dynamics of the functional state of students in the first two courses of study changes to the strengthening of tension. In the third course students have a decrease in parasympathetic tone and a relative increase in the activity of the sympathetic department of the ANS.

### **Literature**

1. Andrianov VV, Vasilyuk NA, Biryukova EV. Organization of physiological processes the students during cognitive activity. 235-239.
2. Khalidova LM, Gubareva LI. Dynamics of psychophysiological indicators. 2014

## **MANAGEMENT OF PATIENTS WITH PARASITIC BLEPHARONCONJUNCTIVITIS**

**Kuchuk O.P.**

Ph.D, Ass. Prof.

B.L. Radzikhovskiy Department of Ophthalmology  
Higher State Educational Establishment of Ukraine  
“Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi

**Solovyova O.A.**

Doctor-ophthalmologist  
Polyclinic №2, Chernivtsi

The cause of parasitic blepharoconjunctivitis is ticks of the genus *Demodex* - opportunistic pathogens (present in 90% of the adult population). Asymptomatic carrier of the parasite is possible. However, in conditions of reduced immunity, under the influence of adverse external conditions and internal factors - diseases of the nervous, vascular, endocrine and digestive systems, metabolic disorders, demodicosis occurs. The tick parasitizes in the ducts of the sebaceous, meibomian glands and hair follicles. Only drug therapy of demodicosis is ineffective, as only the most superficial ticks die.

We use a comprehensive approach to the treatment of demodicosis blepharoconjunctivitis by sequential application of Spregal or Stop demodex gel on the skin of the eyelids and subsequent darsonvalization of the eyelids. The drugs should be applied to the front edge of the eyelids using an ear stick, without getting on medicine on the mucous membrane of the eye.

The method of darsonvalization has the following therapeutic effects: acaricidal and bactericidal - due to the action of spark discharge and ozone generated in the near electrode space of the apparatus for darsonvalization; analgesic and antipruritic effects - by increasing the sensitivity threshold of pain and tactile exteroceptors; immunostimulating effect also due to the action of a spark discharge, which stimulates phagocytosis, and the release of biologically active substances that stimulate the humoral part of the immune system.

Using this technique in the period 2012-2019, we treated 50 patients using gel "Stop demodex" and 48 patients using Spregal. The course of darsonvalization with the specified means lasted 10 days with the subsequent break for two weeks and repeated carrying out. This treatment regimen corresponds to the full life cycle of the mite (15 days), as all treatments work only on adults ticks. Itching, swelling and redness of the eyelids after the first course of treatment decreased in 96.6% of patients using Spregal. If at primary eyelash microscopy in the microscope slide revealed 8-16 ticks in the field of view, then after the first course of treatment with Spregal their number decreased to 1-2 in the field of view. After re-treatment, the percentage of negative microscopic eyelash tests approached 100%. Almost similar data were obtained when combining darsonvalization with topical use of gel "Stop demodex".

We associate a good therapeutic effect with using of darsonvalization of the eyelids, which ensures the contact of specific agents with the maximum number of parasites, even deep ones. In our opinion, the spark charge, due to the action on smooth muscle cells of meibomian and sebaceous glands, stimulates the release of their secretion together with the demodex mite, which is exposed to specific drugs previously applied to the skin.

To prevent recurrence of exacerbations of the disease, we recommend daily regular therapeutic eyelid hygiene. For this purpose it is necessary to carry out self-massage of eyelids about 1-2 minutes after a warm compress. Thermal procedures help to improve local metabolic processes and drain the excretory ducts of the meibomian glands. The compress is usually performed using cotton swabs, immersed in hot water, squeezed and applied to closed eyelids for 1-2 minutes.

Self-massage is performed after applying an indifferent eye gel to the eyelash growth area, which helps to clean the surface of the eyelids from toxic agents, scales and crusts.

Our proposed new combined method of treatment of demodicosis blepharitis by sequential application of specific drugs Spregal or Stop Demodex gel on the skin of the eyelids and subsequent darsonvalization of the eyelids is an easy-to-use, affordable and effective way to treat demodicosis.

Daily observance of therapeutic eyelid hygiene (self-massage with a cleansing gel after warm compresses) can significantly reduce the likelihood of exacerbation of demodicosis blepharoconjunctivitis.

# CLINICAL AND PROGNOSTIC ANALYSIS OF THE EFFECT OF HAEMOTRANSFUSION ON THE FUNCTIONAL STATE OF THE LIVER IN CIRRHOSIS

**Mykola Tutchenko**

MD, DM, full professor. Bogomolets National Medical University, Department of Surgery, Ukraine, Kyiv

**Serhii Chub**

MD, PhD student. Bogomolets National Medical University, Department of Surgery, Ukraine, Kyiv

## Introduction

The number of patients with liver cirrhosis is constantly increasing, ranking first in the structure of mortality from diseases of the digestive system, and the eighth place in the mortality rate in the world [1].

The clinical experience of transfusion of erythrocyte mass and fresh frozen plasma of patients with liver cirrhosis due to acute bleeding from the upper gastrointestinal tract, influence of this method of treatment on the compensatory capacity of the liver and survival are analyzed [2,3].

## Materials and methods.

Retrospective analysis of case histories of 74 patients with cirrhosis, which were complicated by bleeding from varicose veins of the esophagus. The first group (46) consisted of patients who, together with hemostatic therapy, performed transfusions of erythrocytes and fresh frozen plasma. In the second group (28), they were limited to hemostatic therapy. Patients' age ranged from 37 to 57 years ( $44.2 \pm 4.1$ ).

The degree of the compensatory capacity of the liver was evaluated on the Child-Turcotte-Pugh scale and had the following distribution of patients in the first and second groups, respectively: compensated stage 9% and 14%, subcompensated stage 65% and 64%, decompensated stage 26% and 21%.

The criteria for involvement in the retrospective analysis were:

- Verified cirrhosis with portal hypertension syndrome
- First or recurrent bleeding from the varicose vein
- Transfusion of erythrocyte mass and fresh frozen plasma
- Clinical and laboratory control of blood parameters (biochemical blood test) before and after hemotransfusion for 24 hours
- Persistent hemostasis after bleeding from varicose vein without hemotransfusion

In the first group, 8 (35%) patients died. In the group two - 2 (13%).

## Results

In the analysis of the data entered in various group situations, the correlation between the biochemical parameters of blood before and after the transfer of blood transfusion media was found to be reliable ( $p < 0.05$ ). Data obtained after transfusion of erythrocyte mass indicate an increase in total bilirubin by 47%, direct by 58%, Alat

by 49%, AST by 43%, while hemoglobin and erythrocyte indices increased by 30% and 19%, respectively. The mortality rate in the group of patients with erythrocyte transfusion was 35%, and in the group of patients with anemia and stable hemostasis without erythrocyte transfusion - 14%.

#### Conclusions.

Treatment of patients with cirrhosis complicated by bleeding from varicose veins of the esophagus with transfusion of erythrocyte mass is accompanied by a worsening of the compensatory capacity of the liver parenchyma and an increase in lethality by 22%, which is caused by increased cytolysis as a result of increased gradients pressure in portal vein system due to the admission into the blood of an additional amount of red blood cells.

1. Naik, R. Venkat. "Prediction of large esophageal varices in cases with cirrhosis of liver: A non-invasive approach."
2. Villanueva, C., Colomo, A., Bosch, A., Concepción, M., Hernandez-Gea, V., Aracil, C., ... & Guarner-Argente, C. (2013). Transfusion strategies for acute upper gastrointestinal bleeding. *New England Journal of Medicine*, 368(1), 11-21.
3. Chen, Y. C., Hsiao, C. T., Lin, L. C., Hsiao, K. Y., & Hung, M. S. (2018). The association between red blood cell transfusion and outcomes in patients with upper gastrointestinal bleeding. *Clinical and translational gastroenterology*, 9(3).

## FEMALE INFERTILITY AS A CURRENT PROBLEM IN THE CONDITIONS OF ENVIRONMENTAL TECHNOGENIC POLLUTION

**Onul Natalia**

Doctor of medical sciences, Professor,  
Professor of Department of Hygiene, Ecology  
and Occupational safety of the State Institution "Dnipropetrovsk  
Medical Academy of the Ministry of Health of Ukraine"

**Holovkova Tetiana**

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor,  
docent of Department of Hygiene, Ecology  
and Occupational safety of the State Institution "Dnipropetrovsk  
Medical Academy of the Ministry of Health of Ukraine"

**Introduction.** Reproductive health of the population, in particular fertility, is one of the most sensitive biological indicators, which reflects the degree of environmental pollution [1, 2].

It is known that infertility is a disease that affects millions peoples, and the numbers are rising each year [3, 4]. The cause of infertility is shared equally by both sexes. The remaining 40% of cases are caused by a combination of male and female factors or are “unexplained” infertility, in which all tests fail to identify a cause. The diagnosis of infertility can be attributed to many factors: anatomical abnormalities, hormonal and metabolic problems, age, infections, tubal disease, cancer treatments, genetics, and environmental chemicals [5, 6].

Therefore, **the aim of the study** was to determine the frequency and prevalence of female infertility among the population of the industrial region, to determine its spatio-temporal features and the degree of ecological determination.

**Results and their discussion.** As a result of research it is established that the frequency and prevalence of female infertility in industrial cities varies between  $7.71 \pm 0.45 - 30.29 \pm 0.79$  cases per 10 000 population, which is 2.1-5.5 times ( $p < 0.001$ ) higher compared to the non-industrial city and literature data [1, 6], which can confirm the position of ecological reproductology on the negative impact of technogenic pollution on the human generative system, in particular, fertility rates.

Our conceptual assumption was confirmed by the results of correlation analysis and the risk assessment. The relative risk of women infertility in experiencing increased on the negative impact of technogenic pollution is  $5.96 \pm 0.29$ .

According to correlation analysis, female infertility is closely correlated with environmental pollution by various xenobiotics, especially heavy metals such as lead and cadmium, which negatively affects the indicators of female infertility – 45.5% of all identified connections, which indicates the global nature and danger of their distribution in industrial regions [1], which correlates with other studies [7].

**Conclusion.** The occurrence of female infertility, among other reasons, is associated with environmental factors, which is confirmed by epidemiological and mathematical analysis. Heavy metals, primarily lead and cadmium, have the greatest negative impact on the frequency and prevalence of infertility among the urban population of the industrial region.

### REFERENCES

1. Beletskaya E.N., Onul N.M. Ecological-hygienic assessment of the anthropogenic load of the environment as a risk factor for the health of the population of the Dnipropetrovsk region. Dnepropetrovsk: Aktsent PP. 2016:140.
2. Xiaoqin Feng, Jinhong Luo, Xiaocheng Wang at all. Association of Exposure to Ambient Air Pollution with Ovarian Reserve among Women in Shanxi Province of North China. *Environmental Pollution*.2021; 278. <https://doi.org/10.1016/j.envpol.2021.116752>
3. Keskin U., Coksuer H., Gungor G. at all. Differences in prevalence of sexual dysfunction between primary and secondary infertile women. *Fertil Steril*.2011; 96:1213-1217.
4. Windy Ezzell The Impact of Infertility on Women's Mental Health. *North Carolina Medical Journal*.2016;77 (6): 427-428; DOI: <https://doi.org/10.18043/ncm.77.6.427>
5. Covington S.N. *Fertility Counseling: Clinical Guide and Case Studies*. Cambridge, England: Cambridge University Press; 2015. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107449398>
6. Miguel A.Checa, Vizcaíno Ph.D., MireiaGonzález-Comadran M.D., BenedicteJacqueminPh.D. Outdoor air pollution and human infertility: a systematic review. *Fertility and Sterility*. 2016;106(4): 897-904.
7. Tanrıkut E., Karaer A., Celik O. et all. Role of endometrial concentrations of heavy metals (cadmium, lead, mercury and arsenic) in the aetiology of unexplained infertility. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*. 2014;179:187-190.

## **ХАРАКТЕРИСТИКА МЕЗЕНХИМАЛЬНЫХ СТВОЛОВЫХ КЛЕТОК**

**Невмержицкая Наталья Николаевна**

Ассистент кафедры гистологии, цитологии и эмбриологии  
Национальный медицинский университет имени О.О. Богомольца,  
г. Киев

**Грабовой Александр Николаевич**

Доктор медицинских наук, профессор кафедры гистологии и эмбриологии  
Национальный медицинский университет имени О.О. Богомольца,  
г. Киев

Мезенхимальные стволовые клетки – это гетерогенная популяция клеток, которые обладают способностью к самообновлению и мультилинейной дифференцировке [1].

К общим свойствам мезенхимальных стволовых клеток относят: способность к симметричному и асимметричному делению, высокая пролиферация, способность к адгезии, фибробластоподобная морфология, образование колоний в культуре, легко индуцируемая дифференцировка и высокая пластичность, которые приводят к экспрессии и функциональному фенотипу клеток, характерных для других тканей. Таким образом первоначально изучавшиеся стромальные стволовые клетки костного мозга в связи с их ведущей ролью в формировании гематопоезического микроокружения, впоследствии оказались в центре внимания с выявлением у них неожиданного дифференцировочного потенциала. Вышеперечисленные свойства МСК обуславливают их восстановительную функцию. Они мигрируют к месту повреждения, закрепляются, дифференцируются и выполняют функцию замещенных клеток. Именно эти свойства МСК позволяют использовать их для репарации и регенерации различных тканей, таких как, например, миокарда, нервной ткани, костей, сухожилий, хрящей[2].

МСК обладают иммуносупрессивными свойствами, также могут оказывать антипролиферативное влияние на лимфоциты и ингибировать активацию и ответ Т-клеток и клеток памяти [3]. Кроме того, МСК уменьшают секрецию интерферона- $\gamma$  (ИНФ- $\gamma$ ) и увеличивают/не изменяют секрецию интерлейкина-4 (ИЛ-4), что способствует переключению иммунного ответа с преимущественно опосредованного Th1 с выделением провоспалительных цитокинов на опосредованный Th2 с выделением противовоспалительных цитокинов, что используется при терапии реакции трансплантат против хозяина. Также установлено, что МСК синтезируют цитокины и ростовые факторы, необходимые для пролиферации и дифференцировки кроветворных предшественников [4]. Культивированные ex vivo МСК эффективны при

аутологичной и аллогенной трансплантации кроветворных предшественников для сокращения сроков приживления.

Регенерация тканей после трансплантации ММСК обусловлена интеграцией данных клеток в ткани реципиента и наличием у них секреторной активности [5]. Положительный эффект применения клеток стромально-васкулярной СВФ на молекулярном уровне может быть связан с увеличением ферментативной активности антиапоптотических и уменьшением активности проапоптотических ферментов, а также увеличение продукции нейропротекторных и нейрорегенераторных факторов (инсулиноподобный ростовый фактор-1, BDNF, bFGF, GDNF) [6]. Н. И. Калинина с соавт. показали, что пересаженные МСК встраиваются в эндотелиальную выстилку и перизендотелиальное пространство растущих капилляров и стабилизируют их. МСК являются источником факторов роста и цитокинов, необходимых для регенерации тканей. Например, в костном мозге МСК продуцируют факторы, необходимые для самоподдержания гемопоэтических стволовых клеток и удержания их в нише (SDF-1 $\alpha$  (фактор стромы-1 $\alpha$ ), SCF (фактор стволовых клеток, ангиопоэтин-1 и интерлейкин-7)[7]. Также МСК секретируют ангиогенные и нейротрофные факторы роста (VEGF (фактор роста сосудистого эндотелия), bFGF (основной фактор роста фибробластов), HGF (фактор роста гепатоцитов), ангиопоэтин, NGF (фактор роста нервов), BDNF (нейротрофный фактор головного и GDNF (нейротрофный фактор глиальных клеток), которые стимулируют восстановление и рост нервных окончаний [8]. Ангиогенные факторы роста стимулируют деление эндотелиальных клеток, их миграцию и формирование новых сосудов. Также факторы, которые продуцируют ММСК, способствуют мобилизации из костного мозга эндотелиальных предшественников [3]. ММСК продуцируют факторы необходимые для функционального созревания сосудов и их стабилизации, ( bFGF, PDGF-BB). Синтез факторов роста и цитокинов в МСК значительно возрастает при повреждении органов и тканей. Гипоксия способствует изменению экспрессии генов в ММСК: содержание мРНК проангиогенных факторов (VEGF, PlGF, HGF, bFGF, PDGF-BB и TGF- $\beta$ ), возрастает в 2–4 раза, а мРНК антиангиогенных факторов ( PAI-1, ангиостатин и тромбоспондин), снижается более чем в 2 раза [5]. Также МСК обладают иммуносупрессивными свойствами, которые обусловлены подавлением функции иммунных клеток: активации Т-клеток, дифференцировки дендритных клеток, пролиферации В-клеток и цитолитической активности натуральных киллеров. Иммуносупрессивные свойства опосредованы как секрецией растворимых факторов, таких как интерлейкин-10, простагландин-E2, оксид азота, TGF- $\beta$ 1, галектины-1 и -3, так и непосредственным межклеточным контактом МСК с иммунными клетками [2]. Также МСК способствуют дифференцировке нативных Т-хелперов в регуляторные Т-клетки [8]. Существует предположение о том, что МСК принимают участие в регуляции функциональной активности и созревания иммунных клеток [3].

**Литература:**

1. Невмержицкая НН. The VI International Science Conference «Trends and directions of development of scientific approaches and prospects of integration of Internet technologies into society», Stockholm, Sweden. 2021. 310-313.
2. Космачёва СМ, Волк МВ, Потапнев МП. Стволовые клетки взрослых: проблемы получения, дифференцировки *in vitro*, перспективы клинического применения. Медицинские новости.- 2008(9):5-9.
3. Rasmusson I, Ringden O, Sundberg B, Le Blanc K. Mesenchymal stem cells inhibit the formation of cytotoxic T lymphocytes, but not activated cytotoxic T lymphocytes or natural killer cells. Transplantation 2003;76:1208—13.
4. Cheng L, Qasba P, Vanguri P, Thiede MA. Human mesenchymal stem cells support megakaryocyte and proplatelet formation from CD34+ hematopoietic progenitor cells. J Cell Physiol 2000;184:58—69.И.,
5. Tolar J., Le Blanc K., Keating A., Blazar B.R. Stem Cells. 2010(28): 1446–1455.
6. Dominici M, Le Blanc K, Mueller I, Slaper-Cortenbach I, Marini F, Krause D, Deans R, Keating A, Prockop D, Horwitz E. Minimal criteria for defining multipotent mesenchymal stromal cells. The International Society for Cellular Therapy position statement. Cytotherapy. 2006(8): 315–317.
7. Mendez-Ferrer S, Michurina T, Ferraro F, Mazloom A, Macarthur B, Lira S, Scadden D, Ma'ayan A., Enikolopov G.N., Frenette P.S. Mesenchymal and haematopoietic stem cells form a unique bone marrow niche. Nature. 2010(466): 829–834.
8. Kalinina VYu. Sysoeva KA. Rubina YeV. Parfenova VA. Tkachuk NI. Mesenchymal Stem Cells in Tissue Growth and Repair. Acta Naturae. 2011. 3(4): 30–37.

## DEBATE TECHNOLOGY AS MEANS OF DEVELOPING CRITICAL THINKING

**Dariga Ismailova**

2nd year master's student

Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan

**Introduction.** Debate is an excellent tool for engaging students in the learning process, bringing revitalization into the process of learning English, helping students to master the skills of critical thinking and presentation.

A modern student should not only have knowledge, but be able to get this knowledge, to know the ways of presentation of this knowledge. He should be able to formulate his own position in relation to social problems, and be ready to defend this position.

Debate is not just a communicative tool, but also an effective method of development of students, the formation of their qualities that contribute to effective activity in modern society; contribute to the development of critical thinking, skills of system analysis, formulation of their own position, the art of argument – those qualities that are necessary for everyone.

Debates are an effective way of forming critical thinking, tolerance and developing communicative competence. Debates make the student a subject of the educational process, create conditions for the formation of a new experience of socio-cultural interaction[1,135-144].

**Advantages of using debates.** There are many key studies that have proved that including debate in developing critical thinking is a very useful tool.

- 1) The use of debate increases students' learning motivation and interest level on the subject matter. Kennedy considers that the use of debate as a new and innovative way to teaching and learning, while being more informative, and eye-opening [2; 3].
- 2) Debate is a good tool to promote higher order and critical thinking skills.
- 3) Students learn to use evidence and data to support their argument and viewpoints,
- 4) Students learn to present their argument and supporting data in well-organized and persuasive matter, to be quick in responding to opposition [4].
- 5) Debate is the expansion, retention and comprehension of content knowledge. Kennedy also noted that students who participated in the debate indicated more increase in knowledge about the subject than observers. Consequently, debate as a teaching pedagogy demonstrated strong impact on learning outcomes [2].
- 6) Students are able to exercise and improve their public speaking skills while gaining confidence. Presentation skills were utilized (hand gestures, eye contact, tone of voice; [3], and participants had to learn to communicate and persuade using non-verbal techniques [4].

7) Students improve their teamwork skills, teamwork competencies that include delegation of tasks, managing different working styles, and group decision-making [6].

Critical thinking is the basis of debate. Debates teach to critically perceive the world around, they teach to look from different points of view, to challenge certain beliefs, to investigate the facts, to build a logical chain. Debates teach us to organize our thoughts, to present them accurately and convincingly, revealing all facets of our intellectual abilities.

**Activities to develop critical thinking with debates.** There are many activities and ideas to develop critical thinking with debates.

**Task 1:** Teacher calls the students phenomenon or fact.

For example: wildlife of Canada is various.

*Step 1:* Assertions must be both true and false. Students must answer whether they believe your statements or not.

*Step 2:* Teacher asks the children to take turns reading small passages of the text. When everyone reads his passage, teacher invites him to tell about the associations that he has appeared.

*Step 3:* The students read a small text for 15 minutes. During this time they mark in pencil what they know from the text and what is new for them.

**Task 2:** Suppose you are given the motion “Animals should not be kept in cages” Divide the class into 2 teams (“Team one” and “Team two”).

**Task 3:** Suppose you are given the motion “The government should lower retirement age for school staff” Divide the class into 2 teams (“Counter argument” and “Argument”).

**Task 4:** The teacher should write a number of statements on a blackboard/flip chart (leaving some room between each statement).

Example of statements:

- *Giving aid to developing countries is good because...*
- *Young people feel powerless because...*
- *The best way to alleviate poverty is...*
- *Freedom of speech is important but...*

*Step 1:* Following this, the teacher should read a statement and ask the class to fill in the remainder of the sentence.

*Step 2:* Students should contribute ideas and the teacher should note the ideas. Once one pupil has offered an idea, ask if any other pupils have a view on the matter. This can be used as a brief game at the start of a class or society meeting to get pupils thinking about major issues or can be used to stimulate discussion about current affairs. It is important to remember that there are no rights or wrong answers: encouraging pupils to express an opinion and encouraging discussion is the most important thing.

**Conclusion.** In summary, the use of critical thinking technology allows us to solve very important tasks: to make the learning process interesting; to form skills of working with information; to educate the quality of a critical thinking person who is able to find the right way to solve any problem. A modern student should not so much have knowledge as be able to get this knowledge, to know the ways of presentation of this knowledge. He should be able to formulate his own position in relation to social problems, and be ready to defend this position.

The use of debate technologies contributes to the development of critical thinking, because this development is inherent in this ability of human intelligence and in these developing technologies.

Debate is an effective way of forming critical thinking, tolerance and development of communicative competence. Debates make the student a subject of the educational process and create conditions for the formation of a new experience of socio-cultural interaction.

### **References:**

1. Yang, C. Rusli, E. (2012) Using Debate As A Pedagogical Tool In Enhancing Pre-service Teachers' Learning And Critical Thinking. *Journal of International Education Research*. 8(2), p.135-44.
2. Kennedy, R. R. (2009). The power of in-class debates. *Active Learning in Higher Education*, 10(3), 225- 236.
3. Munakata, M. (2010). The mathematics education debates: Preparing students to become professionally active mathematics teachers. *Primus*, 20(8), 712-720.
4. Koklanaris, N., Mackenzie, A. P., Fino, M. E., Arslan, A. A., & Seubert, D. E. (2008). Debate preparation/participation: An active, effective learning tool. *Teaching and Learning in Medicine*, 20(3), 235-238
5. Roy, A. & Macchiette, B. (2005). Debating the issue: A tool for augmenting critical thinking skills of marketing students. *Journal of Marketing Education*, 27, 264-276.
6. Ryan, S. & College, B. (2006). Arguing toward a more active citizenry: Re-envisioning the introductory civics course via debate-centered pedagogy. *Journal of Public Affairs Education*, 12(3), 385-395.

## **THE PECULIARITIES OF USING ONLINE TECHNOLOGIES IN REMOTE LEARNING ENVIRONMENT**

**Havran Maryana**

Ph.D (Pedagogical Sciences), Associate professor,  
Associate professor of the Department of Foreign Languages  
Lviv Polytechnic National University

**Havran Volodymyr**

Ph.D (Pedagogical Sciences), Associate professor,  
Associate professor of the Department of Management of Organizations  
Lviv Polytechnic National University

The rapid growth of the Internet, mobile devices, various applications and online programmes is considered to influence all aspects of our lives. The process of getting education of any degree is not exclusion. Every year we observe more and more scientific papers devoted to the problems of using different online technologies and computer programmes in organizing remote educational process, of finding new pedagogical methods and techniques based on their implementation. Due to the introduction of information and communication technologies the level of students' knowledge is improving, ensuring the harmonious development of the individuals being oriented to the informational environment and capable fully realize their creative potential [1, 133].

Today, we are faced with the problem of rapid implementation of up-to-date educational technologies, such as computer programmes, mobile applications, different on-line communication and video conferencing tools to meet the increasing demand in organizing distance learning and improving remote learning environment.

It is worth mentioning about different definitions and explanations of the terms which are used to denote remote learning environment, among them we distinguish distance learning, online learning, and mobile learning. Distance learning is known to be "a method of study where teachers and students do not meet in a classroom but use the Internet, e-mail, etc., to have classes" [2]. Online learning is when teachers or students use educational tools which are accessible on the Internet [3] Mobile learning is defined as "learning across multiple contexts, through social and content interactions, using personal electronic devices" [4, 4]. The obvious fact is that mobile learning is applied even in offline classes as additional online tools for improving educational process. On the other hand, distance learning is an integral part of remote learning environment as it is a process of learning and teaching courses remotely mostly relying on online technologies and video conferencing tools.

It has recently been considered that the most challenging task for teachers is mastering new studying programmes and online services to carry out online courses. But nowadays, we observe new challenges such as to choose and implement the best

student-friendly educational online tools which will respond aims and objectives of the courses, students' interests, their inclusion and engagement into the online communication and collaboration.

Our task as educators and teachers is to consider the most effective educational technologies and techniques to provide students with high-quality level training and teaching even remotely.

Having analyzed scientific and methodological works, we found out that main educational online technologies, which are mostly used in remote learning environment in the process of training students of HEIs, are those providing online communication mechanism or interaction matters during online classes such as video conferencing tools, among them Microsoft Teams, Zoom, Skype, Google Meet. According to the comparison data [5], we distinguish the main peculiarities of these video conferencing platforms according to their features concerning remote learning opportunities. They all have free versions, but Zoom and Microsoft Teams with time limitation. Number of meeting participants differs from 250 in Microsoft Teams to 50 in Skype. They can be downloaded into desktop computers or mobile devices as needed. It is worth mentioning that all these video conferencing tools have an option of screen-sharing that is primarily important for organizing real students' participation in studying process and their involvement in various activities, such as: question-guided lectures, online chatting, virtual trips, quizzes, video watching, presentation of projects, organizing debates, etc.). Besides Microsoft Teams and Zoom are also featured by whiteboard options that allow teachers to make note taking. Zoom platform gives even opportunity to share students into smaller groups for performing team projects or several students discussion, problem solving, role-playing and even more, everything depends on teacher's creativity and professional skills.

Consequently, teacher should be aware of the importance of regular improving remote learning environment as today distance learning is not just studying online courses, giving instructions and feedbacks, using different computer programmes, but it is a complex process combining mentioned technologies with video conferencing tools to actively engage students in studying process avoiding lack of communication and interaction, collaboration and social engagement.

### References

1. Шайнер Г.І., Гавран М.І. Інформаційно-комунікаційні технології навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах України // Інноваційна педагогіка. 2019, Вип. 10, т. 3. С. 128–133.
2. Merriam Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/distance%20learning>
3. What is distance learning? The benefits of studying remotely // University of the people. URL: <https://www.uopeople.edu/blog/what-is-distance-learning/>
4. Helen Crompton. A historical overview of mobile learning: Toward learner-centered education // Handbook of mobile learning. Publisher: Routledge. Editors: Z. L. Berge & L. Y. Muilenburg. P. 3-14.

5. Owen Hughes. Zoom vs Microsoft Teams, Google Meet, Cisco Webex and Skype: Choosing the right video-conferencing apps for you // Techrepublic. – 2020.  
URL: <https://www.techrepublic.com/article/>

# **INFLUENCE OF THE EDUCATIONAL AND UPBRINGING ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY ON THE FORMATION OF THE FOREIGN STUDENT PERSONALITY**

**Morhunova Nadiia**

PhD (Psychology), Associate Professor  
Head of the Department of language training  
Kharkiv National Automobile and Highway University  
Kharkov, Ukraine

**Semenenko Inha**

PhD (Education), Associate Professor  
Department of language training  
Kharkiv National Automobile and Highway University  
Kharkov, Ukraine

The educational and upbringing environment of the university can be characterized as a multidimensional socio-pedagogical phenomenon linked into a single whole by various communicative mechanisms. It immerses students in the specifics of professional activities it provides personal and professional development and self-development of the future specialist on the basis of an individual and creative approach, selective attitude to reality, free choice of subjective position, voluntary acceptance of life values and priorities. In this regard, the problem of personal and professional development of students is relevant.

Any individual is, to one degree or another, influenced by the environment as a real reality, in the conditions of which the development of personality takes place. L. Bozovic defines the environment as a special combination of internal processes of human development and external conditions that determine the dynamics of his development, contributing to the emergence of new qualitative formations [1, p. 46]. And how the environment and conditions are organized will determine the preservation of the student's creative potential, the further process of developing his creative activity, as well as the formation of new creative skills in accordance with the needs and priorities of the developing personality.

The educational system of the university covers the entire pedagogical process, integrating educational activities, extracurricular life of students, various activities and communication outside the university, the influence of the social environment. The atmosphere of training and education should be positive, interesting and bright. It should be conducive to the development of students' interest in learning, communication skills and creativity. If a student, as a result of any reason, does not receive satisfaction from his educational activity or it is associated with negative emotions, then his professional development will be slowed down or it may not happen at all, which, in turn, can lead to disappointment in the professional choice. Therefore, the surrounding emotional and psychological background, the atmosphere of the

training - educational environment as a space in which personal events unfold, is of great importance.

Teachers note that during training sessions in groups of foreign students, situations often arise when certain communication methods familiar to Ukrainian students do not work, comments, evaluative statements meet an inadequate reaction, measures aimed at a certain educational impact on the part of teachers do not reach their goal. This is most often caused by ignorance of the behavioral stereotypes embedded in the culture of the people to which the foreign student belongs; differences in national-cultural standardized psychological reactions, life values, attitudes, motivation, mutual expectations.

A foreign student, unlike Ukrainian students, needs to get used to new climatic and living conditions, to a new educational system, to a new language of communication, to the international character of study groups (in cases where foreign students study together with Ukrainian students), etc. The main problem of the successful entry of foreign students into the educational process is the contradiction between the level of their readiness (communicative competence) of foreign students for the perception of educational information and the requirements of the university. A positive psychological climate in the group contributes to an increase in students' positive motivation for learning, the formation and development of individually stable personality traits, eliminates psychological stress. Therefore, it is necessary to normalize the emotional and moral atmosphere of academic groups, to create for each participant in the educational and upbringing process an attitude of openness, trust, positive perception of others, and support for humane relations between teachers and students. All this is a condition for improving the quality of training of future foreign specialists.

### References

1. Божович Л. И. Научное творчество Л.С. Выготского и современная психология. Москва, 1981. 315 с.
2. Воспитательная среда университета : традиции и инновации : монография / А. В. Пономарев [и др.]. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. 408 с.

## **ПРОГРАММНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ACTIVEINSPIRE НА ЗАНЯТИЯХ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ**

**Гимадиева Эльвира Наилевна**

магистрант 1 курса, Казанский (Приволжский) федеральный университет

Сегодня занятие английского языка невозможно представить без использования современных педагогических технологий, которые насыщают процесс обучения. Для обучающегося является важным не только получение теоретических знаний, но и возможность «получить» те знания, которые можно реализовать в контексте реальной жизни. Следовательно, для обучающегося научиться применять полученные знания – это одна из конечных целей обучения.

Интерактивность, увлекательность и эмпиричность – это именно те качества, которые важны при подборе методов, приемов и средств обучения. Предмет «Английский язык» имеет огромный потенциал для их внедрения. Интерактивность, в свою очередь, – это активное взаимодействие между участниками образовательного процесса – обучающихся между собой, так и с преподавателем.

По определению В.Н. Кругликова, «интерактивное обучение представляет собой такую организацию и ведение учебного процесса, которая направлена на всемерную активизацию учебно-познавательной деятельности обучающихся посредством широкого, желательного комплексного, использования как педагогических (дидактических), так и организационно-управленческих средств [2].

Программное обеспечение ActiveInspire открывает возможность создавать интерактивные задания в рамках своего предмета. ActiveInspire можно причислить к методическому арсеналу преподавателя, который будет хорошим дополнением к традиционным методам, приемам и техникам обучения. ActiveInspire – это программное обеспечение для компьютера и интерактивной доски, с помощью которого преподаватель получает возможность создать динамичное и интерактивное занятие. Возможности данной программы «открывают» обширный набор инструментов, с помощью которых можно отрабатывать практические навыки, работая с флипчартами, разбавлять занятие с аудио и видеоматериалом, работать с представленным материалом в сети Интернет, взаимодействовать с программой и вносить изменения в реальном времени. Благодаря этому, преподаватель получает полную творческую свободу при создании интерактивного занятия.

В рамках дисциплины «Английский язык» нами был разработан интерактивный флипчарт на тему «Emotions». Обучающимся предлагается изучить лексику, используя различные интерактивные задания: контейнер, волшебное перо, кроссворд. Во время проведения занятия обучающиеся работают в группах. Можно также «создать» коммуникативную ситуацию, в

которой обучающиеся получают роли психологов, и их задача – это распределение лексики на позитивные и негативные эмоции, а далее ситуация «Как люди бы почувствовали себя в той или иной ситуации?», на доске представлены ряд ситуаций, например: «...if someone throw you a surprise party», задача обучающихся сопоставить ситуацию с представленными картинками, отражающих ту или иную эмоцию.

Внедряя ActiveInspire ожидается повышение вовлеченности обучающихся в учебный процесс, а также рост мотивации к изучаемому предмету. Побуждение к активности, особенно на начальном этапе изучения языка. Поддержание интереса обучающихся, используя разные тематические подборки, соответствующие интересам обучающихся. Можно добавить, что, используя данную программу, реализуется технология эдьютейнмент, так как она обеспечивает приобретение знаний, но при этом создавая «полезное развлечение» [1]. Некоторые исследователи отмечают, что данная технология приспособливает современное программное обеспечение, с целью создания и разбавления занятий развлекательными формами работы.

Учитывая вышеизложенное, рассматриваемое программное обеспечение позволяет разбавить традиционные педагогические и методические средства обучения, совместить различные формы работы, при этом создавая интересные и полезные занятия для обучающихся.

### **Список литературы:**

1. Кобзева Н.А. Edutainment как современная технология обучения // Ярославский педагогический вестник. 2012. №4. С. 192-195.
2. Кругликов В.Н. Интерактивное обучение в высшей школе: проблемы и перспективы // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Гуманитарные и общественные науки 2013. №4(184). С. 66-72.

## **СТВОРЕННЯ ТОЛЕРАНТНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

**Григоренко Валерія Леонідівна**

кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри теорії і технологій дошкільної освіти  
та мистецьких дисциплін,  
Харківський національний педагогічний університет  
імені Г.С.Сковороди

**Рассказова Ольга Ігорівна**

доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри соціальної роботи  
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»  
Харківської обласної ради

У зв'язку з глобалізацією, відкриттям кордонів відбулося збагачення традиційного населення України людьми інших національностей, культур, вірувань. Крім того, гуманізація суспільної свідомості зумовила помітність у різних соціальних сферах, зокрема у сфері освіти, тих категорій населення, які традиційно маргіналізувалися суспільством – незаможних людей, осіб з інвалідністю, людей з іншою політичною думкою, з іншим світоглядом, способом життя. Відповідно, створення в суспільстві, а, насамперед, у системі освіти, в якій отримують досвід взаємодії з суспільством діти, сприятливого середовища, комфортних умов для різних категорій осіб і соціальних груп стає сьогодні надзвичайно важливим.

Сьогодні провідними ознаками освітнього середовища а усіх рівнях визнано толерантність, відкритість та прихильність до усіх категорій осіб, що є не лише етичною вимогою до соціальної поведінки учасників і учасниць освітніх відносин, а й загальною правовою нормою побудови відносин у суспільстві. Заборона дискримінації щодо окремих категорій осіб закарбована в Конституції України (ст. 24), Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», а також законодавчих актах системи освіти, насамперед Законі «Про освіту» (ст. 1, п.п.12; ст. 6; ст. 20, п.п. 1; ст. 25, п.п. 2; ст. 53, п.п. 1; ст. 54, п.п. 1, 2).

У Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі, затвердженій Указом Президента України у 2020 році, наголошується, що учнівство, як і надавачі освітніх послуг, потребують такого стану освітнього середовища, в якому вони відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя. Невід'ємними ознаками освітнього середовища визначені безпечність, доступність та інклюзивність, а серед найважливіших завдань реалізації стратегічних цілей розвитку освіти в Україні проголошено створення

сучасного, розвивального, безпечного, комфортного та інклюзивного освітнього середовища, яке сприятиме збереженню та зміцненню здоров'я, захисту від небезпек, підвищенню рухової активності дітей; упровадження принципу недискримінації, в тому числі конфіденційності щодо наявності будь-яких дискримінуючих ознак.

Українська вчена Н. Скрипник наголошує, що сьогодні система освіти потребує помітної гуманізації та демократизації взаємостосунків, де центром уваги стає дитина як найвища соціальна цінність, якій в освітньому середовищі має гарантуватися повне розкриття її можливостей і здібностей. Дослідниця зазначає, що втілення в життя гуманістичних ідей нерозривно пов'язано із розвитком та вихованням толерантної особистості [1, с. 4]. Важливо відзначити, що процес формування і розвитку толерантності починається з раннього віку дитини, лише тоді з часом ідеї рівності і взаєморозуміння стають твердими переконаннями через засвоєння тієї реальності, яку дитина бачить навколо себе. Толерантність формується через особистий життєвий досвід дитини у недискримінаційному освітньому середовищі [2, с. 46].

Сьогодні в системі освіти створюються і реалізуються різні практики щодо покращення середовища, орієнтування його на різноманітні потреби дітей та їхніх родин. Вони стосуються як взаємин між учасниками освітнього процесу, педагогічної комунікації, так і безпосередньо фізичного простору закладів освіти, що також має змінитися. Відзначимо, що недискримінаційною вважається організація внутрішнього та зовнішнього простору, коли він є зручним, доступним і в ньому враховані потреби різних категорій осіб із захищеними ознаками. У такому просторі наявні пандуси, ліфти, сповивальні столики (для батьків, які ще мають немовлят), місця для паркування дитячих візочків, велосипедів; достатня кількість зручних для усіх категорій гігієнічних кімнат тощо. Варто підкреслити також, що окрім приписаного простору, що задається дорослими й визначається концепцією, ідеологією, внутрішнім розпорядком закладу, є й безпосередньо створюваний простір – змінений дітьми для себе через встановлення над ним неформального контролю. Саме тут можуть виникати зони, недоступні для певних категорій дітей, наприклад, символічно закріплені «чоловічі» та «жіночі» території в закладі освіти або на прилеглий території тощо.

Отже, завдання сучасних вчителів / вихователів полягає в тому, щоб передати дітям цінності толерантного освітнього середовища, надаючи приклад чутливої освітньої діяльності. Для цього освітянам необхідно відмовитися від застарілих стереотипів, що заважають бути неупередженими, навчитися відчувати, розрізняти, визнавати існуючі відмінності дітей за різними ознаками, наявність у суспільстві дискримінації, проявів нерівності щодо них та враховувати ці аспекти в педагогічних діях та стратегіях.

Важливою складовою формування толерантного ставлення фахівців до різних категорій осіб у суспільстві є глибоке розуміння ними суті самої категорії «толерантність», що використовується для позначення широкого кола терпимого ставлення до способу життя та існування людей чи соціальних груп із різними захищеними ознаками (раса, колір шкіри, політичні переконання, релігійні та

інші переконання, стать, вік, інвалідність, етнічне походження, соціальне походження, громадянство, сімейний стан, майновий стан, місце проживання, мова, інші ознаки). Толерантність необхідна вихователю/вчителю для гармонійного сприйняття та розуміння різноманіття культур оточуючого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Розвиток толерантного ставлення до побудови педагогічних відносин допомагає педагогу посісти активну позицію щодо визнання універсальних прав та основних свобод людини в суспільстві, зокрема дитини в освітньому процесі.

Чутливість педагога пов'язана з визнанням того факту, що освітнє середовище сьогодні не позбавлене дискримінації і стереотипного, нетолерантного ставлення до окремих категорій дітей із захищеними ознаками. Подібне негативне відношення транслюється дітям у системі освіти приховано, паралельно з офіційною програмою. Спираючись на критерії дискримінації в освітньому контенті, до яких належать – непомітність або, навпаки, зайвий фокус уваги на відмінностях; сегрегація і поляризація окремих груп людей; поширення стереотипів щодо осіб із захищеними ознаками, вихователям/вчителям важливо вміти вірно обирати освітній контент для роботи з дітьми, що демонструє толерантне ставлення до осіб із захищеними ознаками. Варто застосувати для демонстрації дітям приклади та ілюстрації, що максимально репрезентують людське розмаїття.

У цілому, наголосимо, що розвиток недискримінаційного підходу в освіті зумовив необхідність розбудови в Україні, за прикладом європейських країн, суспільства сталого розвитку, толерантного, правового, зручного і безпечного для усіх. Відповідно, зазначена тенденція торкнулася системи освіти, де актуалізувалася потреба в розбудові відкритого й недискримінаційного середовища, дружнього до усіх категорій дітей, що зумовлює необхідність зміни освітнього простору, педагогічних стосунків та комунікації на нових недискримінаційних засадах.

### Література:

1. Скрипник Н.І. Виховання толерантних взаємостосунків дітей старшого дошкільного віку : навчально-методичний посібник. Умань : ПП Жовтий, 2011. 99 с.
2. Рассказова О.І. Формування толерантності серед здобувачів освіти як умова створення недискримінаційного освітнього середовища. *Навчання і виховання в інклюзивному освітньому просторі: теорія та практика* : тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 листопада 2020 року). Хмельницький : Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна», 2020. 45-49 с.

## СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КОРЕКЦІЇ АУТИЧНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ

**Ковиліна Вероніка Геннадіївна**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки  
і психології

Південноукраїнського національного педагогічного  
університету ім. К.Д.Ушинського. Україна

Актуальність запровадженого аналізу обумовлена провідною тенденцією сучасної спеціальної педагогіки та психології на інтеграцію дітей з аутичними порушеннями в оточення здорових однолітків. Аутичні діти за своїм індивідуальним розвитком відрізняються не тільки від здорових однолітків, а й від дітей, що мають інші види дізонтоній [1; 2].

Метою нашої роботи є огляд та аналіз сучасних методологічних підходів до корекції аутичних розладів у дітей та засобів їх інтеграції у освітній простір.

Доцільно розглянути наступні найбільш визнанні корекційні підходи до соціалізації дітей, що мають порушення аутичного спектру.

1. Прикладний аналіз поведінки (ПАП) вважають одним з найефективніших методів роботи з аутичними дітьми. Психотерапія ПАП має подвійне завдання: а) зменшувати надлишки поведінки; б) формувати необхідні комунікативні та соціальні навички, яких обмаль у аутичних дітей. Докладно продумані усі етапи навчання і в результаті використання такого методу діти з аутичними розладами стають більш самостійними, соціально адаптованими, здатними до навчання.

2. Холдінг – терапія. Після сеансів холдингу дитина починає контактувати з батьками, з'являється прямий погляд в очі, дитина стає активною у дослідженні навколишнього світу, йде на тактильний контакт і частіше звертається з проханнями до дорослих. При цьому зменшуються прояви агресії, дитина стає спокійною та керованою збоку родичів і вихователів.

3. ТЕАССН – інтеграційна педагогічна концепція, головні ідеї якої: візуальна підтримка, поступовість і прагнення до детальної передбаченості, яку досягають завдяки структуризації, що охоплює параметри часу, простору та діяльності. За умови правомірного застосування структуризація дає змогу успішно орієнтуватися в довкіллі, сприяє збільшенню ступеню гнучкості і свободи дій дітей з аутизмом, а це в свою чергу поліпшує адаптивність особистості.

4. Корекція афективної сфери будується на уявленні про аутичний дізонтонієз як спотворений психічний розвиток у якому визначальну роль відіграє раннє порушення формування афективної сфери дитини. Корекційна робота має такі орієнтири: 1) створення сенсорного комфорту для особистості дитини; 2) пошук оптимальної інтенсивності впливу приємних для дитини предметів та явищ оточуючого середовища; 3) виведення дитини на якісно новий рівень афективної адаптації за допомогою структурування зовнішніх вражень, а саме – ритмізації сенсорних впливів.

5. Середовищний підхід опрацьовано у Центрі лікувальної педагогіки (м. Москва). згідно такого підходу, середовище навколо дитини розділяється на два типи: 1) стресогенне, 2) комфортне та розвивальне. Розвивальне середовище, спрямоване на емоційно-особистісний розвиток дитини і корекційні педагоги будують його так, щоб максимально активізувати природні задатки дитини. Для цього використовують заняття розвитку рухових можливостей, музичну та танцювальну терапію.

6. Сенсорна інтеграція – визначає велике значення формування та інтеграції функціонування всіх основних систем органів відчуття: дотику, відчуття руху, смаку, зору і слуху. Основне завдання цього методологічного підходу – навчити дитину правильно реагувати на зовнішні сенсорні подразники. Сенсорна інтеграція допомагає сформувати здатність до концентрації, організації вражень, самоприйняття та самоконтролю, що допомагає дитині нормально функціонувати в повсякденній життєдіяльності та інтегруватися в освітній простір.

7. Метод ТОМАТІС – система аудіовокальних тренувань. Мета методу полягає в тому, щоб поліпшити здатність психофункціональних систем мозку сприймати і переробляти різну інформацію. В основі методу лежить теорія взаємодії слухового сприймання з голосом.

8. Нейропсихологічний підхід. На заняттях використовуються тілесно-орієнтовані, психотерапевтичні, логопедичні, арт-терапевтичні методи, які застосовуються відповідно до індивідуальних особливостей розвитку аутичних дітей. Результатом поетапного корекційного впливу стають оптимізація загального тону організму, розвиток пам'яті, уваги, навичок співпраці та комунікації.

9. Кінезотерапія – це метод терапії з використанням сучасних технологій фізичної абілітації. Такі вправи підтримують пізнавальний розвиток, викликають позитивні емоції, знімають афективну напругу, вносять порядок і гармонію у життєдіяльність дітей.

10. Методи альтернативної та підтримувальної комунікації. Дитину вчать використовувати картку з підписом для того щоб отримати бажаний предмет. Поступово дитина розуміє, що для реалізації своєї потреби можна іншій людині вказати на потрібну картку.

11. Метод підтримувальної комунікації. Дитину навчають правильно формувати і використовувати вказівні та інші жести, та передавати свої повідомлення щодо задоволення потреб, засобами невербальної комунікації.

12. Серед ігрових методів широке визнання отримав метод „Son-Rise”. Дієві принципи методу „Son-Rise”: ґрунтуються на наступному: 1) приєднання дорослого до стереотипної поведінки своєї дитини; 2) створення безпечного простору для корекційної роботи та гри. Навчання через гру сприяє ефективній, осмисленій взаємодії та комунікації, а ентузіазм і зацікавленість дорослого залучають дитину до спілкування і пробуджують її інтерес до взаємодії та навчання.

13. Програма «Розвиток міжособистісних стосунків» - спрямована на відпрацювання таких типових соціальних складових як здатність до співчуття, відповідних до ситуації емоційних реакцій, спільної уваги та зацікавленості до

інших людей. Заняття проходять у формі спільної гри, що формує емоційні взаємодії дитини і дорослого, індивідуальний комунікативний досвід, що сприяє розвитку соціальних стосунків.

14. Метод «Міфне» має підґрунтям поняття, що аутичні діти здатні до засвоєння соціальних проявів за умови коли довкілля не є загрозливим до їх особистості.

Для комплексної корекції спіцефічних порушень розвитку аутичних дітей застосовують також різні види та прийоми арт-терапії та анімалотерапії.

Запроваджений нами огляд сучасних методологічних підходів до корекції аутичних порушень у дітей свідчить про суттєву розбіжність і різноманітність теоретико-методичних засад які застосовують фахівці в теперішній час в плані розробки проблеми інтеграції в соціум дітей з аутичним спектром розладів.

#### **Список літератури**

1. Башина В.М. Аутизм в детстве. М.: Медицина, 1999-240с.
2. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму. Київ, 2010-365с.

## **ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ США ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

**Козубовська І.В.**

доктор пед. наук, професор,  
завідувач кафедри педагогіки,

**Байбакова О.О.**

кандидат пед. наук, ст. викладач,  
Ужгородський національний університет

Особливість США як багатокультурної країни актуалізує проблему соціальної роботи з представниками різних культурних (етнічних, расових) груп, під якою розуміємо сукупність цілеспрямованих комплексних дій соціальних служб, організацій, закладів та установ, соціальних працівників та інших фахівців, які надають клієнтам певні види соціальної підтримки у межах програм чи соціальних послуг шляхом використання різноманітних методів і форм соціальної роботи.

У процесі професійної діяльності соціальному працівнику необхідно володіти певними знаннями, вміннями та навичками: знання особливостей клієнтів, представників різних культурних груп; вміння оцінювати значення культури для клієнтів, заохочувати відкрите обговорення відмінностей і реагувати на культурно упереджені висловлювання і дії; обирати і використовувати форми і методи роботи, адекватні клієнтам з особливим культурним або маргінальним досвідом; використовувати різноманітні навички вербального та невербального спілкування в залежності від стилів спілкування клієнтів; ефективно використовувати природні соціальні мережі підтримки клієнтів у вирішенні проблем, залучаючи релігійних і духовних лідерів, родинні зв'язки, членів громади та інші ресурси; демонструвати навички захисту інтересів клієнтів, при цьому виявляти прояви стереотипів і міфів в діях і висловлюваннях окремих осіб; використовувати нові технології і наукові дослідження в роботі з різними групами клієнтів та ін. [1; 2].

Аналіз впливу багатокультурного американського суспільства на систему освіти соціальних працівників дозволив виявити основні концептуальні засади щодо підготовки фахівців до культурно-компетентної практики соціальної роботи: теорії – психодинамічна, біхевіористична, когнітивно-біхевіористична, особистісно-орієнтована; моделі: бікультурної практики соціальної роботи, культурно-компетентної соціальної роботи, модель соціальної справедливості, моделі структурованого навчання, «учнівська» модель, структурованого навчання, особистісного зростання і розвитку, управлінська модель, модель культурної взаємодії; наукові підходи – комплексний, практико-орієнтований, компетентнісний, полікультурний).

Підготовка соціальних працівників у США відзначається гнучкістю і представляє диференційовану, багаторівневу систему, яка передбачає: базовий університетський рівень (бакалаврат), магістратуру і докторантуру. В процесі дослідження нами з'ясовано, що університетській освіті може передувати початковий рівень професійної підготовки.

На рівні бакалаврату навчання передбачає формування освіченого фахівця – універсала. Він повинен володіти знаннями поведінки людини в соціальному середовищі, теорії і практики соціальної роботи, соціальної політики і служб соціального забезпечення, етики соціальної роботи, досліджень і польової практики. Характерними рисами магістерської підготовки соціальних працівників у США є спеціалізований характер теоретичного навчання і практичної підготовки, різноманітність видів спеціалізації, варіативність навчальних програм і орієнтація на вимоги практичної соціальної роботи. Принцип вибірковості навчальних дисциплін дозволяє студентам самостійно планувати вивчення курсів за вибором, що забезпечує поглиблене вивчення певної сфери майбутньої професійної діяльності фахівця.

У процесі дослідження виявлено особливості інтеграції теоретичного та практичного навчання крос-культурній взаємодії, що передбачає: гнучкість теоретичного компонента і організації практики відповідно до розвитку науки і нагальних суспільних потреб, формування навчальних програм і планів з урахуванням регіональних особливостей, врахування інтересів майбутніх соціальних працівників під час складання індивідуальної програми навчання за принципом «мейджор-майнор», спільна розробка навчальних програм університетом, студентом і соціальним агентством, тісне співробітництво між вищими навчальними закладами і соціальними службами, ретельний підбір польових інструкторів, їх заохочення та підвищення їх кваліфікації на базі університету, вивчення практикуму соціальної роботи паралельно з практичним навчанням.

Здатність соціальних працівників до ефективної взаємодії з представниками різних культурних груп передбачає наявність міжкультурної компетентності, тобто знань, умінь і навичок, які дозволяють правильно оцінювати специфіку та умови взаємодії, взаємин і спілкування з представниками інших культур, що проявляються у своєрідності їх традицій, звичок і психологічних якостей, знаходити адекватні форми впливу на них з метою підтримки атмосфери взаємної довіри і конструктивного співробітництва, спрямованого на досягнення спільно визначених цілей соціальної допомоги. Складовими міжкультурної компетентності є: афективна – дотримання етичних норм і цінностей професії, усвідомлення власних культурних установок і переконань, емпатія, міжкультурна толерантність; когнітивна – крос-культурні знання, розуміння і усвідомлення культурно обумовлених відмінностей у світогляді представників різних соціокультурних груп, знання мови клієнта; процесуальна – вміння та навички соціальної роботи з представникам різних етнокультурних груп населення, здатність підбирати та використовувати культурно доцільні стратегії втручання [3].

В процесі дослідження виокремлено основні напрями формування міжкультурної компетентності соціальних працівників у вищій школі США: за методами навчання – теоретичний або емпіричний; за змістом навчання – загальнокультурний або культурно-специфічний; за сферою, в якій очікується досягнення основних результатів – когнітивна, емоційна або поведінкова. Конкретизовано найбільш поширені форми і методи навчання (лекція, відео-метод, міжкультурний тренінг, семінар-майстерня, дискусійні групи, рольова гра, міжкультурний асимілятор, методика формування культурної самосвідомості Кремера, розробка портфоліо, ведення робочих зошитів, аудіо і відеозаписи польовим інструктором роботи студентів на практиці в процесі вирішення крос-культурних завдань, зустрічі студентів на базі агентства з представниками культурних (етнічних, расових) груп для ознайомлення з проблемами «з середини», відвідування культурних заходів міста, релігійних служб та ін.).

Досвід формування міжкультурної компетентності соціальних працівників у США засвідчує, що деякі елементи можуть бути адаптовані в українській системі підготовки фахівців, зокрема: реалізація моделі культурної взаємодії та полікультурного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників; запровадження системи профвідбору абітурієнтів на навчання за фахом «Соціальна робота», введення в навчальний процес курсів за вибором з проблеми соціальної роботи в міжкультурному середовищі, паралельне проходження практики у соціальному агентстві, пріоритетним напрямком діяльності якого є робота з етнокультурними групами, запровадження вивчення другої іноземної мови (мови національної меншини регіону), підвищення ролі польових інструкторів в процесі організації практичного навчання, досвід наставництва над практикантами у соціальних агентствах, ліцензування практики соціальної роботи, широке застосування активних форм і методів навчання для формування міжкультурної компетентності соціальних працівників.

### Список літератури

1. Sue D. W. Multicultural Social Work Practice. – N.J.: Wiley, 2005. – 384 p.
2. Reamer F. G. Ethical standards in social work // Families in society. – Volume 86, № 2. – 2005. – P. 163 – 169.
3. Bennett M. J. Measuring Intercultural Sensitivity: The Intercultural Development Inventory // International Journal of Intercultural Relations. – 2003. – № 27. – P. 421 – 443.

## АЛЬТЕРНАТИВНІ ПОЧАТКОВІ ШКОЛИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

**Милян Ж.І.**

провідний спеціаліст,  
Ужгородський національний університет

Реформування системи освіти України, в тому числі й початкової, передбачає вивчення і впровадження зарубіжного досвіду. Цікавим, на нашу думку є досвід організації початкової освіти у Великій Британії. Система початкової освіти Великої Британії суттєво відрізняється від української. Вона поділена на 2 сектори: державний і приватний. У Великій Британії широко поширене навчання в школах-пансіонах (Boarding Schools), де діти навчаються і живуть весь рік, повертаючись додому тільки на канікули. У країні співіснують два типи шкіл-пансіонів: незалежні (Independent/Private Boarding Schools) і державні (State Boarding School). Державні і приватні школи-пансіони мають автономію з питань формування й модернізації змісту освіти, при цьому уніфікація даного змісту забезпечує регламентоване дотримання вимог Національної освітньої програми всіма школами країни. У приватних школах передбачається організація індивідуального освітньої траєкторії для навчання учнів молодшого шкільного віку, виходячи з їхніх здібностей, інтересів і планів на майбутнє. Сукупність індивідуальних маршрутів, які становлять варіативний компонент загального змісту освіти, та інваріантна його частина відображають ідеологію державної політики, що визначається організаційними умовами формування змісту освіти на території Великобританії.

В системі освіти Великої Британії також визначається окремий сектор, який принципово відрізняється поглядами на організацію початкового навчання і, на думку багатьох вчених, незважаючи на деякі дискусійні моменти, є значним рухом вперед в розвитку освіти. Цей сектор представлений альтернативними школами і, безперечно, становить певний інтерес, тому що організація змісту початкового навчання в таких школах реалізується у форматі авторських методик, інноваційних технологій, новаторських ідей і засобів навчання. У змісті початкового навчання альтернативних шкіл часто визначені окремі додаткові дисципліни для поглибленого вивчення (наприклад, географія, іноземні мови, елементи домашньої економіки). В основі альтернативного навчання лежить розвиток пізнавальної активності учнів і задоволення їхніх потреб в одержанні нових наукових знань, необхідних у повсякденному житті.

Найбільш відомою серед них є школа-інтернат Саммерхілл (Summerhill Elementary School), яка була створена ще в 1921 році. Її називають першою школою дитячої демократії. Тут поширені індивідуальні і групові форми роботи з учнями, домінує доброзичлива обстановка в класі, дружні взаємовідносини між учнями, вчителем і учнями. Крім навчання, діти мають можливість займатися спортом, мистецтвом.

Суттєвою рисою альтернативних шкіл є відсутність чітких навчальних планів і предметних програм, проте, більшість учнів успішно засвоюють необхідні

наукові знання, опановують цінними вміннями й навичками, які будуть корисні й необхідні їм у їх наступному дорослому житті. У плині навчання учні концентруються не на одержанні готового наукового знання, а на виконанні конкретної діяльності і застосуванні отриманих знань і сформованих умінь на практиці. Для розвитку своїх особистих інтересів молодші школярі під керівництвом і з допомогою педагога-інструктора складають індивідуальний навчальний план (Personal Learning Plan) і особистий розклад, що формує навичку автономії й самостійності. Основна мета альтернативних початкових шкіл полягає в наступному: надання учням додаткових можливостей для самореалізації, одержання навичок соціального спілкування, оволодіння знаннями без витрати часу на заучування навчального матеріалу, що не відповідає інтересам учнів і не є адаптованим для подальшого життя або наступного навчання [1-3].

Розглядаючи альтернативний сектор системи освіти Великої Британії, відзначимо, що навчання в таких школах ґрунтується на трьох принципах:

- 1) тотожності творчого процесу й повноцінного розвитку молодших школярів;
- 2) дослідно-експериментальної роботи, метою якої є розвиток мислення дітей молодшого шкільного віку;
- 3) диференційованого й індивідуалізованого навчання.

Школи надають всім членам освітнього процесу (учителям, адміністрації, учням і батькам) волю у використанні власного досвіду й застосуванні його в освітніх цілях. Організаційно-управлінські рішення щодо циклів навчальних дисциплін з варіативного компонента приймаються членами шкільної ради, у який входять представники освітнього процесу. В альтернативних елементарних школах виключається авторитаризм з боку навчального закладу, педагогів, що перетворює освітній процес у гармонійне природне комфортне середовище для молодших школярів.

В альтернативній початковій школі педагоги приділяють значну увагу розвитку вільної експресії як стимулятору процесу пізнання й міжособистісних відносин учнів, а також системі дитячого самоврядування як особливій формі організації життєдіяльності дітей у школі, яка здатна реалізувати й розвивати їх самостійність у прийнятті суспільно значимих рішень. Реалізація дитячого самоврядування передбачає низку наступних характеристик:

- 1) формування особистої відповідальності як здатності молодшого школяра відповідати за свої вчинки й можливість дитячого співтовариства вчасно оцінювати ці дії з моральної точки зору;
- 2) присутність почуття захищеності й автономії дитячого колективу внаслідок реалізації потреби учнів самим організовувати власну навчальну й позакласну діяльність і самостійно вирішувати міжособистісні проблеми в колективі;
- 3) побудова спілкування між педагогами і їхніми вихованцями за принципом взаємного діалогу, тому що всі учасники освітнього процесу почувають себе рівними в єдиному просторі, класному колективі, здатними спільно вирішувати виникаючі проблеми й впливати на хід їх вирішення;

4) обов'язкова наявність вищого шкільного органу, що реалізує принцип відкритості й гласності, розробляє норми і правила поведінки, визначає зміст освіти, затверджує перелік навчальних дисциплін, що входять до складу варіативного компонента, і навіть елементи зовнішнього вигляду, які однаково обов'язкові для дорослих і дітей.

Отже, альтернативні початкові школи передбачають зміст, методичні принципи, підходи, освітні цілі й завдання, які, на наш погляд, є неоднозначними і дискусійними в контексті сучасної стандартизованої шкільної освіти. З одного боку, позитивним є те, що дані школи визначають першочерговою метою не передачу готових педагогічно-адаптованих наукових знань, а організацію психологічно й емоційно-комфортного середовища й атмосфери для розвитку особистості молодшого школяра, здатного самостійно організовувати власну діяльність, осмислювати отримані результати й шляхом практичної і дослідницької діяльності одержувати нові наукові знання, отриману інформацію адаптувати до реалій власного життя. З іншого боку, законодавство Великої Британії не регламентує й не передбачає регулювання й контроль діяльності альтернативних шкіл, що не дає можливість на основі затверджених урядом освітніх стандартів оцінити й проконтролювати поточний рівень освіченості молодших школярів, тобто, до моменту настання обов'язкової незалежної державної екзаменаційної сесії у форматі тестувань, іспитів, діагностик. Тому питання альтернативних початкових шкіл потребує подальшого дослідження.

### Список літератури

1. Alexander R.J. Children, their world, their education. - London: Routledge. - 2010. - 235 p.
2. Coe R. School improvement: Reality and illusion. - British Journal of Educational Studies. - 2009. - Vol. 57. - № 4. - P. 363-379.
3. Wilson A., Creativity in Primary Education. SAGE Publication: 3rd Edition: UK. - 2015. - 255p.

## ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ МӘДЕНИ- ӘЛЕУМЕТТІК ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ МӘСЕЛЕСІ

**Мөлдір Серікбай**

2-курс магистранты

Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

Интерференция ұғымы тілдік байланыстар теориясында маңызды ұғымдардың бірі болып табылады және екі тілділікпен тығыз байланысты. Тілдік интерференция көптеген жылдар бойы ғалымдардың назарын аударып келді. Оның лингвистикалық жүйенің барлық деңгейлерінде өзектілігі артады және сөйлеушінің сана-сезіміне қарамастан сөйлеу барысында жүзеге асырылады, сондықтан соңғы бертіңгі уақытқа дейін зерттеушілер негізінен интерференцияның тілдік (фонетикалық - Г.В.Бершадская, Г.М.Вишневская, Т.А.Краснова, лексикалық - А.Е.Карлинский, И.Н.Кузнецова) компоненттеріне назар аударып келді, өйткені тілдік қателер мен тілдік құбылыстарды бір тілден екінші тілге негізсіз, жүйесіз тасымалдау түріндегі ана тілінің нормаларының әсері эксплицитті болады. Алайда, интерференцияның бұл түрлері оның оқытылып отырған шетел тілінің мәдениетаралық аспектісін толығымен көрсете алмайды.

Шетел тілін оқыту әдістемесі үшін интерференцияның мәдениетаралық аспектісінің ерекшелігі өте маңызды. Тілдік интерференция құбылыстары сөйлеу қателіктері мен тілдік нормалардың бұзылуы түрінде пайымдалса және көп жағдайда білімгерлерге сол интерференцияларды жеңуді үйретуге тырысатын оқытушыға ол байқалады, ал мәдениетаралық қарым-қатынас нормаларының бұзылуы онша айқын емес және азырақ сипатталған.

Интерференцияның тілдік-мәдени түрі тілдік және мәдени компоненттерін қамтиды. Ғылыми әдебиеттерде зерттеушілер тілдік-мәдени интерференция құбылысын әртүрлі жолдармен анықтайды. Бүгінгі таңда ғылыми әдебиеттерде бұл құбылыстың әртүрлі атауларын кездестіруге болады: *мәдениетаралық интерференция* [1;2], *тілдік-мәдени* [3;4;5], *мәдениеттанымдық, мәдени-әлеуметтік*.

Мәдени-әлеуметтік немесе мәдени интерференцияны тілдік жүйенің өзі тудырмайды, тілде көрініс тапқан мәдениеттің өзі тудырады. Яғни, мәдени-әлеуметтік интерференция белгілі бір тілде көрінетін мәдениеттің әсерінен пайда болады деген сөз. Бұл менталитеттегі, құндылық жүйелеріндегі, этикалық нормалардағы және тағы басқа айырмашылықтарға байланысты болып келеді. Аталған құбылысқа түрлі мәдениеттердің реалийлеріндегі, құбылыстарындағы, құндылықтар жүйесіндегі, этикалық нормаларындағы ұқсастықтар себеп болуы мүмкін. Бұл, әдетте, мәдениетаралық қарым-қатынастың қатысушылары серіктес тұлғаны өздерінің тілдік қоғамында меңгерген дүниетанымдарының моделінің призмасы арқылы қабылдап, бағалайтын кезде орын алады.

Әдіскер ғалымдардың пікірінше, тілдік-мәдени интерференцияның қайнар көзі әртүрлі мәдениеттердің әлемінің бір бірімен сәйкес келмейтін тілдік-

танымдық бейнелері болып табылады және оны жою механизмі білім алушылардағы коммуникативті кедергілерді тудыратын тілдік, дискурстық және мәдени-әлеуметтік деңгейдегі шеттілдік мәдениетке байланысты жоқ білімді қалыптастыру, жетіспейтін тұсын реттеу және бұрмаланған жағын түзету арқылы жүзеге асырылады.

Мәдени-әлеуметтік интерференцияның теріс әсерін дұрыс түсіну үшін әсіресе білім алушыларда жиі кездесетін қателіктерге негізделген нақты мысалдарға тоқталып өтейік. Мысалы, ағылшын тіліндегі “*morning*” («таң», «таңертен») сөзі он екі сағатқа созылады, яғни дәл жарты күн – түн ортасынан түске дейін. Сондықтан, белгілі бір жағдайларда, британдықтар үйге таңғы сағат бір немесе екілерде (*one/two o'clock in the morning*) келдім деп қолданса, ал бізде Қазақстанда түнгі сағат бір-екілерде деп айту қалыптасқан. Содан кейін күн басталады, бірақ “*day*” емес “*afternoon*” қолданылады, яғни түстен кейінгі уақыт. Бұл сөздің ішкі формасын жекелеп қарасақ та “*afternoon*” түстен кейін шамамен сағат бес-алтыға дейін жалғасатынын түсінуге болады, одан кейін “*evening*” – кешкі уақыт басталады, сосын ол кешкі сағат сегізге қысқа түнмен ауыстырылады – “*night*”. Ал түн жарымда тағы да таң атады - “*morning*”. Ағылшын сөздерінің тырнақшаларда тұрған қазақ тіліндегі “баламалары” кездейсоқ емес екенін атап өткен жөн, себебі қазақ тілді білімгерлердің ешқайсысы мысалы, кешкі сағат сегізден тоғызға дейінгі уақыт аралығын “түн” деп аудармайды. Ағылшын тілін үйренушілер әдетте ағылшын тіліндегі “*they came to see us last night*” деген сөйлемді “олар кеше түнде бізге қонаққа келді” деп аударады және бұл жағдайдың неге олай екенін түсінбейді, өйткені біздің елде көбінесе түнде қонаққа бару дұрыс емес. Сол сияқты, тіл үйренушілер ағылшын тіліндегі “*tomorrow night we'll have dinner in an Italian restaurant*” деген сөйлемді “ертең түнде біз италияндық мейрамханаға ас ішуге барамыз” деп аударуған кезде таң қалады, себебі қазақ тілді мәдениетте олар түнде мейрамханаға барып, ас ішпейді. Әрине осы орайда, студенттерге “*last night*” тіркесін “кеше түнде” деп емес, “кеше кешке” деп аудару керектігін түсіндіру қажет, ал “*two o'clock in the morning*” – бұл “түнгі сағат екі” болады деп түсіндіру керек.

Тіл иелері мен тіл үйренушілердің концептуалдық жүйелерінің және екі түрлі қоғамның әлем бейнелерінің сәйкес келмеуі салдарынан, олардың арасында қарым-қатынас кезінде қиындық туындайды. Сол себепті, мәдениетаралық қарым-қатынасты сәтті жүзеге асыру үшін білімгерлер фондық білімге ие болуы керек, онсыз қабылданатын ақпараттың мағынасына ену мүмкін емес.

Ресей ғалымы С.Полуяхтова пайымдауынша мәдени-әлеуметтік интерференцияны жеңу процесінің мазмұны келесі аспектілерді қамтиды: 1) дамытушы аспектіні; 2) танымдық аспектісін; 3) оқу-жаттығу аспектісін; 4) тәрбиелік аспектіні [6]. Осы орайда оқытудың белсенді технологияларына: пікірталас, рөлдік ойындар, контекстік оқыту, түпнұсқалық мәтінді талдауларды (бейне - немесе аудиофрагмент) қолдануға болады.

Қорыта келе, мәдениетаралық қарым-қатынаста туындайтын кедергілер көбінесе шеттілдік сөйлеудің фонетикалық немесе лексикалық деңгейде емес, көбінесе этномәдениеттерде ерекшеленетін дискурсивті және мәдени-әлеуметтік

құбылыстар, түсінбеушіліктер, кедергілер, мәдениет арасындағы қарым-қатынастағы сәтсіздіктерді тудырады, оларды шеттілдік мәдени қоғамдастық өкілдерінің коммуникативті мінез-құлықтары мен фондық білімін мақсатты зерттеумен жеңуге болады. Шетел тілін үйрену барысында тілдік интерференцияны азайту, әрине, күрделі және кешенді міндет болып көрінеді, бірақ түпнұсқалық оқу материалдарын, аудиокурстарды, газеттерді, журналдарды, интернет материалдарын пайдалану, сондай-ақ оқытылатын тілдің ерекшеліктері бойынша жұмысты сапалы ұйымдастыру оның айтарлықтай қысқаруына әкеледі.

### **Пайдаланылған әдебиеттер:**

1. Волкова Л. Б. Межкультурная интерференция в процессе изучения языка. Коммуникативный и когнитивный аспекты // Мир русского слова. СПб.: МИРС, 2006. № 2. С. 74-78.
2. Шатилов С. Ф. Межкультурная интерференция и пути ее преодоления // Русский язык на рубеже тысячелетий: Всероссийская конференция (26-27 октября 2000 г.): материалы докладов и сообщений: в 3-х т. СПб.: СПбГУ, 2001. Т. 3. С. 287-288.
3. Пилишина Г. С. Лингвокультурная интерференция при обучении второму иностранному языку // Актуальные проблемы преподавания филологических дисциплин. Саранск: Красный Октябрь, 2001. С. 225-227.
4. Тимачев П. В. Лингвокультурная интерференция как коммуникативная помеха (на материале англ. яз.): автореф. дисс. ... к. филол. н. Волгоград, 2005. 20 с.
5. Федорова Н. П. Преодоление лингвокультурной интерференции в процессе обучения иностранному языку студентов неязыковых вузов (на материале английского языка): автореф. дисс. ... к. пед. н. Нижний Новгород, 2010. 21 с.
6. Полуяхтова С. В. Обучение студентов экономического профиля преодолению межкультурной интерференции в профессионально-ориентированной иноязычной коммуникации. Автореферат.

## **ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИМИ ТЕКСТАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

**Петрушова Наталія Вікторівна**

кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри загального і слов'янського мовознавства та  
іноземних мов Полтавського національного педагогічного університету імені  
В. Г. Короленка, Україна

Професійно орієнтованому навчанню іноземним мовам у закладах вищої освіти наразі надається найбільшого значення, адже виховання різнобічних, конкурентоспроможних спеціалістів є завдання кожної сучасної галузі освіти. Подібний фахівець своєї справи повинен володіти іноземною мовою на високому рівні, як для комунікації з іноземними партнерами, так і для свого подальшого саморозвитку та самоосвіти, вивчаючи міжнародний досвід та наукові здобутки у галузі.

Одним із головних засобів професійно орієнтованого навчання іноземним мовам є професійно орієнтовані тексти, які у даному випадку являються «як джерелом інформації та об'єктом читання, так і зразком для розвитку й удосконалення навиків і вмінь усного та письмового мовлення» [2]. Поряд із характерними ознаками, притаманними кожному тексту, навчальний текст має ряд відмінних рис, що зумовлено специфікою навчальної комунікації. Навчальний текст – це компонент системи текстів навчального посібника, призначеного для певного етапу навчання у відповідності з програмними вимогами. Такий текст завжди орієнтований на студентів певної спеціальності і закладає основу для осмислення та вивчення лексико-граматичного матеріалу й формування мовленнєвих навичок [2].

За Г. Барабановою, основними завдання, що стоять перед студентами в процесі вивчення іноземної мови за допомогою професійно орієнтованої літератури є – отримання інформації, яка б доповнювала та поглиблювала навчальний матеріал, що засвоюється студентами в процесі вивчення профільних дисциплін навчального плану; формування необхідних навичок щодо подальшого самостійного читання літератури за фахом [1, с. 76]. Відповідно до цих завдань, Г. Чередніченко зі співавторами, вважають доцільними такі види роботи з оволодіння навичками читання літератури за фахом – робота з оригінальними професійно-орієнтованими текстами, а саме аналітико-синтетичне (і обов'язково екстенсивне) читання з відповідним контролем розуміння прочитаного у процесі аудиторних занять; виконання ефективних вправ (на спеціально підібраному для цього матеріалі) до і після читання професійно-орієнтованих текстів [3, с. 152.]. Втім, більшість науковців виділяють три основні етапи роботи: дотекстовий, текстовий і післятекстовий, визначаючи мету кожного з них за їх особливостями. На кожному із етапів відбуваються певні види роботи із текстом, викладач може пропонувати увесь

спектр завдань – від репродуктивних до творчих, з акцентом на тренування фахових та комунікативних вмінь та навичок студентів.

Особливості роботи з професійно орієнтованими текстами для студентів різних спеціальностей потребують також високої майстерності викладача іноземної мови, який повинен не лише володіти іноземною мовою та методикою її викладання, але й бути обізнаним у певній галузі знань на досить високому рівні – для використання термінологічним апаратом спеціальності у мовленні та під час відбору професійно орієнтованих текстів (для вірного оцінювання їх доцільності, актуальності, відповідності темам навчального плану). До того ж, і сам навчальний план дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням», повинен будуватися у чіткій відповідності та інтегрованості з дисциплінами основного циклу спеціальності.

Крім обізнаності в галузі, під час роботи з професійно орієнтованими текстами, викладач також має створювати комфортні умови та сприятливий мікроклімат в аудиторії, підтримуючи цікавість до самої дисципліни, стверджуючи її важливість у майбутньому для студентів. При цьому доцільним є використання інтерактивних методів навчання – роботу у групах, інтерактивні презентації, дискусії, мозкові штурми, рольові ігри, аналіз історій і ситуацій тощо. Інтегроване навчання професійної лексики досягається шляхом читання професійно-орієнтованих текстів, виконанням комплексів вправ, розроблених на основі комунікативного підходу і спрямованих на поетапне формування професійного спілкування. Ігрова діяльність на заняттях з іноземних мов у вищих навчальних закладах також не втрачає своєї актуальності, і посідає важливе місце, дозволяючи урізноманітнювати навчальний процес, зацікавлювати у результатах навчання та розвивати професійні навички майбутніх фахівців.

Підсумовуючи вище сказане, можемо наголосити на важливості професійно орієнтованого навчання іноземним мовам із постійним використанням професійно орієнтованих текстів. Головною є роль викладача, який керує навчальним процесом на занятті, мотивує студентів до активізації знань в усній формі, залучає до монологічного чи діалогічного мовлення використовуючи вивчені мовні кліше та штампи з дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» у змодельованих практичних професійних ситуаціях за допомогою професійно орієнтованих текстів.

### Список літератури

1. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ : монографія. К. : Фірма «Інкос», 2005. 315 с.
2. Цебрук І. Ф., Косило Н. В., Семотюк О. В. Специфіка підбору професійно-орієнтованого тексту та створення комплексу лексико-граматичних вправ при навчанні іноземної мови студентів медичних ВНЗ (на прикладі підручника «Англійська мова для студентів-медиків», автори Голод Р. Б., Цебрук І. Ф., Кучірка Н. Р.) : *матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальные проблемы преподавания иностранных языков для профессионального общения»*. –

Точка доступу: [http://confcontact.com/2012edu/tom2/31\\_Tsebruk.htm](http://confcontact.com/2012edu/tom2/31_Tsebruk.htm)

3. Чередніченко Г. А., Шапран Л. Ю., Куниця Л. І. Методика навчання іншомовного професійно орієнтованого читання студентів немовних вищих навчальних закладів. *Вісник ХНУ*. 2010. № 17. С. 150–157.

# ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

**Редько Валерій Григорович**

доктор педагогічних наук, доцент,  
завідувач відділу навчання іноземних мов  
Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

Процес формування високоякісного спеціаліста є безперервним і тривалим періодом і складається з різноманітних видів діяльності. На наш погляд, провідне місце у цьому процесі має належати формуванню у вчителя готовності до професійної діяльності. Сучасному вчителю іноземної мови повинні бути притаманні такі професійні знання:

- основних положень загальнодержавної політики у галузі шкільної освіти, у тому числі з навчання іноземних мов;

- системи мови та основних лінгвістичних і лінгводидактичних категорій, механізмів мовлення, а також історії, культури, сучасних проблем країни, мова якої вивчається, – усім тим, що охоплює поняття міжкультурна іншомовна комунікативна компетентність, основними структурними компонентами якої є: а) мовна (лінгвістична), б) мовленнєва, в) соціокультурна та г) навчально-стратегічна компетентності;

- основних закономірностей процесу навчання іноземної мови, а також змісту і особливостей усіх компонентів цього процесу: цілей, методів, форм засобів тощо;

- психологічних особливостей школяра, сфер його інтересів і схильностей, закономірностей оволодіння іноземною мовою в умовах сучасної школи, у тому числі різноманітних умов, які існують на сьогодні, для навчання іншомовного спілкування відповідно до компетентнісної парадигми;

- змісту програми з навчання іноземних мов та інших директивних документів, цілей і особливостей концептуальних засад змісту навчання іноземних мов на певному історичному етапі розвитку суспільства;

- основних положень дидактико-методичної концепції, на засадах якої сконструйовано зміст підручника, що використовується у практиці власної педагогічної діяльності;

- основних вимог, які визначає суспільство до особистості сучасного вчителя, у тому числі рівня його професійної майстерності.

Професійно важливими вміннями сучасного вчителя іноземної мови є ті, що дають йому змогу педагогічно, психологічно і методично доцільно організовувати свою діяльність, спрямовану на формування в учнів ключових та міжкультурної іншомовної комунікативної як предметної компетентностей як

важливого феномена сучасної шкільної освіти. Ці уміння можна диференціювати на чотири групи:

- уміння пізнавати вікові особливості та потенційні можливості учня, враховувати їх у процесі навчання і співвідносити з умовами, в яких відбувається оволодіння іноземною мовою;

- уміння, пов'язані з плануванням мовленнєвого спілкування у навчальних умовах, що передбачає здатність учителя доцільно та раціонально використовувати на уроці не тільки підручник як основний засіб навчання, але й інші засоби, які сприяють ефективній організації навчального іншомовного спілкування, активно впроваджувати творчі, інтерактивні форми діяльності, що активізують процес навчання, зокрема мовленнєві ситуації, котрі в навчальних умовах адаптують учнів до реальних умов спілкування, у тому числі й у межах змісту ключових і предметної компетентностей відповідно до вимог навчальної програми;

- уміння виконувати обсяг запланованої роботи, чому сприяє не тільки раціонально розподілений час уроку, але й створений учителем відповідний психологічний клімат, який дозволяє учням розкривати свої індивідуальні можливості, розвивати власну емоційну сферу, творчість, когнітивні здібності, уміння соціально взаємодіяти з іншими у процесі навчання, бути гнучким у своїй діяльності, уміти варіювати змістом уроку через непередбачені причини;

- уміння критично оцінювати й аналізувати результати власної педагогічної діяльності, коригувати її, робити відповідні висновки та знаходити шляхи і способи її удосконалення.

Важливим чинником, який сприяє ефективності навчання іноземної мови, є уміння вчителя моделювати навчальний процес відповідно до сучасних тенденцій розвитку педагогічної науки та практики, уміти гнучко адаптувати його до наявних умов навчання. Система може бути успішно реалізована, якщо вона якнайповніше відповідає цим умовам. У цій ситуації дуже важливо, щоб учитель умів адекватно співвідносити форми та способи діяльності, передбачені змістом системи, з концептуальною позицією авторів підручників, які він використовує як основні засоби навчання і механізми реалізації цієї системи. А це ще раз підтверджує тезу про важливість і необхідність учителю володіти високим рівнем професійної майстерності (а недосвідченому вчителю намагатись якомога швидше його досягти), щоб його педагогічна діяльність була різнобічно ефективною.

Сучасний учитель іноземної мови повинен володіти інформацією, що розкриває концептуальні засади, які впливають на його педагогічну діяльність. Насамперед вона стосується особливостей змісту компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов.

Зміст компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов передбачає формування в учнів ключових і міжкультурної іншомовної комунікативної як предметної з її структурними компонентами компетентностей. Їх формування засобами іноземної мови не є одноразовим видом діяльності у кожному класі. Робота в цій сфері зумовлюється тематикою спілкування, визначеною навчальною програмою. Серед ключових компетентностей є такі, формування

яких відбувається постійно, у різних обсягах упродовж усього процесу навчання іноземної мови у закладах загальної середньої освіти. А є компетентності, вибіркоче формування яких можливе лише у межах окремих тем спілкування у певних класах. Окрім того, формування деяких ключових компетентностей може здійснюватись інтегровано у межах кількох тем на різних етапах навчання. А це означає, що навчальна діяльність у певному класі, спрямована на формування деяких ключових компетентностей, може не відбуватись.

Компетентнісно орієнтоване навчання іноземної мови доцільно розглядати не тільки як процес формування ключових компетентностей, але й також міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності як предметної з усіма її компонентами (мовною, мовленнєвою, соціокультурною, загальнонавчальною). А відтак, цей феномен варто трактувати в таких аспектах:

1) міжкультурна іншомовна комунікативна компетентність учнів – це сукупність набутих учнями знань, умінь, навичок, способів діяльності, ставлень, мотивів, необхідних для усвідомленого виконання комунікативних дій, спрямованих на оволодіння іншомовним спілкуванням у межах вимог навчальної програми для кожного класу;

2) міжкультурна іншомовна комунікативна компетентність – це інтегрована характеристика особистості школяра, яка передбачає оволодіння досвідом іншомовного спілкування в усній та письмовій формах у межах програмових вимог і засвоєння культурних цінностей народу, мова якого вивчається, що здійснюється у формі діалогу культур;

3) формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності – це діяльність, яку має організовувати вчитель у межах таких структурних компонентів: – *мотиваційного* (ставлення учнів до навчання й усвідомлення соціальної потреби в оволодінні іноземною мовою як засобом міжкультурного спілкування, ціннісні орієнтації); – *когнітивного* (знання, уміння, навички, досвід іншомовної комунікативної діяльності); – *діяльнісного* (способи і форми виконання навчальних дій, спрямованих на усвідомлене оволодіння іншомовною комунікативною діяльністю); – *контрольно-оцінного* (самооцінювання і самоконтроль рівня власних навчальних досягнень); – *рефлексивного* (самоаналіз, самооцінка, самокорекція процесу і результатів навчання).

### Список літератури

1. Редько В. Г. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів початкової школи : метод. посіб. для вчителів ін. мов. Київ : Генеза, 2007. 136 с.
2. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe. Language Policy Unit, Strasbourg. 2011. 273 p.

# ИНТЕГРИРОВАННОЕ И ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ ДЕТЕЙ С ПСИХОФИЗИЧЕСКИМИ НАРУШЕНИЯМИ В УКРАИНЕ

**Сергеева Валентина Фёдоровна**

кандидат педагогических наук, доцент,  
доцент кафедры специального и инклюзивного образования,  
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,  
г. Луцк, Украина

В настоящее время Украина находится в начале кардинальных изменений образовательной политики; в их основе лежит признание права на образование всех без исключения детей. В частности, в современных условиях в практике оказания помощи детям, нуждающимся в коррекции психофизического развития, существует два подхода: 1) интегрированное обучение, 2) инклюзивное обучение.

*Интегрированное обучение* – обучение и воспитание детей с различными дефектами психофизического развития в учреждениях общей системы образования вместе с нормально развивающимися детьми [1, с. 5]. Указанное понятие имеет два самостоятельных значения: 1. как совместное обучение детей с особенностями психофизического развития в специальном классе (группе) общеобразовательного учебного заведения по специальным программам, адаптированным методами и средствами; 2. как педагогическая система, ориентируемая на формирование системного видения мира, с применением своих особых форм и методов обучения.

Термин «интеграция» (с латинского *integrare* – заполнять, дополнять, *integer* – целый) – это выборочное перемещение детей с психофизическими недостатками в общеобразовательные учреждения [2, с. 12].

В большинстве стран Запада принцип интегрированного обучения детей с задержками развития был введен еще в 60-70 гг. XX в. В США тысячи детей с комплексом Дауна научились писать, читать, даже пошли в школу [6].

За рубежом довольно часто понятие «интеграция» связывают с такой формой обучения как мейнстриминг (*mainstreaming* – основной поток), при которой ребенок основную часть времени находится в группе с другими детьми и лишь некоторое время – отдельно в специально приспособленной среде.

Важным условием интегрированного обучения является приобретение детьми с нарушениями психофизического развития социально принятых норм. Интегрированное воспитание в любой форме предусматривает обязательное руководство специального (коррекционного) педагога, участие психолога. Специфической особенностью такой формы обучения является адаптация детей этой категории в том или ином учебном заведении.

Как показал анализ научных источников, интегрированное обучение есть комбинированным (когда ребенок учится в группе здоровых сверстников и получает систематическую помощь специального педагога), частичным (отдельные дети часть дня проводят в специальных классах (группах), другую часть – в обычных), временным (дети с психофизическими недостатками и их здоровые сверстники объединяются в группы для проведения совместных прогулок, праздников, соревнований и т. п.), полным (один-два ребенка с отклонениями в развитии вливаются в обычные классы (группы), а коррекционную помощь им оказывают родители под контролем специалистов) [3, с. 4].

Логическим продолжением идей интегрированного обучения является *инклюзивное обучение* как процесс и результат включения (объединения) детей с особенностями психофизического развития и детей, не имеющих таких нарушений, к обучению в одном классе (группе) общеобразовательного учреждения.

В Концепции развития инклюзивного образования в Украине отмечено: «Инклюзивное обучение – это комплексный процесс обеспечения равного доступа к качественному образованию детям с особыми образовательными потребностями путем организации их обучения в общеобразовательных учебных заведениях на основе применения лично ориентированных методов обучения, с учетом индивидуальных особенностей учебно-познавательной деятельности таких детей» [5]. Инклюзия ориентируется на поиск новых способов удовлетворения образовательных потребностей каждого ученика (воспитанника) в соответствии с учебной ситуацией и контингентом детей. При инклюзии все заинтересованные стороны должны принимать активное участие в образовательном процессе для получения желаемого результата [3, с. 24]. Такими заинтересованными сторонами – участниками инклюзии, – в первую очередь должны стать педагоги, психологи, социальные и медицинские работники, а также родители детей.

Для Украины инклюзивное образование является педагогической инновацией и в то же время требованием не только времени, но и с момента ратификации Конвенции ООН о правах инвалидов – одним из международных обязательств государства.

Важным для понимания инклюзии в образовании есть инструмент мониторинга «Индекс инклюзии», который был разработан в 2006 году британскими учеными Мелом Ейнскоу и Тони Бутом. На сегодняшний день «Индекс инклюзии» переведен на 34 языка и используется в 15 странах мира. В 2011 году «Индекс инклюзии» был переведен на украинский язык и стал использоваться в учреждениях дошкольного, общего среднего и высшего (профессионально-технического) образования Украины.

Инклюзивное обучение детей с нарушениями психофизического развития, в противоположность интегрированному, это, прежде всего, приспособление среды к особым потребностям ребенка с особенностями психофизического развития [3, с. 24]. В научной монографии А. А. Колупаевой и А. М. Таранченко

отмечается: «Термин «инклюзия» отличается от термина «интеграция» по своему концептуальному подходу. В частности, в документе «Международные консультации по вопросам обучения детей с особыми образовательными потребностями» указывается на то, что интеграция определяется как усилия, направленные на введение детей в регулярное образовательное пространство. Инклюзия – это политика и процесс, которые позволяют всем детям участвовать во всех программах. Различие в подходах заключается в признании того факта, что мы меняем общество, чтобы оно учитывало и приспособлялось к индивидуальным потребностям людей, а не наоборот. Понятие «интеграции», «инклюзии» рассматриваются как антонимичные по отношению к «сегрегации» и обозначают соответствующий прогресс в развитии системы получения образования лицами с особыми потребностями» [4, с. 44].

Разграничивая эти два понятия, следует отметить, что инклюзия является процессом, который происходит с индивидами (социальными группами), а интеграция – процесс, который происходит в самом обществе. То есть, интеграция является следствием инклюзии, а не наоборот.

Итак, В Украине на смену специализированному обучению приходят новые формы получения образования, благодаря которым дети с особыми потребностями получают возможность перейти из специальных учебных заведений в массовые по месту жительства. Современные подходы к обучению таких детей предусматривают в первую очередь введение интегрированного и инклюзивного обучения.

#### Список литературы

1. Дефектология: Словарь-справочник / Авт.-сост. С. С. Степанов; под ред. Б. П. Пузанова. Москва : Новая школа, 1996. 80 с.
2. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова; [упоряд. В. М. Тімашова]. Київ : «МП Леся», 2011. 528 с.
3. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Кол. Авторів : Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін. / за заг. ред. Даниленко Л. І. Київ : Самміт книга, 2007. 128 с.
4. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія]. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
5. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010. № 912. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://osvita.ua>
6. Уманець Г.М., Кобзар О.В., Кулеш В.О. Інклюзивна освіта: Особливий дитині – особлива увага. Донецьк: Витоки, 2010. 135 с.

## **ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ**

**Упатова І. П.**

доктор педагогічних наук, доцент,  
професор кафедри природничих дисциплін  
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР  
м. Харків, Україна

**Сумцова А. А.**

студентка III курсу психолого-педагогічного факультету  
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР  
м. Харків, Україна

Сучасний світ потребує значних змін у системі виховання учнів, адже саме від підростаючого покоління в значній мірі залежить майбутнє рідної країни, а звідси, й усього світу. Тема збереження навколишнього середовища та збереження здоров'я є дуже актуальною на сьогодні, адже сучасне людство, на нашу думку, втратило поняття «баланс», яке стосується як теми природокористування, так і здоров'язбереження.

Екологія сьогодення перестає бути суто біологічною наукою і стає основою, на якій ґрунтуються взагалі стосунки людини з навколишнім світом. Покоління, що зараз вступає до життя, одержить у спадщину, на жаль, непрості екологічні проблеми, усвідомлення яких – необхідний складник світосприймання сучасної людини.

Говорити окремо про збереження природи без приділення уваги збереженню здоров'я неможливо, адже людина – продукт біологічної і соціальної еволюції, її здоров'я залежить у великій мірі від екологічних умов, які останнім часом негативно відбиваються на генофонді нації, тому людина повинна розглядатися цілісно, як частина природи.

Саме тому, реалізація задач екологічної освіти потребує перегляду змісту освіти, а також форм і методів навчання як в закладах загальної середньої освіти, так і закладах вищої освіти.

Питанням екологічної освіти, дбайливого ставлення людини до навколишнього середовища займалися такі науковці як: Л. Лук'янова, І. Мітрясова, Г. Тарасенко, С. Шмалей, Н. Негруца, Б. Йогансен, Г. Пустовіт та ін. На думку І. Зверева актуальність сучасних проблем щодо взаємодії суспільства і природи вимагає від педагогіки і закладів освіти поставки нових завдань, які мають бути спрямовані на підготовку покоління, яке буде здатне подолати наслідки негативних впливів людини на природу, бережно ставитися до неї в майбутньому» [1].

Так, у навчальній програмі з біології (6–11 класи), зазначається, що екологічна грамотність і здорове життя – це одна із наскрізних ліній, яка націлена на формування в учнів екологічної свідомості та готовності брати участь у вирішенні

питань збереження довкілля й усвідомлення важливості сталого розвитку особистості. На шляху до реалізації цього питання у методичному «арсеналі» педагога є безліч різноманітних методів, форм та видів роботи [2].

Реалізація екологічної освіти (упровадження ділових еколого-валеологічних ігор «Лікувати в союзі з природою»; валеологічна конференція «Хвороби ХХІ сторіччя»; екологічні дебати «Homo sapiens проти Homo technocraticus») сприяє формуванню дбайливого ставлення особистості до природи, неодмінно, зменшуючи потенційний фактор ризику впливу зовнішнього середовища на здоров'я людини, адже наслідком цього впливу позначаються на загальному показнику здоров'я нації.

Цілком зрозуміло, що здоров'я людини значною мірою залежить від стану навколишнього середовища. Людина, як і інші види живих організмів, здатна адаптуватися до умов навколишнього середовища (як природних так і соціальних), однак, порушення екологічної рівноваги впливає на механізми адаптації організму людини, що позначається на загальному стані систем органів.

Проблемами формування, збереження та зміцнення здоров'я індивіда займається валеологія [3].

Найпоширенішою формою екологізації освіти нині є насичення предметів гуманітарно-природничого циклу екологічним змістом упродовж усього періоду навчання. Озброївши учнів науковими знаннями про об'єкти і явища природи, ми матимемо змогу сформувати основні рівні екологічної компетенції. Так, спостерігаючи за певними рослинами чи тваринним світом, можна зрозуміти, якими значними є екологічні проблеми. Прикладом таких природних порушень є очевидні мутації рослин, тварин і навіть людей. Дослідні спостереження за такими процесами сьогодні повинні стати корисними для прогнозування та створення систем захисту навколишнього природного середовища. Наприклад, з метою формування екологічної культури на уроці біології в 11 класі (біолого-хімічний профіль) учням пропонується лабораторна робота «Методи оцінки екологічного стану навколишнього середовища» [4].

Очевидно, питання традиційної взаємодії людини з природою виросло в глобальну екологічну проблему, розв'язання якої допоможе формування нової філософії освіти, висока екологічна культура та свідомість кожної особистості. Тому засобом «підсилення» значущості валеологічної освіти є саме екологічна освіта, яка розкриває перспективу збереження природного багатства як однієї із найважливіших умов здоров'язбереження.

### Список літератури

1. Зверев И. Д. Экология в школьном обучении: новый аспект образования. Педагогика 1993. С. 84–92.
2. Біологія і екологія. 10–11 класи. Рівень стандарту: навчальна програма. для закладів загальної середньої освіти. Наказ МОН України № 1407 від 23.10.2017 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

3. Грибан В.Г. Валеологія: підручник. Київ: Центр учбової літератури. 2008. С. 4.
4. Упатова І. П. Біологія. 11 клас: Зошит для лабораторних і практичних робіт (профільний рівень): Харків: Ранок. 2016. С. 14–15.

## **СЕНСОРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВ ПРЕПАРАТУ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ СТРЕПТОДЕРМІЇ**

**Запорожська Світлана Миколаївна,**

кандидат фармацевтичних наук, доцент,

доцент кафедри товарознавства

Національний фармацевтичний університет, Україна

**Олефіренко Анна Олександрівна**

аспірант кафедри товарознавства

Національний фармацевтичний університет, Україна

Сучасна медицина має в своєму арсеналі різноманітні за характером і призначенням лікарські препарати для лікування і профілактики гнійно-запальних інфекцій шкіри і слизових оболонок. Проте, потреба у високоефективних, доступних вітчизняних лікарських препаратах, задовольняється не в повному обсязі [1 - 4].

Нами розробляється новий вітчизняний препарат для лікування стрептодермії. З попередніх даних структурно-механічних досліджень до складу гелевих основ у якості гелеутворювача обрано гідроксиетилцелюлозу (ГЕЦ) у концентраціях 1,0 %, 1,25 %, 1,5 %, 1,75 %, 2,0 %. Досліджували зразки основ за органолептичними характеристиками.

Споживчі характеристики мають дуже важливу роль у процесі застосування та у досягненні необхідного фармакологічного ефекту лікарської форми. Тому нами були досліджені сенсорні властивості отриманих гелів.

Для визначення сенсорних характеристик була відібрана група добровольців, які відрізняються за віком і статтю. Кожному з них були видані зразки основ і анкети для дослідження сенсорних характеристик за п'ятибальною шкалою: 1 - дуже погано, 2 - погано, 3 - задовільно, 4 - добре, 5 - дуже добре [5, 6]. За результатами дослідження сенсорних характеристик будували діаграму, яка відображена на Рис. 1.



Рис. 1. Визначення сенсорних характеристик зразків гелевих основ з ГЕЦ:  
1 - 1,0 %, 2 - 1,25 %, 3 - 1,5 %, 4 - 1,75 %, 5 - 2,0 %

Для дослідження сенсорних характеристик основ були обрані наступні параметри: «розподіл на шкірі», «всмоктуваність», «відчуття липкості», «відчуття гладкості і еластичності», «тактильні відчуття після всмоктування» [7 - 10].

За даними діаграми оцінювання сенсорних характеристик модельних зразків гелевих основ експериментальною групою виявлено, що зразки №№ 4 і 5 при нанесенні на шкіру були липкими, це може бути викликано високою концентрацією гелеутворювача.

Експериментальні зразки №№ 1 і 2 не залишали відчуття «тяжкості при розподілі» і «липкості». Зразок №3 був прийнятний за всіма показниками.

Таким чином, за результатами проведених експериментальних досліджень зразків сенсорних характеристик основ з різним співвідношенням емульгаторів нами для подальшого дослідження обрані основи: № 1, 2 і 3 з вмістом ГЕЦ 1,0%, 1,25 %, 1,5 % відповідно.

### Список літератури

1. Антибактериальная терапия: практич. руковод. / Под ред. Л. С. Страчунского, Ю. Б. Белоусова, С. Н. Козлова. – М., 2000. – 191 с.
2. Белькова Ю. А. Пиодермия в амбулаторной практике / Ю. А. Белькова // Клиническая микробиология и антимикробная химиотерапия. – 2005. – Т. 7, № 3. – С. 45-51.
3. Бакстон П. К. Дерматология / П. К. Бакстон – М. : Бином, 2005. - С. 118–122.
4. Новоселов В.С. Пиодермии / В. С. Новоселов, Л. Р. Плиева // Российский медицинский журнал. – 2004. – Т. 12, №5. - С. 327–335.
5. Скрипкин Ю.К. Клиническая дерматовенерология: руковод. для врачей / Ю.К. Скрипкин, Ю.С. Бутов. – Т. 1. – М., 2009. – С. 214-228.
6. Stevens D. L. Practice guidelines for the diagnosis and management of skin and soft-tissue infections / D. L. Stevens, A. L. Bisno, H. F. Chambers [et al.] // Clin. Infect. Dis. – 2005. – Vol. 41. – P. 1373-406.

7. Stratchounski L. S. Antimicrobial resistance of nosocomical strains of *Staphylococcus aureus* in Russia: results of prospective study / L. S. Stratchounski, A. V. Dekhnich , V. A. Kretchlkov [et al.] // J. Chemother. – 2005. – Vol. 17, No 1. – P. 54-60.
8. Skov L. Bacterial super-antigens and inflammatory skin diseases / L. Skov, O. Baadsgaard // Clin. Exp. Dermatol. – 2000. - Vol. 25. - P. 57-61.
9. Yacoubian S. New endogenous anti-inflammatory and proresolving lipid mediators: implication for rheumatic disease / S. Yacoubian, C. N. Serhan // Nat. Clin. Pract. Rheumatic. – 2007. – Vol. 3. – P. 570-579.
10. Yamasaki O. Clinical manifestation of staphylococcal scalded-skin syndrome depend on serotypes of exfoliative toxins / O. Yamasaki, T. Yamaguchi, M. Sugai [et al.] // J. Clin. Microbiol. – 2005. – Vol. 43. – P. 1890-1893.

## ADVERTISING TEXTS DURING COVID-19 HEALTH CRISIS: PSYCHOLOGICAL AND LEXICAL ASPECTS

**Olena Kasatkina-Kubyshkina,**

Ph.D in Psychology, Associate Professor of Practice  
of English Language Department,  
Rivne State University of the Humanities, Rivne, Ukraine

Advertising is known to drive and promote trade as it helps to learn about new services and products. However, it does not only inform, it also influences and manipulates people. It is able to shape and change the worldview, attitudes and behaviour. In order to create a positive image of advertising, to encourage potential customers to make a purchase, advertisers use a wide range of artistic means, that include not only visual design, but also verbal ones. Moreover, the secret of advertising lies in the use of the most subtle features of human psychology. After all, most often it does not act on a logical level, not on the mind, but on emotions and the subconscious. Psychological competent of positive advertising does not destroy the psyche and promotes the formation of customers' positive thinking. It attracts the attention of a customer, and shows the benefits of the product, the uniqueness, the need for the product through the knowledge of the basics of human psychology.

Although advertising as an important communication tool and marketing strategy has been the subject of research in various branches of science: economy, marketing, psychology, linguistics, etc. (Arens, W., Brierley S, Charles, E., Crang, D., Curran, C., Eisend, M., Findley, F., Graham, I., Heath, R., Johnson, K., Richards, J., Sagar A., Stewart, D., Verlegh, P, Voorveld, H., Young,C., etc.) , the peculiarities of advertising texts during the Covid-19 health crisis still remain not yet fully analysed.

In the early 20s of the XXI century the world faced the problem of COVID-19 and massive global lockdown, which, in turn, affected all spheres of life in general and advertising in particular. Brands faced the need to adapt their advertising campaigns to another new world and try to capture the mood of current situation to understand how blocking affects consumers' hopes, what type of announcements the audience wants to see whether advertising respond to the expectations.

For instance, Ofcom's recent Media Nations 2020 report found that, in Britain, people spent an average of six hours and 25 minutes each day watching TV and online video content. It's therefore inevitable that, along with an increase in television viewing, there was a rise in the number of TV ads they have seen. During this period there was a significant drop in exposure to ads for sectors adversely impacted by Covid-19, including cinema releases, bars and restaurants and travel brands. In contrast, an increase in exposure to government/social campaigns and food-related brands, health and beauty care products and supplies was observed.

Overall, advertisements dealing with food and health care sectors, technology and banking fields, automotive and recreational sectors did their best to help consumers make the right decisions about healthy living and nutrition, remote work and entertainment, inspire customers for future travel, etc. For example, such car manufacturers as Ford, Porche and various other brands launched a financial assistance programs to help their affected by the pandemic customers and adapted their announcements to a “stay home” calling: **Honda Civic** # Stay Home; **Porche**: Let It not Tempt You; **Porche**: Ease Temptation, Stay Home; **the BMW**: Contactless Experience; **Audi**: the Drive (a slow TV joyrney); **The Ad Council, Google, the ANA**: #StayHome. Save Lives; **Nike**: Play for the World. Train Indoors; **Vodafone**: Even if We Can’t Be Close, We Can Be Together, **IKEA**: Make Brakes Count; **Coca Cola**: Staying Apart is the Best Way to Stay United.

Advertising is a powerful means for influencing and manipulating people, as it is able to form and modify our outlooks, behaviour and attitudes. It intermediates the need a consumer has and the subject that can satisfy it. To increase the impact of an advertising text a variety of methods and techniques might be used: persuasion, neurolinguistics programming (NLP), linguistic manipulation, stereotypes, suggestion, imitation, psychological contagion, etc.

Riabchyk, A. (2018), states that to persuade/ make a consumer buy specific goods 3 basic ways can be used: logical (appeal to consumers’ rational sphere of consciousness; pointing to a familiar problem, and offering its resolution); psychological (appeal to consumers’ emotional sphere of consciousness – thoughts, feelings and interests with the intention to prove that the offer will satisfy their own individualized interests); “ad populum” /to the people (indication of the views, judgements and actions of a sufficient proportion of consumers, which triggers conformity, a wish “to be like everybody else”). There is a chance that a service/ goods consumer may feel like he/she is being persuaded, consequently they might experience psychological reactance (and they will fight a persuasion attempt). Assertive language can become a key to improve advertisements, especially for hedonic products. The reason is seen in a connection between positive moods and assertiveness (confident and forceful behaviour), as “... hedonic consumption contexts are more likely to generate a positive mood, which in turn prompts consumers to expect assertive language and then to comply with requests using such language”. (Kronrod et al., 2012, p. 8). Hence, when people are happy, they tend to talk, and expect others to speak more decisively. Under such circumstances information is processed more easily and provokes pleasant sensations which subsequently are misattributed to the product advertised.

Using rhymes seems to have the same effect on consumers in times of lockdown. However the effect occurs for any type of the advertised items. According to Kolenda, N. (2000) an experiment was conducted (McGlone and Tofighbakhsh, 2000), where students were presented with two alcohol-related frames:

*Rhyme: What sobriety conceals, alcohol reveals;*

*No rhyme: What sobriety conceals, alcohol unmasks.*

Although the conceptual core of the texts is the same, the students identify the former to be more accurate and reliable as it increased fluency: when evaluating it, they

experienced a pleasant sensation, which they misattributed to the underlying information or call-to-action with a stronger intention to complete it.

During global lockdown of 2020, there were plenty of rhymed advertisements all over the world: *Café: We will We Will Mock you: No Mask on your Face, You Big disgrace, Spreading your germs All Over the place (the Queen) (slogan for takeaway food)* (Mancall-Bitel, 2020); *Eat wize, drop a size (Healthy eating slogan)*; *Don't be insane, drugs ruin the brain (anti-drug campaign)*; *Cleanliness brings happiness but dirt makes us hurt (cleanliness slogan)*;

During a global crisis it might be risky to add humour to advertising campaigns, however consumers all over the world were looking for a light sense of fun for their psychological relief. To stay connected with consumers, advertisers managed to blend playfulness and the call to keep social distance: *Nike: Just Home it; McDonald's: I'm homin' it; Burger King: the Wooper with Triple Onions that Keeps Others Away From You; Panorama: Ready for weightlifting? Sale to 50% off; El Arroyo Restaurant: How y'all summer body lookin'? Mine lookin like I have a great personality; I need to practice some social distancing from the fridge; My dog is looking at me like "See this is why I chew the furniture"*.

Overall, during this unique period brands inevitably need to reconsider their advertising and communication strategies taking into account the channel, context and the tone of their advertising messages. In general, advertisers made an unprecedented effort to support customers, reduce negative psychological factors and reduce misunderstandings in purchasing process. To reach their goal, they abandoned some lexical and stylistic means, made advertisements more accessible and comprehensible by using texts with dominant imperative and catchy context, assertive language, vivid humour, rhymes, i.e. making it appeal to consumers' both rational and emotional spheres of consciousness.

#### REFERENCES:

1. Media Nations 2020 – Ofcom, [online]. Available: <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/tv-radio-and-on-demand/media-nations-reports/media-nations-2020>
2. Mancall-Bitel, N. (2020). Food Brands Are Bringing Back Funny Advertisements. URL: <https://www.eater.com/2020/5/27/21271217/food-brands-release-funny-advertisements-coronavirus-pandemic>
3. Riabchyk, A. V. (2018), Psychological influencing methods in advertising, *Efektivna ekonomika*, [online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6695>
4. Kronrod, A., Grinstain, A., Wathieu, L. (2012). Enjoy! Assertive language and Computer Compliance in (Non)Hedonic Contexts. *ResearchGate: SSRN Electronic Journal*. Available: [https://www.researchgate.net/publication/46474473\\_Enjoy\\_Assertive\\_Language\\_and\\_Consumer\\_Compliance\\_in\\_NonHedonic\\_Contexts](https://www.researchgate.net/publication/46474473_Enjoy_Assertive_Language_and_Consumer_Compliance_in_NonHedonic_Contexts)
5. Kolenda, N. (2020).27 Advertysing Tactics Based on Psychology, [online]. Available: <https://www.nickkolenda.com/advertising-psychology/>

## **ПРОБЛЕМА ПАМ'ЯТІ В РОМАНАХ ЧАРЛЬЗА ДІКЕНСА («КРИХІТКА ДОРРІТ», «КРАМНИЦЯ СТАРОЖИТНОСТЕЙ»)**

**Горлова Олена Володимирівна**

Кандидат філологічних наук, доцент  
Горлівський інститут іноземних мов

Питання збереження пам'яті стоїть дуже гостро. Пам'ять – це те, що допомагає нам жити правильно. В історії було багато різних життєвих ситуацій, які повторюються з року в рік. Так влаштоване людське життя. Кожен повинен пам'ятати історію свого роду, країни і людства. Це потрібно, щоб запобігти новим трагедіям.

В усі часи пам'ять є настільки первинним, природним кодом сприйняття дійсності, історії, майбутнього, що рідко усвідомлюється аналізуючою свідомістю. До певної міри причину неопрацьованості цього феномена пояснює М.М. Бахтін: «пам'ять надіндивідуального тіла», «пам'ять суперечливого буття» «не може бути виражена однодумним поняттям і однотонними класичними образами», так як «в терміні, навіть і не іншомовному, відбувається стабілізація значень, ослаблення метафоричної сили, втрачається багато-змістовність і гра значеннями» [1, с.520]. Проте як одна з найширших і фундаментальних категорій, вона може бути сприйнята як метакатегорія літературознавства, так як генетично художня література, як і культура в цілому, є один із способів колективної пам'яті, орієнтований на специфічне збереження, закріплення і відтворення навичок індивідуального і групової поведінки.

У найширшому сенсі пам'ять є загальна категорія, яка визначає те, що залишається від минулого, своєрідна «база даних» минулого досвіду та інформації. У той же час вона не тільки «пасивне сховище константної інформації», а й генерує, творчий механізм її збереження. Очевидно, що це гранично загальне визначення, яке потребує уточнення в кожному конкретному дослідженні.

Особливість людської пам'яті полягає в тому, що це вже не натурально-природна, а соціально-культурна пам'ять, яка для окремої людини складається із знання про своє походження, про своє дитинство, про своє Я. На філософській мові це називається самосвідомістю, яка, в свою чергу, пов'язана з поняттям свободи. Але ні самосвідомості, ні свободи не може бути у людини, яка позбавлена культурно-історичної пам'яті: знання своєї власної

історії, переживання історії як процесу перетворення майбутнього в сьогодення, сьогодення – в минуле, культури, яка усвідомлює себе як «рефлектує» історії людського розвитку [2].

Вже в XIX ст. поняття пам'яті категорією громадської і мистецької свідомості робить, перш за все, моральний аспект. Пам'ять, як і забуття, стає ключовим показником моральних якостей – особистих, сімейних, соціальних, громадянських. Воно володіє специфічним морально-ціннісним виміром, осмислення якого буде актуально як для філософсько-етичної теорії, так і для літературознавства. У цьому випадку пам'ять виступає як рефлексивний процес творення події, що відноситься до минулого, але одержує ціннісно-сміслову оцінку в сьогоденні. Дійсно, спогади індивіда не є всього лише механічним підсумовуванням минулого, вони одночасно мають властивість емоційного та інтелектуального тлумачення минулого, яке відображає їх оцінку особистістю.

У художній літературі письменники в тій чи іншій формі звертаються до опозиції «пам'ять – забуття», розглядаючи Пам'ять як життя Забуття – як смерть.

Чарльз Діккенс також звертається до даної теми. Вивчаючи цю проблему, дослідники особливо часто згадують «Різдвяні повісті», але в даному випадку звернемося до романів Діккенса – як до менш досліджених в подібному ракурсі і що представляють особливий інтерес частини його творчості.

Герої романів Діккенса мають досить складні відносини з пам'яттю. У романі «Крихітка Дорріт» (1855-1857) в родині Дорріта забороняється згадувати про тюремний період їх життя, вони намагаються відгородити себе від усвідомлення і прийняття факту тюремного минулого.

В результаті всі, крім Емі, яка приймає своє минуле, повертаються до забороненої теми небажання зберігати пам'ять про минулі випробування парадоксальним чином не допускає їх забуття і виникнення нової, справжньої пам'яті. Відмова від свого минулого символізує відмову від життя, а прийняття пам'яті символізує любов і гармонію з самим собою.

У «Крамниці старожитностей» (1840-1841) дідусь головної героїні Нелл одержимий однією ідеєю: він упевнений, що, граючи в азартні ігри, він зможе добитися успіху, і його внучка розбагатіє. Він немов забуває про існування реальності, живе в ілюзорному світі. Відмова від пам'яті, одержимість уявним майбутнім багатством, забуття справжнього життя, позбавляють старого здатності рухатися далі.

Діккенс пропонує своїм читачам поміркувати над питанням: якою є людина без пам'яті? Він описує різні характери, але для

кожного відмова від пам'яті стає згубним, а набуття пам'яті повертає персонажа до життя.

### **Список літератури**

1. Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. М., 1986. 543 с.
2. Давыдов Ю. Н. Этическое измерение памяти (Нравственно-философские размышления в связи с романом Ч. Айтматова) // Этическая мысль: Научно-публицистические чтения. М.: Политиздат, 1990. С. 165-199.

# **МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ПОДКАСТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ З ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ**

**Зуброва Ольга Андріївна,**

доцент кафедри англійської мови  
та методики її викладання

Херсонський державний університет, Україна

**Вінник Аліса Дмитрівна**

студентка I курсу магістратури

Херсонський державний університет, Україна

У сучасних умовах активної експлуатації веб-технологій у навчанні іноземних мов розглядається питання ефективності використання інтернет-джерел для розвитку комунікативної компетентності учнів. Нові креативні технології привертають до себе все більше уваги не лише зі сторони вчителів, а й зі сторони учнів, адже сьогодення вимагає вільного володіння усним і писемним мовленням для реалізації своїх інтелектуальних здібностей. Серед сучасних технологій значне місце посідають подкасти, які наразі є передовою технологією у вивченні іноземних мов, зокрема англійської мови.

Методичні аспекти використання інформаційно-комунікативних технологій досліджено Н.Д. Гальсковою, Є. М. Долинським, Л. І. Морською, П.В. Сисоєвим та ін. Аналіз теоретичних досліджень підтверджує актуальність проблеми використання Інтернет технологій, зокрема подкастів, у процесі вивчення іноземної мови та її викладання.

Подкаст – (з англ. iPod і broadcast) звуковий або відеофайл, який поширюється безкоштовно через Інтернет для масового прослуховування або перегляду. Файли можна слухати онлайн або завантажити. Перші подкасти з'явилися в 2004 році.

У сфері ІКТ виділяють три типи подкастів: аудіо-подкаст, відео-подкаст і скрінкаст. Скрінкаст є новим явищем, його суть полягає у записі дій на екрані водночас з їх аудіо-коментуванням.

У навчальній діяльності подкасти використовуються як засіб для прослуховування інформації, метою яких є розвиток навичок аудіювання та вміння працювати з прослуханим матеріалом. У всесвітній мережі можна зустріти два типи подкастів, а саме: аутентичні (що створені для носіїв іноземної мови) та навчальні (для навчальних цілей, а саме, розвитку комунікативної компетентності учнів) [1].

Подкасти, залучені до процесу вивчення іноземних мов, дозволяють розв'язати ряд методичних задач, зокрема формування аудитивних навичок і вмінь сприймання іноземної мови на слух, формування та вдосконалення вимовних навичок, розширення і збагачення лексичного запасу, формування та

вдосконалення граматичних навичок, розвиток комунікативних умінь в усному та писемному мовленні.

За Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти основним завданням освітнього процесу з іноземної мови є розвиток комунікативної компетентності, яка трактується як “здатність особистості застосовувати у конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями” [ 2].

Розвиток адитивних умінь учнів основної та старшої школи відбувається в руслі формування загальної комунікативної компетентності з іноземної мови. Аудіювання є таким видом мовленнєвої діяльності, який спонукає застосування веб-ресурсів, а їх дидактично правильне використання значно підвищує рівень комунікативних навичок учнів. Успішність сприйняття аудіотексту на слух залежить від рівня розвитку мовленнєвого слуху учня, його пам'яті, інтересу до предмету, а також від умов сприйняття (об'єм та форма даного матеріалу, тривалість його прослуховування, мовленнєвих та структурно-композиційних складнощів аудіоповідомлення).

Ефективність розвитку комунікативної компетенції насамперед залежить від викладача, а саме від його сприяння мотивації учнів у активній навчальній взаємодії як у контактній, так і у самостійній роботі.

На сьогоднішній день мотивація учнів при навчанні іноземних мов у закладах загальної середньої освіти може бути ускладненою через різний рівень володіння ними іноземною мовою. У деяких учнів відсутня як внутрішня мотивація, так і вміння самостійно опановувати навчальний матеріал. Швидкість пред'явлення подкасту не завжди співпадає зі швидкістю сприйняття його учнем, окрім того, у великих групах вчителю складно відстежувати процес засвоєння навчального матеріалу. При виникненні таких ситуацій вчителю необхідно змінити погляд на викладання. Перш за все, вчитель має бути інформаційно грамотним, а також має постійно вдосконалювати власні прикладні навички. Процес розвитку в учнів комунікативної когнітивної компетентності з використанням мультимедійних засобів може ускладнюватися також через недостатню технічну забезпеченість освітнього процесу з іноземної мови.

Подкасти мають великий дидактичний потенціал, адже велика частина подкастів супроводжується скриптами тексту, примітками щодо рівня їх складності, дидактичними рекомендаціями а також завданнями до фрагменту, що прослуховується.

Використання аудіоповідомлення у поєднанні з фото- або відео зображеннями, а також з текстовими матеріалами дає змогу розширювати рецептивні можливості учнів, що є важливим для розуміння інформації, що подається іноземною мовою.

Навчання аудіювання відбувається за трьома етапами у чіткій послідовності (попередні завдання, завдання процесу сприйняття інформації та її осмислення та завдання на контроль розуміння почутого), отже методика навчання за допомогою подкастів повністю відповідає етапам роботи з аудіотекстом.

Подкасти характеризуються доступністю, учні можуть користуватися матеріалами в будь-який час. Вчитель може записувати свої уроки і завантажувати їх онлайн, створюючи власну бібліотеку подкастів, що дозволить учням отримати доступ до попередніх матеріалів для роз'яснення інформації. За умови підписки учнів на конкретний подкаст, вони будуть повідомлені про оновлення матеріалу. Дана технологія дозволяє легко передавати інформацію всім учасникам – кожен урок може бути завантажений на iPad чи мобільний телефон.

Подкасти можуть мати різні форми, наприклад, лекції, інтерв'ю, відеокласти і т.д., що спонукає учнів до розробки самостійних аудіоматеріалів для покращення своїх навичок аудіювання. Вибір тематики подкастів вчитель має здійснювати, орієнтуючись на інтереси кожного учня, адже такий підхід дає можливість підвищити результативність навчання іноземної мови та сприяти зростанню інтенсивності саморозвитку учнів [3].

Таким чином, подкасти є дієвими засобами формування комунікативної компетентності учнів, які вивчають англійську мову в закладах загальної середньої освіти. Використання подкастів з додатковими матеріалами покращує розвиток рецептивних навичок учнів. Матеріали доступні для у будь-який час і можуть використовуватися як в класі так і при самостійному вивченні вдома.

### Список літератури:

1. Ступина, Т.Л. Основы использования подкастинга в образовательном процессе: методическое руководство / Т.Л. Ступина. –Иркутск: ИГЛУ, 2006. – С. 22.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>.
3. Глушатова О.С. Дидактический потенциал подкастов и методика их использования при обучении английскому языку [Электронный ресурс]. URL: <https://drive.google.com/file/d/1qGfpmMKbbwdwe0fffVsjWwKhzyfy9uC5l/view> (дата обращения: 06.02.2019)
4. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика: учеб. пособие. 6-е изд., стер. М.: Академия, 2009. 335 с.
5. Сысоев П.В., Евстигнеев М.Н. Технологии Веб 2.0: социальный сервис подкастов в обучении иностранному языку // Иностранные языки в школе. 2009. № 6. С. 8-11.
6. Dudeney G. How to Teach English with Technology / G. Dudeney, N. Nockly. – Pearson Education, 2007. – 192 p.

## АҚЫНДЫҚ ӘЛЕМ АРНАЛАРЫ

**Туймебекова Алия**

**Абзелбековна,**

ст.преподаватель кафедры

Филологии и журналистики

Таразский региональный университет

имени М.Х.Дулати, Казахстан

Қазақ елінің XIX ғасырдағы қоғамдық санасындағы жаңа бағыт, тың бағдар рухани ой-пікірде ұлы ақын Абай шығармаларында нақтылы көрініс тапты. Абай өмір сүрген дәуірде Шоқан, Ыбыраймен бірге, рухани дүниеміздің осы үш алып тұлғасы жасаған мұралардың танылу, таралу жолына көз жіберсек, олардың біріне-бірі ұқсамайтын әрқилы тағдырын көреміз. Шоқан еңбектері көбінесе орыс тілінде жазылып, кезінде қазақ елінің рухани болмысын орыс жұртшылығы мен Еуропа елдеріне танытқан болса, Ыбырай шығармалары қазақ, орыс тілінде қатар жарияланып, сол тұста-ақ аздаған оқырман қауым қолына жетіп үлгерген. Ал Абай шығармаларының жарияланып таралуы, танылып бағалану тағдыры бұлардан мүлде бөлек. Абай мұралары ақынның көзі тірі кезінде бір-екі өлеңдері болмаса, баспа бетін көрген жоқ. Ұлы ойшылдың рухани дүниесі бұқара арасында ең алдымен оның ақындық, композиторлық өнерімен байланысты, ел есінде жатталып, ауызша таралу арқылы халық жүрегіне жол тауып, қоғамдық ой-пікірдің рухани көзіне айналды.

Ұлы ойшыл қайтыс болғаннан кейін, ақын шығармаларын жинастырып, жинақ ретінде бастырып шығаруға күш салған талапкерлер Абайдың немере інісі Кәкітай мен баласы Тұрағұл ақын шығармаларының тұңғыш жинағын құрастырып, әрбір туындының жазылу мерзімін анықтап, баспаға ұсынған еді. Абай шығармаларының тұңғыш жинағы 1909 жылы Петербургте тұңғыш рет ақынның өз атымен басылып шықты [1, 112].

Абай мұрасының зерттелу, бағалану тарихында бұл айтулы жинақ халқымыздың рухани өміріндегі зор құбылысқа айналды. Қазақ даласын түгелге жуық алғаш рет өзінің рухани атасы Абайды, оның шығармаларын кең танып-біле бастауы осы тұңғыш жинақпен байланысты болды. Абай мұрасының таралу, танылу аймағы тек Семей маңымен ғана шектелмей, бүкіл қазақ елін алғаш рет тұтас қамти алды десе болғандай еді. Осы кезеңде ақын мұраларының тереңірек танылып бағаланар, оны туған халқының мәңгі-бақи сусындар рухани бұлағына айналар уақыт та жеткен еді.

Тұңғыш рет басылған осы жинақта Абай мұралары тақырыптық жүйеге құрылып, бірнеше бөлімдерге жіктелді. Онда Кәкітай Ысқақұлының Абайдың өмірі мен шығармашылығы жайлы көлемді мақаласы қоса берілді. Алайда бұл жинақ Абайдың сегіз мыңнан астам өлең жолының небәрі бес мыңдай жолын ғана қамти алған болатын. Ақын мұрасын жариялап тарату, таныту ісі 1914 жылдан бастап «Қазақ» газеті арқылы жаңа биіктерге көтеріле бастады.

1924-1927 жылдар аралығында М.Әуезов ұлы ақынмен бірге болған Шәкәрім, Көкбай, Тұрағұл, Кәкітай т.б. санасында жатталып, сақталып қалған ақын шығармаларын хатқа түсіре бастады. Осылайша іздену арқылы мүлде өшіп, жоғалуға айналған Абай өлеңдерінің үштен бірі қайтадан қатарға қосып, жарияланды. Бұларды атап өтер болсақ, яғни, 45 өлеңі, бір поэмасы және түсіп қалған, ауысып, адасып жүрген өлең жолдары бастапқы қалпына келтіріліп, барлығы 1086 өлең жолы бүгінгі ұрпақ игілігіне айналды. Абай шығармаларының шын мәніндегі білгір текстологы Мұхтар Әуезовтің теңдесі жоқ ізденіс еңбегі арқасында ұлы ақын мұрасы бүгінде оқып жүрген қалпына бізге жетті [2, 32].

Абай мұрасы жайлы баспасөзде басылым көрген деректер мен зерттеу мақалалардың, монографиялар мен жинақтардың жалпы саны он мыңнан асып түсуі – қазіргі күнде абайтану саласының зерттелу дәрежесі сапа мен сандық жағынан қаншалықты өскенін дәлелдейтін фактор. Абай туындылары дүние жүзінің көптеген халықтарының тілінде оқылады. Көптеген шет ел тілдеріне де аударылып, таралу үстінде.

Абай шығармалары мектептерде оқу бағдарламасы мен оқулықтарға енген. 1942 жылдан бері Қазақстанның жоғарғы оқы орындарында абайтанудан арнайы курс, семинар сабақтары өткізіліп келді.

Абай мұрасы – сонау ескі заманнан бізге дейінгі тарихи дәуірлердің рухани көздерінің өзекті нәрін бойына сіңірген қоғамдық ой-санамыздың асқар шыңы болып табылады. Сондықтан да осы рухани қазынаның күрделі табиғатын, оның танылуы жолындағы күрестердің сырын білудің алғышарты ретінде Абай шығармаларын ғылыми тұрғыдан жан-жақты терең зерттеу міндеті ұлы ақынның туғанына 150 жылдық мерейтойы қарсаңында ерекше даму сатысынан өтті. Осы атаулы датаға байланысты Абай тілінің сөздігі құрастырылды, «Абай» энциклопедиясы жарық көрді. Екі томдық академиялық шығармалар жинағы құрастырылды. Абай мұрасын оқыту республикамызда барлық тілдердегі мектептердің оқу бағдарламасынан тұрақты орын алды.

Абайтануды жүйелі түрде ғылыми жаңа зерттеулермен толықтыру үшін Абай мұрасына арналған ғылыми-теориялық конференция өткізіп тұру тұрақты дәстүрге айналды. Бұл конференциялар абайтанудағы қол жеткен жетістіктерді талқылаумен бірге, белгілі бір қорытындыларға келіп, алдағы уақыттарда жүргізілетін ғылыми-теориялық зерттеулердің бағдарын нақтылы белгілеп отыруға мүмкіндік беріп, бұл істе серпін тудыратын тетікке айналды. Өйткені Абай мұрасы – сан буын ұрпағымызға таптырмас, таусылмас мұра. Кезінде Мұхтар Әуезов: «Жай адамның өмір-тірлігін біздің халық мүшелмен санайтын. Оның мүшелі он екі жыл еді. Ақындықтың Әбілхаят суын ішкен, өлімді жеңген, мәңгі тірлік тапқан Абайдай дана, даңғыл ақын тарихтағы өз мүшелін жүз жылдан қайырмақ», – деген еді [3, 46].

Абайтанудың негізін алғаш қалаған және де «Абайтану» атты ғылым жүйесінің қалыптастырушы әрі соны жасаушылардың көшбасшысы болған М.Әуезов «Абай Құнанбаев» деген монографиясында осы тарихи құбылысты былай таратып берген еді. «Абайды тану, таныту, біріншіден, ақын шығармаларын әуелде қолжазба күйінде, кейін баспа жүзінде (газет, журнал,

арқылы, жеке кітап түрінде) тарату жолымен іске асырылып келді; екіншіден, бастауыш, орта мектептер мен жоғарғы оқу орындарында пән ретінде оқытылу негізінде жүргізілді; үшіншіден, көркемөнер (ақындардың арнау өлеңдері, Абай туралы пьеса, кино мен «Абай жолы» бастаған шығармалар) көлемінде жүргізілді. Төртіншіден, С.Мұқанов, Қ.Жұмалиев, Е.Ысмайылов, Б.Кенжебаев, З.Ахметов, З.Қабдолов, Р.Сыздықова, Б.Шалабаев т.б. әдебиет тарихшылары мен жазушылардың зерттеулері мен мақалалары, монография, диссертациялары арқылы Абайды тану ғылымы кеңейіп, тереңдей түсті» [3, 49].

Бұлардың ішінде М.Әуезовтің Абай шығармашылығына арналған монографиясын, ұлы ақын мұраларының ғылымдық дұрыс жол бойынша, жазылған жылдарымен, хронологиялық тәртіппен, мол текстологиялық жүйелеумен шыққан басылымдарын айрықша атауға болады. Бұл еңбек абайтану саласында қазақ ғылымы мен әдебиетінде бағасы өлшеусіз мұра боп танылды және қазақ филологиясында абайтанудың болашақ тарихында, оның әрбір жаңа биікке көтерілу кезеңінде жетекші күші, сусындаушы нәрі, нысана көрсетер бағыттаушысы болмақ.

М.Әуезовтің абайтану жайлы еңбегі жазылған мезгілде Н.Сәбитовтың «Абай» атты библиографиялық көрсеткіші шыққан еді де, ғалым осы көрсеткіштегі мол деректер көзіне сүйене келіп, бұлар «...ұлы ақын мұрасын біздің қалың жұртшылығымыздың, ұлттық мәдениетіміздің берген бейілі, қастерлеген құрмет-бағасы қандай екенін танытады», – деген еді [4, 69].

Ал содан бергі уақыт ішінде Абайды тану мен танытуда елімізде қыруар жұмыстар жасалды. Осы аралықта ақынның толық жинағы он шақты рет басылып шықты. Сұрыптап алынған поэмалары мен өлеңдері, қарасөздері мектеп пен жоғарғы оқу орындарына арналған хрестоматияларда үздіксіз басылып келеді. Орыс тілінде ақынның өлеңдер жинағы 10 рет, қарасөздері 5 рет жарық көрді. Абай шығармалары көршілес туысқан халықтар тілінде, көптеген шет ел тілдерінде басылып келеді.

Бірақ сол мол зерттеулерді тақырып-тақырыпқа бөлсек, оларда шешілген мәселелерді есепке алсақ, сөйтіп барып бұларды М.Әуезовтің ұлы ақынға арналған монографиясының бағдарламалық түйіндеулерімен салыстырсақ, «өз заманымыздағы қазақтың заттық, әлеуметтік және рухани тіршілігінің энциклопедиясын берген дана, классик» Абайды әлі де жақсы танып үлгірмегенімізді көре түсеміз. Себебі, ғалымның ұлы ақынға қатысты еңбектері ол жайлы жазылған, айтылған күллі ой-пікірдің дәреже-деңгейін анықтаушы ғана емес, ақын мұралары жайлы ендігі кезекте зерттелуге тиіс көп-көп мәселелердің бағдарламалық жүйесін белгілеуші ретінде қабылданатын тұжырым.

Дегенмен, қолда бар азғана зерттеулерге сүйеніп, біз Абай қазақтың әдеби тілін жасады, бұл әдеби тіліміздің тарихындағы зор жетістігіміз деп мақтаныш тұтамыз, бірақ оны тереңдетіп, қазіргі заман талабы тұрғысынан зерттеуд қаласқалып отыр.

Абай өлеңдерін туғызған қоғамдық-әлеуметтік орта – бүгінгі жаңа буын үшін тарихи сыры беймәлім бөтен орта болғаны сөзсіз. Абай шығармаларын осы орта, оның өзіндік қайталанбас сипаты туғызған. Сондай-ақ ақынның өлеңдері

арналатын әрқилы адамдарды да өзіндік әрекет-мінезімен қоса сол орта туғызған. Бұл адамдарда, олардың әрекет-мінезінде қат-қабат қайшылығы мол, өзіндік ерекшелігі көп қоғамдық-әлеуметтік ортаның таңбасы жатыр. Абай – қауым мүшесі ретінде осы ортаның өкілі: көп әрекет-мінезімен, тіршілік қажеті таңған, ортасы мәжбүр еткен талап-тілегімен оларға ұқсас, сол қауымның өзге мүшелерімен бір. Міне, осы ортақтың ақын шығармаларында бір сала әсерізі жатыр. Ал өзінің көзқарасы, дүниетанымы, мақсат-мұраты, арман-тілегі, нысанасы т.б. жағынан Абай – бұл ортадан мүлде басқа, бөлек бір жаңа ортаның өкілі. Өкілі ғана емес, өз идеалы болған жаңа ортаның ұраншы азаматы, ақылгөй данасы, тәлімші, ұстазы. Ол бұл жаңа ортаны бір жағы қазақ халқының замандар бойы қалыптасқан табиғи қалпынан екшеп шығарған ең сапалы қасиеттеріне құрса, бір жағы өз заманының қоғамдық жағдайлары алға тарта бастаған, бірақ данышпандар ғана көре алатын талап-міндеттерге құрды. Бір жағы Көне Шығыспен оянған Еуропаның әлемдік әдебиетінен, әсіресе, орыс халқының бұқарашыл ойшылдары еңбектерінен тапқан және соларға сүйеніп өз ойын да қайта қорытып шығарған өрнек үлгіде құрды. Бұл орта – надандық пен әділетсіздік, зорлық-зомбылық т.б. жеңіліп, ізгі білім жарығы, әділет, нұрлы ақыл, адамшылық сияқты қасиеттер жеңген орта, ырысты, ынтымақты орта. Бұл – Абай өз гуманизмін тапқан орта. Міне, өзі тапқан осы ортасымен ұлы ақын біздің заманымызда бізбен бірге және де келер неше буынмен де осылай замандас бола бермекші.

Ал енді, осынау қат-қабатты, сырлы сыры мол және бұлардың баршасы соншалықты көркем түр, шебер тіл тапқан шығармалардың кілтін таба қою да, ішіне бойлай кіре қою да қиын. Ол үшін Абайдың қолы жетіп, ақылы табысқан, сырлас болған арғы-бергі дәуірдің барша ой иелерінің дүниелерімен танысып барып, содан соң ақынның өзіне келу керек болады және Абайдан сол ой иелеріне қайта жол салу талап етіледі. Бұларсыз Абай бізге, өзі айтқандай «мен бір жұмбақ адаммын...» деген күйінде қала бермек...

Егер соңғы жылдарда Абай мұрасына деген қызығушылық артса, оның да себебі бар. Абайдың шешу бермес, асу бермес осы бір аса қиын да күрделі мұрасына еркін де терең бара алатын бесаспап білімділік бүгінгі ғылым іздеушілерде бар, сонымен қатар Абай мұрасының сырын толық ашуға кедергі де жоқ. Кезінде дана Мұхтардан соң Абайтану біраз тоқырауға ұшыраған кезде ғалымдарымыздың бірі М.Қаратаев өз мақаласында «Абай поэзиясын игеру екінің бірінің қолынан келе бермейді» дегенде, осы қиын жолдың кілтін қолға оңай ұстатпас өте терең ақын дүниесін ескерсе керек [5, 73].

Егер біз Мұхтар Әуезовтің абайтанудағы ғылыми жолына үңілсек, осы жолдың ұшар биігіне дейін үздік-создық боп жатқан 30-40 жылдық уақыт межесін көреміз. Абай мұрасымен айналысқан өзге аға ғалымдардың да осы орайда жүріп өткен жолы аз емес екен. Ал ақын мұрасын зерттеу дәстүрі үзіліп барып, қайта жанданған жағдайда бұл жолды қайта жалғастыру үшін қанша еңбек, қанша уақыт керек болары өзінен-өзі түсінікті.

### Пайдаланылған әдебиеттер

1. Абайтану. Таңдамалы еңбектер [Мәтін]. 12-том.
2. Әуезов М.О. Абайтану мәселелері. Мақалалар / Құраст., түсінік жазғ.: Д. Қарағойшиева, Л. Мысалы; жалпы ред басқ. Ж. Дәдебаев.- Алматы: Қазақ университеті, 2017.- 302 б.
3. Әуезов М Абай Құнанбаев. Монография. «Ғылым», 2002ж.
4. Н.Сәбитов «Абай» , 1946ж.
5. М.Қаратаев **Абай тағылымы. Әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер Алматы: Жазушы, 1986. – 155-159-беттер**
6. Абай [Электрондық ресурс]: электронды оқулық.- Алматы: RGB-Studio, 2011
7. Абайтану. Таңдамалы еңбектер [Мәтін. 18-том. Мұхамедханов Қ. Абай шығармаларының текстологиясы жайында / Жалпы ред басқ. Ж. Дәдебаев.- Алматы: Қазақ университеті, 2017.- 290 б.
8. Әуезов М Абайтанудан жарияланбаған материалдар. «Санат», баспасы, 2001ж.
9. Ахметов З Абайдың ақындық әлемі, «Санат», 2000 ж.
10. Әуезов, М. Абай жолы [Электрондық ресурс]. 1-4 кітап: Роман-эпопея / М. Әуезов; Оқыған М.Тесебаев.- Алматы: Жазушы, 2011
11. Абайтану. Таңдамалы еңбектер [Мәтін]. 10-том. Дәдебаев Ж. Абайдың антропологизмі / Жауапты ред. З. Сейітжанов.- Алматы: Қазақ университеті, 2016.- 269 б.

## АКТУАЛЬНОСТЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ

**Жеткергенова Жансая Жеткергеновна**

магистр педагогических наук,  
преподаватель ОП «Педагогика и психология»  
Казахский национальный педагогический  
университет им.Абая, Казахстан

### Актуальность психолого-педагогического исследования одаренных детей

**Түйін.** Дарынды балалармен жұмыс жасаудың психологиялық-педагогикалық зерттеудің өзектілігі мемлекет дамуының негізгі ресурсы болып табылатын интеллектуалдық капиталын ұғынумен айқындалады. Осыған орай, психологиялық-педагогикалық ғылымда дарындылықты зерттеудің маңызды мәселелердің бірі ретінде дарынды балалар мен жастарға қолдау көрсету мәселесі қарастырылады.

*Түйін сөздер:* қолдау көрсету, бағдарлама, дарынды балалар, психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету, бірлескен-бөлек оқыту, горизонтальды оқыту, вертикальды оқыту, жалпы дарындылық, оқу-тәрбие үрдісінің субъектілері.

**Резюме.** Актуальность психолого-педагогического исследования одаренных детей определяется тем, что государством осознается необходимость выявления интеллектуального потенциала как основного ресурса развития подрастающего поколения. В этой связи, одним из важнейших проблем исследования одаренности в психолого-педагогической науке рассматривается проблема сопровождения одаренных детей и подростков.

*Ключевые слова:* сопровождение, программа, одаренные дети, психолого-педагогическое сопровождение, совместное-раздельное обучение, горизонтальное обогащение, вертикальное обогащение, общая одаренность, субъекты учебно-воспитательного процесса.

**Summary.** Actuality of psychological and pedagogical research of the gifted children is determined by that the state is realize the necessity of exposure of intellectual potential as a basic resource of development of rising generation. In this regard, one of the most important problems in the study of giftedness in psychological and pedagogical science is the problem of accompanying gifted children and adolescents.

*Keywords:* escort, program, gifted children, psychological and pedagogical support, joint-separate training, horizontal enrichment, vertical enrichment, general giftedness, subjects of the educational process.

**Аннотация:** Проблема одаренности в настоящее время становится все более актуальной. Это, прежде всего, связано с потребностью общества в

неординарной творческой личности. Неопределенность современной окружающей среды требует не только высокую активность человека, но и его умения, способности нестандартного поведения.

Раннее выявление, обучение и воспитание одаренных и талантливых детей составляет одну из главных проблем совершенствования системы образования. Бытует мнение, что одаренные дети не нуждаются в помощи взрослых, в особом внимании и руководстве. Однако в силу личностных особенностей такие дети наиболее чувствительны к оценке их деятельности, поведения и мышления, они более восприимчивы.

Сегодня в соответствии с требованиями ГОС РК тема развития детской одарённости становится особенно актуальной.

Проблема одаренности в настоящее время становится все более актуальной. Это, прежде всего, связано с потребностью общества в неординарной творческой личности.

Актуальность исследования психолого-педагогических аспектов работы с одаренными детьми определяется несколькими обстоятельствами: осознанием государством «человеческого потенциала» как основного ресурса своего развития; увеличением информационной и эмоциональной нагрузок на человека, множеством проблем, решение которых требует огромных интеллектуальных усилий; требованиями социума к профессионализму личности, которая должна быть творческой, активной, социально ответственной, с развитым интеллектом, образованной и др.

Различные концепции были разработаны зарубежными исследователями, сформулировавшими свои подходы к определению одаренности и, следовательно, к выявлению и обучению одаренных детей, Б.Блум, Дж.Галлагер, Г.Гарднер, Дж.Давидсон, Б.Кларк, Р.Кэттел, Г.Пассоу, Дж.Рензулли, Р.Стернберг, Дж.Стенли, Л.Термен, Л.Терстоун и др.

На основе идей психологов Дж.Кэррола и Б.Блума была разработана методика обучения одаренных детей. Изучением особо одаренных детей занимался Ж.Брюно («Одаренные дети: психолого-педагогические исследования и практика»). Он считал, что «усреднение» одаренного ребенка, снижение общего интеллектуального и творческого потенциала сопровождается наличием выраженных невротических явлений. По его мнению, ощущение творческой несостоятельности является причиной невротического и даже психопатического развития личности.

Дж.Гилфорд, П.Торренс, Ф.Баррон, К.Тейлор и другие способствовали объединению теоретических исследований по психологии личностных различий и практических работ по разработке учебных программ в области дифференцированного обучения. Дж.Гилфорд в своих исследованиях указал на то, что многие развитые дети иногда испытывают депрессии, маскируют от сверстников и взрослых индивидуальную одаренность, испытывают «дискриминацию» из-за отсутствия разноуровневого обучения, из-за ориентации школы на малообеспеченного ученика, из-за излишней унификации программ (С.Марленд, 1972).

Исследования П.Торренса показали, что уникальные дети быстро проходят первоначальные уровни развития интеллекта и оказывают сопротивление всем видам нетворческих работ. Недостаточный психологический уровень учителей для работы с детьми приводит к конфликту детей с учителями, вызывает у них неработность, неумение следовать принятым образцам. Сложность общения с уникальными детьми, по мнению П.Торренса заключалась в низком уровне подготовке учителей, не способных работать с развитыми детьми.

В понимании проблем социализации одаренных детей большой вклад внесла Л.Холлингворт, которая выявила следующие проблемы одаренных детей:

- Отрицательное отношение, неприязнь к школе проявляется от того, что учебная программа скучна и неинтересна для одаренных детей, учебный план не соответствует их способностям.

- Неудовлетворение игровых интересов приводит к изоляции ребенка, который уходит в себя. Так как одаренный ребенок ожидает сложные игры.

- Одаренные дети не склонны к конформизму, особенно когда предлагаемые стандарты идут вразрез с их интересами.

- Одаренные дети погружаются в философские проблемы. Им характерны такие феномены как изучение таких явлений как смерть, жизнь, религиозные верования и философские проблемы.

- Несоответствие между физическим, интеллектуальным и социальным развитием. Одаренные дети часто предпочитают общаться старшеклассниками. Из-за этого им порой трудно становиться лидерами.

- Для одаренных детей характерна внутренняя потребность к совершенству. Отсюда ощущение неудовлетворенности, собственной неадекватности и низкая самооценка.

- Потребность во внимании взрослых. Они могут отталкивать окружающих замечаниями, выражающими презрение или нетерпение.

В советской психологии Б.М.Теплов доказал, что для осуществления любой более или менее сложной деятельности нужна не одна способность, а целый ряд способностей. Качественное сочетание способностей, от которых зависит возможность успешного выполнения деятельности, он назвал одаренностью и в понятии «одаренность» делал акцент на совокупности природных задатков к определенной деятельности. Психологические концепции Л.С.Выготского, Б.Т. Ананьева, В.А. Крутецкого, Н.С. Лейтеса, В.М. Теплова и др. обеспечили фундамент системного взгляда на одаренность как интегральное личностное образование, определили структурные компоненты способностей человека.

А.Матюшкиным, Н.Шумаковым разработана теоретическая концепция одаренности, в соответствии с которой главное звено одаренности составляют творческие возможности ребенка. Согласно концепции творческой одаренности А.М.Матюшкина, преодолевающей представления о высших способностях как преимущественно интеллектуальных, психологическая структура одаренности совпадает с основными структурными элементами, характеризующими творчество и творческое развитие человека.

Важное значение для развития концепции одаренности имеют исследования развивающего обучения В.В.Давыдова [1], Л.С.Занкова[2], проблемного обучения И.Я.Лернера[3], дифференцированного обучения Н.П.Блонского[4].

В 90-х годах Ю.Бабаева [5], М.М. Бахтин [6], Гильбух Ю.З.[7], Д.Богоявленская [8], В.Дружинин [9, 10], Н.Лейтес [11], А.Матюшкин [12], В.Панов[13], М.Холодная [14], В.Шадриков [15], В.Юркевич [16], Шумакова Н.Б.[17] разработали концепцию одаренности как «системного развивающего в течение жизни качество психики». В данной концепции «ядро одаренности» представлено в виде двух основных компонентов – инструментального и мотивационного. Внутри

В этой связи надо отметить, что характер развития одаренности зависит от сложного взаимодействия в процессе познавательной и практической деятельности многих факторов: наследственности (природных задатков), социальных условий, личностных качеств. Одаренные дети с раннего возраста отличаются высоким уровнем способности к самообучению, поэтому они нуждаются не столько в целенаправленных учебных воздействиях, сколько в создании вариативной, обогащенной и индивидуализированной образовательной среды.

Л.С.Выготский в качестве одного из постулатов своей теории рассматривал утверждение о том, что развитие ребенка надо изучать преимущественно в реальной среде. По его мнению: «... социальная среда является источником возникновения всех специфически человеческих свойств личности, или источником социального развития ребенка, которое совершается в процессе реального взаимодействия идеальных и наличных форм» [18].

Использование понятия «образовательная среда» связано с утверждением идей экологической психологии. Интерес к образовательной среде как к комплексу факторов, определяющих обучение, воспитание и развитие личности, связан с исследованиями В.И. Слободчикова [19], В.А.Ясвина [20] и других.

Развитие дифференциальной психологии в конце XIX знаменует начало принципиально нового этапа в исследованиях одаренности. «Селективная» форма дифференциации обучения предполагает создание специализированных организаций образования для одаренных детей, в которых дети отобраны на основании критерия общей одаренности. Такой отбор объясняется тем, что в условиях специализированной школы легче отработать содержание, подобрать адекватные данному содержанию формы, методы и средства обучения. Самыми распространенными специализированными школами для уникальных детей являются физико-математические школы. Создание лицеев и гимназий для уникальных детей может решить проблему реализации индивидуального подхода к ним и ускоренного обучения. Таким образом, развитие и обучение уникальных детей требует создания специальных организаций образования – лицеев и гимназий для одаренных, специальных классов в массовых общеобразовательных школах, где могут применять индивидуальный подход и ускоренное обучение.

Опираясь на концепцию «общей одаренности» можно разработать специальные образовательные программы, комплексно-учебные программы для

работы с уникальными детьми. В рамках данных программ учащиеся «передвигаются» свободно, чем по обычной программе. Школы во многих странах переделывают в сторону разноуровневого обучения. В них практикуются индивидуализированные способы работы по «учебным договорам», они позволяют учителю экономить время, а учащимся – работать в индивидуальном темпе. Вместе с тем, наивысшая структурированность урока, способность видеть проходимые предметы в системе разных связей, помогает развитому ребенку увидеть полноценную картину изучаемого мира.

В основе построения содержания обучения уникальных детей рассматриваются несколько принципов [21, с.27- 30]:

1. Ускорение – это стратегия увеличения темпа прохождения учебного материала.

2. Интенсификация – это стратегия связана с увеличением объема усвоения учебного материала.

3. Индивидуализация обучения рассматривается как главная стратегия разработки содержания образования одаренных детей.

4. Развитие социальной компетенции – разработка программ, ориентированных на развитие эмоциональной и поведенческой сферы ребенка.

5. Исследовательское обучение - главная задача активизировать обучение, придав ему исследовательский, творческий характер и передача учащемуся инициативу в организации своей познавательной деятельности.

6. Дифференциация обучения строится на основных, ведущих характеристиках одаренного ребенка.

7. Раздельное обучение – создание для уникальных и талантливых детей социальных школ, построенных на разных подходах к проблеме дифференциации обучения, например, физико-математические школы, лингвистические школы и т.д.

8. Совместно-раздельное обучение – наличие классов разного уровня обучения.

9. Коллегиальное обучение – обучение уникальных детей совместно с их «нормальными» сверстниками.

Таким образом, большинство зарубежных исследователей склоняются к тому, что предельно индивидуализировать учебную деятельность ребенка можно только одним способом – разработать индивидуальные УП и образовательные программы для каждого ученика, исходя из его индивидуальных возможностей и особенностей. Общая групповая работа не всегда оптимальна для развития одаренных детей. В таких условиях учитель работает по принципу усреднения требований к учащимся. Но в этот момент одаренные дети остаются «за бортом». Поэтому индивидуализация обучения приобретает особую остроту при создании образовательных моделей для одаренных и талантливых детей. Поэтому обучение и воспитание одаренных детей на основе общего подхода ко всем учащимся невозможно.

Американский психолог Дж.Рензулли так описывает алгоритм деятельности педагога при индивидуальном подходе. Учитель [21]:

- определяет уровень развития ребенка (в том числе его качества и способности);
- очерчивает долгосрочные и краткосрочные цели и пути к их достижению;
- определяет время, которое должен затратить ребенок на освоение стандартной и специальной программы;
- предусматривает участие родителей;
- определяет способы оценки успехов ребенка.

Программа ориентирована на достижение 2-х основных целей:

- учебная программа позволяет учащимся посвящать большую часть времени тем видам деятельности, которые представляют для них наибольший интерес,
- а также основная задача учителя состоит в том, чтобы помочь каждому учащемуся ставить перед собой посильные задачи, отвечающие его интересам, и овладевать методами и исследовательскими навыками, необходимыми для решения этих задач.

Модель обучения по Блуму «Таксономия целей обучения» ориентирована на сферу познавательных функций одаренных детей. Сравнивая цели, заложенные в учебных планах с ожидаемыми результатам, учителя могут определить типы заданий и дополнительные цели для включения в свой учебный план. Это в свою очередь, развивает критическое мышление, обеспечивает внедрение критериального оценивания, развивает функциональную грамотность, а также позволяет реализовать компетентностно - деятельностный подход в обучении [22].

В России известный ученый-психолог А.И. Савенков предложил свою модель обогащения содержания образования для решения проблем развития одаренных детей в массовой школе. Рассмотрим, основные два параметра модели обогащения содержания образования по А.И. Савенкову [23, С.271-277]: уровень «горизонтального обогащения»; уровень «вертикального обогащения».

Первый уровень обогащения – это система мер по дополнению традиционного учебного плана специальными, интегрированными курсами, направленными на решение проблемы развития учащихся в 3-х направлениях: в сфере психосоциального, когнитивного, физического развития. В связи с этим, в традиционный учебный план были добавлены три спецкурса: «обучение мышлению» (для совершенствования сферы когнитивного развития), «социальная компетенция» (для совершенствования сферы психосоциального развития), специальные занятия, ориентированные на видоизменение традиционной схемы решения задач физического воспитания.

Специальный курс «Обучение мышлению» ориентирован на развитие интеллектуально-творческих способностей детей, предполагающий качественную перестройку содержания образования в удовлетворении потребностей одаренных детей. Таким образом, развитие творческого (критического, рационального и др.) мышления становится самой популярной идеей в современной педагогике. Данный спецкурс осуществляется педагогами-психологами через организацию «уроков творчества», «логики», «сократовские уроки», «уроки психологии» и т.д.

Таким образом, в современной педагогике и психологии направление работы по целенаправленному развитию интеллектуально-творческих способностей ребенка связано с решением проблемы обучения одаренных детей и рассматривается как важная составляющая диагностики и коррекции интеллектуально-творческих способностей. Психологические исследования процесса работы с одаренными детьми позволяют педагогам выстраивать модель обучения одаренных учащихся, учитывая то, что проблема работы с одаренными детьми рассматривается психологами как многоаспектная проблема. Педагогами процесс работы с одаренными детьми рассматривается со стороны обучающе-воспитательной специфики.

### Список литературы:

- 1 Давыдов В.В. Анализ структуры мыслительного акта // доклады Академии педагогических наук РСФСР. 1960. №2.
- 2 <http://900igr.net/kartinka/pedagogika/rabota-s-odarennymi-detmi-v-sisteme-zankova-l.-v-229743.html>
- 3 Лернер И.Я. Состав и структура содержания образования на уровне теоретического представления // в кн. Теоретические основы содержания общего среднего образования. – М., 1983. – с.137-160.
- 4 Блонский Н.П. «Память и Мышление» 1935
- 5 Бабаева Ю.Д. Психологический тренинг для выявления одаренности/ Под ред. В.И. Панова.- М., 1997.
- 6 Бахтин М.М. Одарённые дети. - М.: Прогресс, 1991.
- 7 Гильбух Ю.З. Умственно одаренный ребенок. - Киев, 1992.
- 8 Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей. – М., 2001.
- 9 Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – М., 1995.
- 10 Дружинин В.Н. Когнитивные способности. Структура, диагностика, развитие. – М.; СПб., 2001.
- 11 Лейтес Н.С. Способность и одаренность в детские годы. - М., 1984.
- 12 Матюшкин А.М. Загадки одаренности: проблемы практической диагностики. - М.: Школа-Пресс, 1993.
- 13 Панов В.И. Психодиагностика образовательных систем. Теория и практика. – СПб. 2007.
- 14 Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. – М., 2002.
- 15 Шадриков В.Д. О содержании понятий «способности» и «одаренность» // Психологический журнал. – 1983.-Т.4.- №5. – С.3-10.
- 16 Юркевич В.С. Одаренный ребенок: иллюзии и реальность. - М.: Просвещение, 1996.
- 17 Шумакова Н.Б. Обучение и развитие одарённых детей. - М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004.
- 18 Выготский Л.С. Собрание сочинений. Т.4. Детская психология / под ред. Д.Б.Элькониной. – М., 1984. – С.265.

19Слободчиков «Категория возраста в психологии и педагогике развития», М., 1991 г.

20Ясвин-образовательная среда от моделирования к проектированию- М..Смысл.2001-365г.

21Рензулли Дж., Рис С. Модель обогащенного школьного обучения: практическая программа стимулирования одаренных детей // Современные концепции одаренности и творчества. Под ред. Д.Б.Богоявленской. – М., 1997. – С.214-241.

22Караев Ж.А. Трехмерная методическая система обучения - основа формирования функциональной грамотности учащихся. Международный журнал экспериментального образования - №11,- 2013г. – 19-25 стр.

23 Савенков А.И. Психодидактика. – М.: Национальный книжный центр, 2012. – 360с. - С.287.

## ДО ПИТАННЯ ВИРІШЕННЯ ЗАДАЧ РОЗПОДІЛУ ПОВ'ЯЗАННИХ РЕСУРСІВ

**Козлов Валерій Володимирович,**

кандидат технічних наук, доцент,  
доцент кафедри комп'ютерних наук і інформаційних технологій  
Київський національний торговельно-економічний університет, Україна

**Томашевська Тетяна Володимирівна**

кандидат технічних наук, доцент,  
доцент кафедр економіко-математичних дисциплін і інформаційних технологій  
Національна академія статистики, обліку і аудиту, Україна

Методи вирішення задач розподілу ресурсів займають важливе місце серед математичних методів вирішення спеціальних задач при прийнятті рішень на підготовку й проведення операції. Ці методи використовувалися для вирішення задач цілерозподілу, розподілу товарів по споживачах (замовниках) тощо. Однак, масова комп'ютеризація, розвиток і впровадження новітніх інформаційних технологій привели до вражаючого ривка провідних країн світу в сферах освіти, наукових досліджень, економіки, соціального життя. Завдяки цим процесам зараз відбувається бурхливий розвиток нових видів економічної діяльності. З'являються нові види товарів, засновані на застосуванні інформаційних технологій, розвиваються автоматизовані системи управління економічними процесами. Також з'явився новий вид ресурсу – інформаційний, характерною рисою якого є внутрішня взаємопов'язаність. Задачі розподілу набули нового вигляду.

При проектуванні організаційних структур в системах управління створюються умови для виявлення *сильно зв'язаних завдань управління*, їх вертикальної і горизонтальної структуризації.

Виходячи з особливостей завдань розподілу ресурсів в автоматизованих інформаційних системах (АІС) для їх вирішення підходять певні методи і моделі. Разом з тим виникає необхідність в розробці алгоритмів для вирішення нового класу задач розподілу зв'язаних ресурсів, спрямованих на пошук локального і глобального екстремуму, і на їх основі, отримання методики оптимізації розподілу зв'язаних ресурсів з метою підвищення живучості АІС і оперативності доступу до даних за рахунок квазіоптимальної конфігурації розподіленої бази даних (БД) [1].

Як видно з огляду відомих прикладних задач розподілу ресурсів [2] практично усі задачі зводяться до задач математичного програмування і оперують з незв'язаними ресурсами.

Систематизація прикладних задач розподілу ресурсів і методів їх рішення, а також загальний аналіз сучасного стану задач розподілу ресурсів і методів їх рішення дозволяють зробити такі узагальнення:

- серед можливих прототипів постановки задач розподілу зв'язаних ресурсів варто вибрати постановки задач розподілу незв'язаних ресурсів (задачі математичного програмування);
- серед методів – методи, засновані на відсіканні, метод гілок і меж;
- серед моделей – або моделі математичного програмування або графові моделі [2].

Серед численних за змістом задач розподілу ресурсів вагоме місце займають випадки, коли ресурси не є взаємозалежні, і їх рознесення по різних об'єктах вимагає додаткових витрат [3].

Було сформульовано задачу розподілу взаємопов'язаних ресурсів і наведено основні елементи побудови алгоритму її розв'язання й показано, що цей алгоритм, маючи лінійну складність, призводить до знаходження локального екстремуму. [3]. Постановку цієї задачі здійснено у рамках загальної моделі математичного програмування [4], тобто у загальній постановці задача про розподіл взаємопов'язаних ресурсів є недетермінованою поліноміальною задачею нелінійного програмування.

Частковим випадком задачі розподілу взаємопов'язаних ресурсів є задача про максимальний потік, яка успішно вирішується алгоритмом, наведеним у роботі [3].

Запропоноване розширення згаданого алгоритму для пошуку глобального екстремуму критерію, сформульованого у [3].

Для досягнення глобального екстремуму пропонується використовувати загальновідомий підхід:

- генерується деякий початковий розподіл;
- він поліпшується методом пошуку локального екстремуму, запропонованим вище;
- після  $n$ -кратного виконання перших двох кроків отримані значення порівнюються, вибирається найкраще, яке й приймається як значення глобального екстремуму [5].

Суттю пропонованого в нашій роботі підходу [5] є використання як вихідної розбивки “природних” утворень на графовій моделі, яка використовується при фізичних інтерпретаціях розв'язуваних задач поданого класу [3, 4].

Наведене вище можна використовувати, наприклад, при використанні оптимізаційних моделей у фінансових системах підтримки прийняття рішень [6].

Подальші дослідження авторів у цій галузі будуть направлені на включення в розгляд обмежень на кількість множин та урахування їх приймальних можливостей.

**Список літератури**

1. Козлов В. В. Щодо використання зв'язаних ресурсів при проектуванні організаційних структур. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. Збірник наукових праць. – К.: НАСОНА, 2011. – Вип. 1(6). – С.116–123.
2. Козлов В. В. Систематизація та загальний аналіз сучасного стану прикладних задач розподілу зв'язаних ресурсів і методів їх розв'язку / В. В. Козлов, А. І. Сбітнєв // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – К. : НАСОНА, 2011. – Вип. 9. – С. 96–103.
3. Козлов В. В. Алгоритми розподілу взаємопов'язаних інформаційних ресурсів / В. В. Козлов, А. І. Сбітнєв // Науковий вісник : щоквартальний зб. наук. праць. – К. : НАСОНА, 2013. – Вип. 4 (39). – С. 104–108.
4. Козлов В. В. Формулювання задачі розподілу взаємопов'язаних ресурсів, як задачі математичного програмування / В. В. Козлов, А. І. Сбітнєв // Науковий вісник НАСОНА: щоквартальний зб. наук. праць. – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", 2014. – Вип. 3(42). С.86 – 90.
5. Козлов В. В. Пошук глобального екстремуму в задачі розподілу пов'язаних ресурсів. / В. В. Козлов, А. І. Сбітнєв // Науковий вісник НАСОНА: зб. наук. пр.. № 4(55) – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", 2017. – С. 87 – 92.
6. Козлов В. В. Використання оптимізаційних моделей у фінансових системах підтримки прийняття рішень. / В. В. Козлов, М. І. Кузнецов, Т. В. Томашевська // Статистика України. НАСОНА щоквартальний збірник наукових праць № 1 – К. : ТОВ "Конус-Ю", 2020 – С. 75 – 83.

## **PROSPECTS FOR GROWTH OF TRUCK VOLUMES WHEN USING THE NORTHERN LATERAL TRAVEL**

**Natalia A. Panyukova**

Graduate student  
Russian University of Transport

**Irina A. Stupenkova**

Department head  
Russian University of Transport

**Roman A. Efimov**

Ph.D., Associate Professor  
Russian University of Transport

The article presents a study of the structure of potential cargo flows and the load of existing railways (Trans-Siberian, Baikal-Amur), analyzes the development of enterprises in the northern region of Russia during the implementation of the project for the construction and commissioning of the Northern Latitudinal Passage (NLR).

**Key words:** NORTHERN LATERAL TRAFFIC, VOLUME OF TRANSPORTATION, STRUCTURE OF CARGO FLOW, CARRYING CAPACITY, LOGISTICS.

Railway transport is the fundamental basis for the economic development of the leading industries in the Russian Federation. The conditions of a market economy require the setting of modern tasks for the introduction of digital technologies, multimodal logistics complexes, an increase in the volume of construction and modernization of infrastructure aimed at increasing the throughput and carrying capacity and customer focus of shippers, to increase transport accessibility and ensure the transportation of promising production volumes in the future.

The development strategy assumes integration into the global transport space and the implementation of the transit potential between Europe and Asia, but the carrying capacity of the Trans-Siberian and Baikal-Amur Mainlines does not meet the projected growth rates of freight traffic from industrial complexes of the northern region of Russia in the future until 2025. This problem is a limiting factor, which determines its relevance.

A promising project included in the strategy for the development of railway transport is the laying of the Northern latitudinal railway: from Polunochny to Novy Urengoy [1, 2]. Today the project, named "Ural Industrial - Ural Polar", is under development and stage-by-stage construction.

The Northern Latitudinal Railway (NLR) is one of the largest, complex, and most importantly, urgent projects for the construction of a railway, which in the future will

connect the east and west of the Yamalo-Nenets Autonomous Okrug [3, 4]. The main tasks are due to the following factors:

- firstly, the tracks of the Northern Shoreline will connect the Northern and Sverdlovsk railways, which will provide a greater variability of freight routes and, thereby, unload the Trans-Siberian and Baikal-Amur main lines;
- secondly, there will be a possibility of access to seaports on the coast of the Arctic Ocean (Northern Sea Route) and further to the ports of Northern Europe;
- thirdly, the involvement in the economic turnover of new deposits with minerals, the development of which was impossible due to the lack of transport accessibility;
- fourthly, ensuring the mobility of the population of the northern region of the country, increasing the level and quality of their life.

The study of the predicted values of the volumes and correspondence of goods along the Obskaya - Salekhard - Novy Urengoy - Korotchaevo railway line, which provides for the switching of individual freight flows from the station of the Tobolsk - Surgut - Korotchaevo direction in the direction of the North-West region, allows us to draw conclusions that by 2025 the volume of transported goods will amount to 23.9 million tons per year, with the distribution in percentage terms of the range of goods shown in Figure 1.

The main directions of cargo flows are the seaports - Ust-Luga (Leningrad region) and Murmansk (Murmansk region), as well as the central part of Russia. Further, a transport corridor to Europe and Asia is formed. It is advisable to organize the movement of transit trains to ensure a continuous delivery of goods to destinations on fixed "strings" of the schedule, which will reduce costs and delivery time, reduce cargo idle time at stations.

After the commissioning of the Northern Latitude Passage, the possibility of developing natural resources will open up, which will increase production volumes. In turn, this will contribute to an increase in freight traffic and a reduction in the transport route from the places of origin of freight traffic to their maturity. In general, the SSH will improve the economic situation in the northern region of the country.

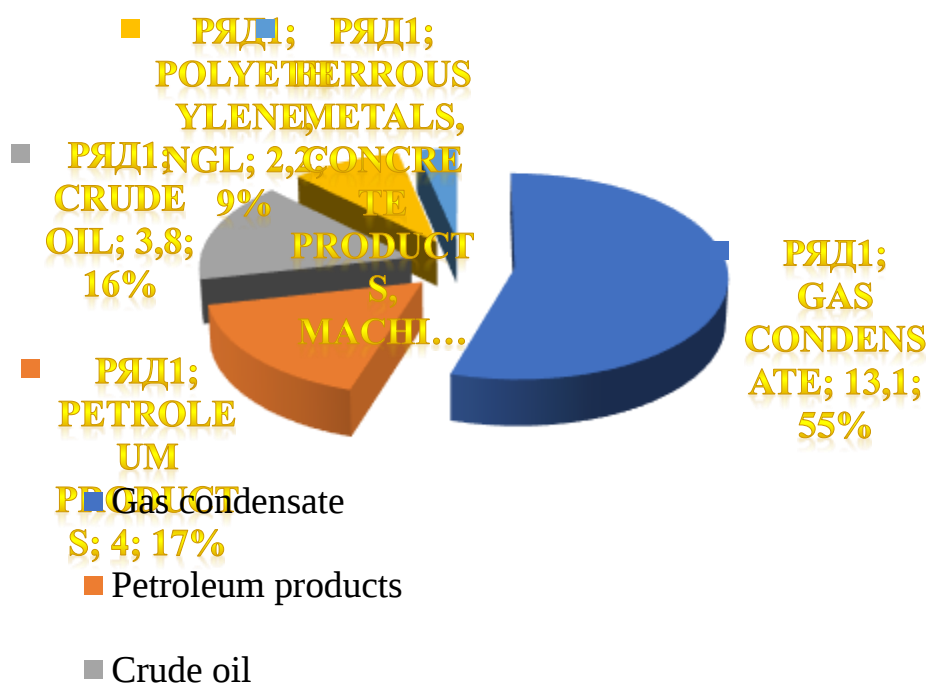


Fig. 1 Analysis of the structure of prospective cargo flows in the Northern Siberia

#### LIST OF REFERENCES

- 1 Northern latitudinal railway as the basis of transport security in Russia / Pak M.V. // Bulletin of the Altai Academy of Economics and Law. 2019. No. 4-2. S. 269-273.
- 2 Northern latitudinal railway as a structural element of the new silk road / Bandurka V.B., Gumelev V.Yu., Filippov D.A. // Original research. 2019.Vol. 9.No. 11.P. 122-130.
- 3 Priorities and drivers for the implementation of the "Northern latitudinal railway" project / Novikova I.D., Rodneva E.S., Zabolotskaya K.A. // Transport technician: education and practice. 2020.Vol. 1.No. 3.P. 201-209.
- 4 Importance of the implementation of the project of the northern latitudinal railway for the functioning of the seaports of the north-western region of the Russian Federation / Eglit Ya.Ya., Galin A.V., Dmitriev A.A. // Transport business in Russia. 2020. No. 2. S. 174-177.

## **COMPLEX SUBSTANTIATION OF RELIABILITY AND MAINTAINABILITY REQUIREMENTS FOR MOBILITY MEANS OF SURFACE-TO-AIR MISSILE SYSTEMS**

**Open'ko Pavlo,**

Ph.D., Head of the Scientific-research Department  
of the Aviation and Air Defence Institute, National Defence University of  
Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi

**Mironyuk Mykola,**

Ph.D., Senior Researcher of the Scientific-research Department of the Aviation and  
Air Defence Institute, National Defence University of Ukraine named after Ivan  
Cherniakhovskyi

The experience of current warfare testifies the necessity to use joint efforts of all armed struggle assets and forces, as well as their comprehensive use in any geographical conditions. Thus, an enemy's air attack repelling and troops and facilities defense from air strikes are one of the most important forms in current armed operations structure. The implementation (introducing) of new air attack means into service stimulate increasing mobile surface-to-air missile (SAM) systems survivability requirements. Development of new (modernization of existing) SAM systems [1, 2] and organization of combat employment and logistical support of air defense combat units are related to the solution of the following problems. Firstly, it is necessary to substantiate requirements for reliability of their mobility means [3, 4]. And secondly, it is important to take into account the influence of mobility means' reliability level limits on the effectiveness of SAM system combat operation, and on its logistical support.

Considering the fact that in many cases the reliability and maintainability determine the effective functioning and quality of any weapon system [3, 4], the problem of comprehensive substantiation of reliability and maintainability requirements for SAM system mobility means, including their service features, is solved herein. It is known that during research and design of prospective (modernization of existing) SAM systems, a provided coefficient of effectiveness sustainment is evaluated for substantiation of proposals of mobility means use. Moreover, during surface-to-air missile forces combat employment and logistical planning, the commanders evaluate effectiveness of operations conducting. The evaluation needs consideration of defined initial data, including SAM system means reliability. A considerable number of works have dealt with this problem [5-11], where, unfortunately, the main attention usually paid to the reliability of its ground combat vehicles or radioelectronic equipment provided that SAM system mobility means are reliable or correspond to given probability of successful execution of complex march at a defined distance.

Particularly, different vehicles reliability is considered in the following studies [12-14]. In [15] there has been developed the method for substantiation of requirements to SAM system mobility means reliability. Meanwhile, the method proposed in [15] has some assumptions and limitations, as only one dependability component (reliability) was investigated. Moreover, mobility means were considered as nonrepairable facilities. Whereas this approach determines mobility mean failure as the final event, the success of task execution depends on a number of failure-proof mobility means. However, in reality, the considered mobility means are repairable. So in order to ensure the adequacy of the calculation results, it is necessary to additionally take into account the probability of successful task completion in the case of repairing the mobility means' up state within a certain specified period. Moreover, in [15] the effectiveness of SAM mobility means was considered only in view of combat firing support. Meanwhile, according to the experience of recent local conflicts, in case of late evasion, the SAM system will be destroyed with a high probability. While evaluating the SAM system mobility means effectiveness, it is necessary to consider additionally the timeliness of SAM system evasion.

Unfortunately, resolving the problem of evaluation of timely arrival of mobility means to the destination point which ensure the required minimum configuration in defined hierarchical structure (for air defense operation), as well as timely leaving from the destination point at a defined distance, are absent in known sources. There is no comprehensive approach to this issue; only solving particular elements of the mentioned problem can be retrieved in the related literature.

The purpose of the work is to formulate the method of complex substantiation of reliability and maintainability requirements for mobility means of SAM system considering its hierarchical structure and influence of SAM system mobility means reliability on its effectiveness.

The paper considers the development of models for complex substantiating the requirements to SAM system mobility means' reliability components. The requirements are expected to be defined following the evaluation results of reduction of appropriate SAM system effectiveness coefficient calculated considering: SAM system hierarchical structure, minimum configuration of SAM system combat and technical means used for air defense; complex of tactical characteristics of combat actions area such as march range and duration (missiles delivery), range and required duration of positions leaving; technical characteristics of mobility means such as average march speed, capacity to transport missile quantity, reliability and maintainability characteristics. The developed models which are proposed as software can be used for defining the limit values of average range between failures and average duration of recovery of SAM system combat vehicles corresponding to defined values of coefficients of effectiveness sustainment.

### References

1. BOORD, W.J. and HOFFMAN, J.B. *Air and Missile Defense Systems Engineering*. Boca Raton: CRC Press, 2016. 271 p. ISBN 978-1-4398-0670-5.

2. KOVTUNENKO, A.P., ZUBAREV, V.V., LANETSKIY, B.N. and ZVEREV, A.A. *Mathematical Modeling in Problems of Research of Reliability of a Technical Systems* (In Russian). Kyiv: Knizhkovе vidavnitstvo NAU, 2006. 236 p.
3. ADMP-01:2014, *Guidance for Developing Dependability Requirements – Edition A Version 1*.
4. ADMP-02:2014, *Guidance for Dependability In-Servise – Edition A Version 1*.
5. GADASIN, V.A. Estimation of the Effectiveness of Hierarchical Systems with Equal Objects with Due Regard for Reliability (in Russian). *Proceedings of the USSR Academy of Sciences. Technical cybernetics*, 1976, no. 6, p. 108-113.
6. PERRY L. MARTIN. *Electronic Failure Analysis Handbook*. New York: McGraw-Hill, 1999. 766 p. ISBN 978-0-07-162634-7.
7. ASH, R.B. *Basic Probability Theory*. New York: Dover Publications, 2008. 352 p. ISBN 978-0-486-46628-6.
8. TOBIAS, P.A., TRINDADE, D.C. *Applied Reliability*. 3<sup>rd</sup> ed. Boca Raton: CRC Press, 2011. 600 p. ISBN 978-1-58-488466-8.
9. OHRING, M. and KASPRZAK, L. *Reliability and Failure of Electronic Devices and Materials*. 2<sup>nd</sup> ed. Cambridge: Academic Press, 2014. 758 p. ISBN 978-0-12-088574-9.
10. *Military Directives, Handbooks and Standards Related to Reliability* [on line] [viewed 2019-10-21]. Available from: <http://www.weibull.com/knowledge/milhdbk.htm>.
11. De ALMEIDA, A.T., CAVALCANTE, C.A.V., ALENCAR, M.H., FERREIRA R.J.P., De ALMEIDA-FILHO, A.T. and GARCEZ, T.V. *Multicriteria and Multiobjective Models for Risk, Reliability and Maintenance Decision Analysis*. New York: Springer, 2015. 395 p. ISBN 978-3-319-17968-1.
12. PARKER, S.R. Combat Vehicle Reliability Assessment Simulation Model (CVRASM). In *Proceedings of the 23<sup>rd</sup> Conference on Winter Simulation*. Washington: IEEE, 1991, p. 491-498. DOI 10.1109/WSC.1991.185651.
13. NAIL, M., FENTON, N., FOREY, S. and HARRIS, R. Using Bayesian Belief Networks to Predict the Reliability of Military Vehicles. *Computing & Control Engineering Journal*, 2001, vol. 12, no. 1, p. 11-20. DOI 10.1049/cce:20010103.
14. STRUTT, J.E. and HALL, P.L. *Global Vehicle Reliability Prediction and Optimization Techniques*. Hoboken: Wiley, 2003. 140 p. ISBN 978-1-86-058368-1.
15. OPEN'KO, P.V., DRANNYK, P.A., KOBZEV, V.V., BROVKO, M.B. and ZALEVSKY, G.S. Substantiation of Reliability Requirements for Mobility Means of Surface-To-Air Missile Systems, *Advances in Military Technology*, 2017, vol. 12, no. 1, p. 91-99. DOI 10.3849/aimt.01122.

## **ЗАДАЧІ МОДЕЛЮВАННЯ КОЛИВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ЗУБЧАСТИХ ПЕРЕДАЧ З ВРАХУВАННЯМ ТЕМПЕРАТУРИ ТА ТЕРТЯ**

**Аль-Амморі Алі,**

д.т.н., професор, завідувач кафедри інформаційно-аналітичної діяльності та  
інформаційної безпеки,  
Національний транспортний університет

**Хафед І. С. Абдулсалам**

аспірант кафедри інформаційно-аналітичної діяльності та інформаційної  
безпеки,  
Національний транспортний університет

Ще в 50-60-х роках ХХ століття в науковий обіг було введено поняття математичного моделювання поведінки технічних об'єктів. У ХХІ столітті математична модель інтерпретується як сукупність математичних об'єктів (чисел, символів, множин і т.д.), що описують найбільш важливі для дослідника властивості технічного об'єкта, процесу або системи, а математичне моделювання розуміється як процес побудови математичної моделі і робота з нею, мета – отримання нових відомостей про об'єкт дослідження [1, 2].

Математичне моделювання можливо використовувати в області дослідження і виготовлення елементів систем із зубчастим зачепленням. Зубчасті колеса описуються різними математичними моделями, що дозволяють з необхідною точністю вирішити поставлені завдання.

Математичне моделювання зубчастих коліс є невід'ємною частиною процесів виготовлення, дослідження і використання зубчастих коліс. Завдяки математичному моделюванню можливо в найкоротші терміни і без великих матеріальних витрат відтворити як саме зубчасте колесо, так і умови його застосування. В першу чергу це необхідно з метою випробування спроектованої деталі і, при необхідності, коригування його параметрів до етапу виробництва. Також завдяки новітнім методам математичного та комп'ютерного моделювання можливо випробування зубчастих коліс і передач на тертя і знос.

Задачі моделювання коливальних процесів зубчастих передач детально розглядалися в роботах [3-5]. Пропоновані авторами відповідні математичні моделі динаміки кінематичних пар в більшості випадків являють собою системи лінійних диференціальних рівнянь другого порядку щодо узагальнених координат. Такі моделі враховують, як правило, радіальні і поздовжньо-поперечні коливання зубчастих коліс з урахуванням впливу на них конструктивних, геометричних, інерційно-пружних, демпфуючих і динамічних параметрів реальної механічної системи.

Комп'ютерна реалізація розглянутих математичних моделей в більшості випадків зводиться до застосування відомих чисельних методів рішення систем

диференційних рівнянь [6], в тимчасовій або частотній областях, без розробки та застосування спеціалізованих інструментальних засобів.

У рамках даної роботи розкрито методологічні аспекти дослідження коливальних процесів зубчастих передач з врахуванням температури та тертя. На основі вищевикладеного варто відзначити, що математичне моделювання зубчастих коліс є невід'ємною частиною процесів виготовлення, дослідження і використання зубчастих коліс. Завдяки математичному моделюванню можливо в найкоротші терміни і без великих матеріальних витрат відтворити як саме зубчасте колесо, так і умови його застосування. В першу чергу це необхідно з метою випробування спроектованої деталі і, при необхідності, коригування його параметрів до етапу виробництва. Також завдяки новітнім методам математичного та комп'ютерного моделювання можливо випробування зубчастих коліс і передач на тертя і знос.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Раскин Л.Г. Анализ сложных систем и элементы теории оптимального управления. - М.: Советское радио, 1976. - 344 с.
2. Wang Z., Yu S., Zeng T. On-machine measurement of large-scale spiral bevel gears based on generation principle, Yi Qi Yi Biao Xue Bao/Chinese Journal of Scientific Instrument, Volume 30, Issue 8, August 2009, Pages 1739- 1744.
3. Петрусевич А. Н. Динамические нагрузки на зубьях прямозубых колес. [Текст] / А.Н. Петрусевич // В кн.: Расчет и конструирование деталей машин. ИМАШ АН СССР, 1942 г, с. 87.
4. Петрусевич А. Н. Динамические нагрузки в зубчатых передачах с прямозубыми колесами. [Текст] / А. Н. Петрусевич, М. Д. Генкин, В. К. Гринкевич // М., Изд-во АН СССР, 1956. с. 134.
5. Доллежалъ В. А. Расчетная нагрузка зубчатых передач. [Текст] / В. А. Доллежалъ // М., Машгиз, 1957, с. 80.
6. Xu Y. W. (2012). Research on Machining Simulation of Large Scale Spiral Bevel Gear Machine Tool. Advanced Materials Research, 476-478, 610–613. doi:10.4028/www.scientific.net/amr.476-478.610

## **БИЛЛИНГОВЫЕ СИСТЕМЫ В РЕШЕНИИ АКТУАЛЬНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ ОПЕРАТОРОВ**

**Каргабаева Динара Тлектесовна,**

Старший преподаватель кафедры «Информационные системы»  
Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати  
г.Тараз, Казахстан

**Бупежанова Акмарал Кошкимбаевна,**

Магистр педагогических наук

Биллинговая система, автоматизирующая взаиморасчеты с абонентами, – важнейшая часть бизнес-инструментов современного оператора. Без нее практически невозможно справиться с учетом предоставляемых услуг. Ведь только речевых услуг сегодня существует почти 3 тысяч, и каждая из них может рассчитываться по собственному тарифу. Но чисто учетными функциями дело не ограничивается: оператору необходимо отразить в клиентском профиле индивидуальные особенности абонента, а это требует более «тонкой» настройки тарифных планов.

Попытки учесть в рамках биллинговой системы все факторы, влияющие на предоставление услуг абоненту, обречены на провал. Это обусловлено многообразием бизнес-процессов, которые сложно оценить с точки зрения подсчета отпущенных услуг. Ведь объем услуг может учитываться на абонентском порте или на порте сервера соответствующего информационного приложения. Если биллинг базируется на побайтной тарификации, то трафик от услуг серверов информационных приложений необходимо будет вычесть из общего объема потребления по каждому из клиентов. Подобные непроизводительные расходы вычислительных ресурсов могут привести к перегрузке биллинговой системы.

Очевидно, что требуется реструктуризация сбора статистики и тарификации с учетом множества услуг. Необходим отдельный учет по каждому типу сервисов. Биллинговая система оператора должна собирать нужную информацию от различных информационных источников и на выходе формировать интегральный счет клиента с необходимой степенью детализации.

Многие услуги, предусмотренные тарифным планом, зачастую оказываются невостребованными, например, из-за высокой стоимости или неудобной схемы оплаты. Увеличение мелких платежей за отдельные опциональные удобства в стандартном абонентском плане могли бы сделать взаимодействие клиента с оператором более индивидуализированным, повысить лояльность клиента. Реализовать такие бизнес-возможности оператора на имеющемся сетевом ресурсе можно только при динамичном формировании маркетинговых планов и тарифной политики, при постоянном генерировании новых пакетов услуг и маркетинговых предложений. Наиболее остро это ощутили сегодня мобильные операторы, работающие в жестких условиях рыночной конкуренции.

Сегодня операторы стремятся превратить имеющуюся у них телекоммуникационную инфраструктуру в мультисервисную, что существенно повышает сложность одновременного использования нескольких услуг. Впоследствии, с переходом на технологию сетей нового поколения (NGN), основанную на принципах пакетной коммутации, спектр предоставляемых сервисов должен пополниться такими услугами, как доступ в Интернет, VPN, интерактивное видео (видеоконференцсвязь, ретрансляция эфирных каналов в приемлемое для абонента время, видео по запросу, видеоигры и т. п.). Каждая группа услуг будет порождать свои тарифные планы, и даже небольшая операторская сеть с расширением спектра абонентских сервисов будет нуждаться в учете, структурировании, тарификации и биллинговании трафика каждого абонента по ряду позиций. А это немыслимо без автоматизированной системы расчетов.

Провозглашенная десятилетие назад идея конвергенции «голосовых» сетей и сетей передачи данных переросла сегодня в тенденцию перехода операторов к созданию сетей пакетной коммутации. Современные сети сочетают преимущества существующих технологий и способны служить основой для предоставления мультисетевых услуг, трафик которых проносится без деформаций качества через сети различных операторов с различными средами доставки. Это свидетельствует о зрелости телекомрынка, поскольку является неременным условием развития бизнеса сервис-провайдеров, предоставляющих отдельные группы услуг.

Готовность биллинговой системы учитывать объем предоставленных абоненту мультисетевых услуг является важным параметром, влияющим на выбор оператором конкретного решения. Максимальная степень готовности биллинговой системы может быть достигнута в том случае, если она окажется инвариантной используемым стандартам связи и принципам работы окончного оборудования клиента при подсчете объема услуг.

Вопросами структурирования трафика занимаются инженерные службы. Они обеспечивают необходимую «окраску» в соответствии с объемом резервирования сетевых ресурсов под определенный тип трафика, что является основой формирования себестоимости доставки каждой из услуг. Сбор статистики по загрузке узлов сети оператора необходим не только для биллинга, которому важна картина информационных потоков на границе сети абонентского доступа или в узлах агрегирования услуг. Эта информация в первую очередь используется подсистемой анализа трафика и балансировки нагрузки в узлах сети (Performance Management System), но не менее критичной может оказаться и для контроля гарантированных параметров качества обслуживания подсистемы Service Level Agreement, определяющей межоператорские взаиморасчеты. Централизация процессов обработки транзакций в интересах биллинга на уровне статистик коллектора оправдывает себя лишь на ограниченных объемах предоставляемых услуг. Необходимость почти в режиме онлайн учесть тысячи видов услуг для миллионов абонентов неизбежно приводит к перегрузкам в таком центре и к его неоправданно высокой стоимости. Более целесообразна распределенная иерархическая структура сбора

биллинговой информации с двумя или тремя уровнями иерархии.

Обычно для упрощения взаимодействия с абонентом и повышения эффективности навигации каждая группа услуг (речевых, передачи данных, интерактивного аудио/видео) имеет собственный биллинг, реализуемый на сервере соответствующего информационного приложения. Идея создания унифицированного биллинга, инвариантного к типам услуг, утопична и консервативна. Ведь унификация возможна при стандартизации бизнес-процессов, при фиксированных сценариях предоставления услуг и взаиморасчетов с абонентом. Но каким образом, к примеру, можно стандартизировать сценарии такой принципиально новой услуги, как интерактивное видео? Именно попытки реплицировать в среду пакетной коммутации бизнес-модели кабельного или спутникового ТВ и доступа к интернет-ресурсам сдерживали развитие этих услуг по всему миру. Прорыв в решении этого вопроса возможен лишь при осознании нового качества услуг, приобретаемого за счет смены среды доставки, а также создания дружественных и узнаваемых сценариев взаимодействия с контентом. Именно индивидуальными особенностями новых видов услуг обусловлено постоянное появление новых биллинговых систем, интеграция которых должна происходить на базе крупных операторов.

Задача осложняется тем, что появление новых услуг сопровождается выходом на рынок очередных брендов, относящихся к одной и той же компании. В данном случае счет абонента должен интегрировать все потребляемые им услуги, а дифференциация по брендам оказывается вторичной и далеко не всегда востребованной.

Возможно, в дальнейшем можно ожидать появления универсальных расчетных центров на базе узлов агрегирования услуг. При этом контент держателем и сервис-провайдером может стать любой абонент сети, решившийся предложить рынку свой информационный продукт. Это могут быть онлайн-услуги в режиме видеоконсультаций врача, юриста, адвоката, учителя, работающего по авторской методике, эксперта и т.п. Такие онлайн-услуги стали доступными во время Пандемии.

### **Список литературы**

1. Кутовенко А.А. Облачные и сетевые технологии в учебном процессе: - Минск : БНТУ, 2020
2. Пескова С.А. Сети и телекоммуникации: - 5-е изд., перераб. - М.: Издательский центр «Академия», 2014
3. Алексей С. Анализ телекоммуникационных биллинговых систем. Издательство: «LAP Lambert Academic Publishing», 2012

# ЛИТОЙ КОМПОЗИЦИОННЫЙ МАТЕРИАЛ НА ОСНОВЕ АЛЮМИНИЕВОГО СПЛАВА AL-SN, СТРУКТУРА И СВОЙСТВА

**Кобелева Любовь Ивановна**

кандидат технических наук,  
ведущий научный сотрудник ИМЕТ РАН, Россия

**Калашников Игорь Евгеньевич**

доктор технических наук  
ведущий научный сотрудник ИМЕТ РАН, Россия

Литые алюмоматричные композиционные материалы (КМ), благодаря своим физико-механическим свойствам, находят применение в самых разных отраслях промышленности [1-4]. В данной работе, на примере литых композиционных материалов промышленный сплав АО20-1 – интерметаллид  $Ti_2NbAl$  оценена равномерность распределения армирующей фазы в матрице и показано ее влияние на трибологические характеристики материала. Образцы изготовлены методом механического замешивания композиционных гранул в расплав матричного сплава при температуре 680°C. Композиционные гранулы получены в атриторе путем обработки стружки из сплава АО20-1 и порошка интерметаллида  $Ti_2NbAl$ . Предполагали, что введение в расплав армирующего компонента посредством гранул обеспечит наиболее его равномерное распределение в матрице. Количество армирующей фазы в образцах КМ – 5 масс.%, вес выплавленных слитков – 120 г. Расплав КМ кристаллизовали в медных (партия I) или графитовых (партия II) формах диаметром 28 мм и высотой 130 мм. Металлографический анализ проводили на оптическом микроскопе Лейка DM ILM, оснащенном программой Qwin для анализа изображений. Показано, что материал после кристаллизации в медной форме имеет более дисперсную структуру, средний размер зерна 35 мкм, по сравнению с закристаллизовавшимся в форме из графита – размер зерна 43 мкм. Различие в значениях теплопроводности материала изложниц (теплопроводность меди – 384 Вт/м·град, графита – 130 Вт/м·град), оказало влияние на скорость кристаллизации сплава и, как следствие, на измельчение его структуры.

Равномерность распределения армирующих частиц в литых КМ является одним из факторов, оказывающих влияние на свойства КМ, в частности антифрикционные. В большинстве случаев для количественной оценки распределения наполнителя применяют методы обработки металлографических изображений структуры. Равномерность распределения наполнителя в матрице оценивали путем разбиения на квадраты фотоизображений структуры КМ с последующим построением гистограмм частот распределения частиц в соответствующем квадрате. Более равномерное распределение наблюдается в случае, когда наибольшее число квадратов содержат близкое число частиц. В

образцах с более мелкой структурой наибольшее число ячеек содержит 2 - 4 частицы. Тогда как для образцов с более крупным зерном такой зависимости не наблюдается (количество частиц в ячейках изменяется от 1 до 11). Таким образом, можно отметить, что для образцов первой партии характерно более равномерное распределение частиц, т.к. наибольшее число ячеек содержит близкое количество частиц.

Для определения интенсивности изнашивания образцы КМ были испытаны на установке CETR UMT Multi-Specimen Test System в условиях сухого трения скольжения при последовательном ступенчатом осевом нагружении до значений 0,5, 1, 1,5, 2, 2,5, 3 МПа, при постоянной скорости скольжения 0,5 м/с; время испытаний при каждой осевой нагрузке составляло 2000 с, путь трения составил 6000 м. Контртело - вращающаяся втулка, изготовленная из стали 45Х, исследуемый образец – неподвижная шайба диаметром 20 мм и толщиной 12 мм. Износ образцов после проведения полного цикла нагружения определяли взвешиванием по потере массы  $\Delta m = m_1 - m_2$ , где  $m_1, m_2$  – масса образца до и после испытания. Показано, что наиболее равномерное распределение армирующей фазы в объеме матрицы (партия I) способствует более равномерному распределению участков матрицы, не склонных к схватыванию. На контактирующих трущихся поверхностях, ограничивается пластическое деформирование матрицы в КМ и уменьшается унос ее материала по сравнению с матричным сплавом. В связи с чем, интенсивность изнашивания снижена для образцов КМ первой партии более чем в 2,7 раза, а второй партии в 2,2 раза по сравнению с матричным сплавом.

### Список литературы

1. Патент на изобретение RU 2323991 С1, Литой композиционный материал на основе алюминиевого сплава и способ его получения. Номер заявки: 2006133845/02. Дата регистрации: 22.09.2006. Дата публикации: 10.05.2008.
2. Подымова Н.Б., Карабутов А.А., Павлин С.В., Калашников И.Е., Болотова Л.К., Чернышова Т.А., Кобелева Л.И., Кулибаба В.Ф. Измерение упругих модулей дисперсно-наполненных композиционных материалов лазерным оптико-акустическим методом / Физика и химия обработки материалов. 2011. № 2. С. 78-87.
3. Чернышова Т.А., Калашников И.Е., Болотова Л.К. Трибологические свойства литых алюмоматричных композитов, модифицированных нанопорошками / Металлургия машиностроения. 2010. № 2. С. 21-26.
4. Chernyshova T.A., Mikheev R.S., Kalashnikov I.E., Akimov I.V., Kharlamov E.I. Development and testing of Al-SiC and Al-TiC composite materials for application in friction units of oil-production equipment / Inorganic Materials: Applied Research. 2011. T. 2. № 3. С. 282-289.

## **ВЛИЯНИЕ ТЕМПЕРАТУРЫ ОТПУСКА НА СТОЙКОСТЬ АРМАТУРНОГО ПРОКАТА К ВОДОРОДНОМУ РАСТРЕСКИВАНИЮ**

**Кутепов Сергей Николаевич,**

кандидат педагогических наук, доцент,  
доцент кафедры технологии и сервиса  
Тульский государственный педагогический  
университет им. Л.Н. Толстого, Россия

**Гвоздев Александр Евгеньевич,**

доктор технических наук, профессор,  
главный научный сотрудник кафедры технологии и сервиса  
Тульский государственный педагогический  
университет им. Л.Н. Толстого, Россия

Выпускаемые в настоящее время металлургической промышленностью термоупрочненные низкоуглеродистые арматурные стали, применяемые для армирования железобетонных конструкций, имеют низкую коррозионную стойкость в состоянии поставки. Участвовавшие случаи обрушения напрягаемых композиционных железобетонных конструкций, в большинстве случаев инициируемые коррозионным растрескиванием под напряжением и водородным охрупчиванием, ставят проблему этого вида разрушения особенно остро [1-3]. Для повышения стойкости термоупрочненной арматуры к растрескиванию в агрессивных водородсодержащих средах применяют дополнительную термическую обработку (например, отпуск), способствующую снятию и перераспределению внутренних остаточных микронапряжений и повышающую длительную прочность стали. Однако в научной литературе имеются противоречивые данные о влиянии различных режимов отпуска на стойкость стали к водородному растрескиванию (ВР) [4, 5].

Влияние температуры отпуска на механические свойства и стойкость против водородного растрескивания изучали на арматурной стали 20ГС2 периодического профиля в напряженном состоянии после высокотемпературной механической обработки (ВТМО). Отпуск осуществляли с электронагрева в диапазоне температур 150...550 °С с интервалом в 50 °С. Скорость электронагрева составляла 10...15 °С/сек. Стойкость стали к ВР оценивали временем до разрушения по результатам испытаний 4-6 образцов на каждую точку графика. Для создания условий эксперимента, максимально приближенных к эксплуатационным, испытания проводили в водном растворе серной кислоты с добавлением роданистого аммония (4,5%  $\text{H}_2\text{SO}_4$  + 2,5%  $\text{NH}_4\text{CNS}$ ) при комнатной температуре с катодной поляризацией  $j_K = 60 \text{ А/м}^2$ .

Для уточнения особенностей изменения стойкости арматурной стали 20ГС2 к водородному растрескиванию (ВР) при различных температурах отпуска определяли влияние уровня растягивающих напряжений на электроотпущенной стали и влияние печного нагрева. Анализ изменения механических свойств после печного нагрева и стойкости против ВР показал, что, резкое разупрочнение происходит в интервале температур 450...600 °С, в результате чего повышается пластичность и как следствие сопротивляемость ВР. При значениях приложенных напряжений  $\sigma_3 = 650$  МПа наблюдается незначительное увеличение стойкости. Выявлено, что независимо от способа нагрева, при 450 °С наблюдается провал стойкости и ее последующее возрастание, которое резко увеличивается при 550 °С [1, 3]. Для определения влияния уровня растягивающих напряжений на длительную прочность образцов прошедших электронагрев до 550 °С и подвергнутых электролитическому наводороживанию построены кривые длительной прочности (рис. 1).

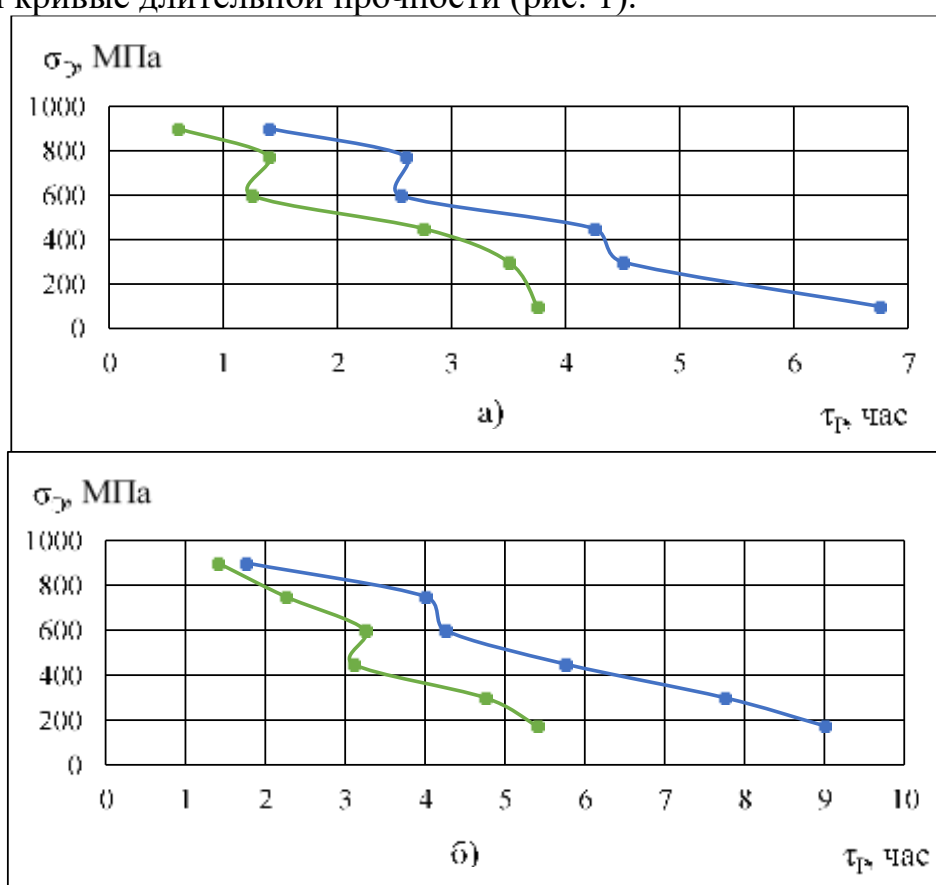


Рис. 1. Стойкость стали 20ГС2 к ВР в водном растворе 4,5 %  $\text{H}_2\text{SO}_4$  + 2,5 %  $\text{NH}_4\text{CNS}$  ( $j_K = 60 \text{ А/м}^2$ ): а) в состоянии поставки; б) при отпуске с электронагрева до 550 °С

На рисунке 1, а приведена кривая с зонами, отражающими разброс по времени для образцов в состоянии поставки, а на рисунке 1, б – прошедших электронагрев. Результаты проведенных исследований показали, что для арматурной стали следует избегать интервала температур отпуска 400...450 °С.

Таким образом, из результатов проведенных исследований видно, что повторный отпуск следует осуществлять с электронагрева до температур,

превышающих температуры отпуска после закалки не менее чем на 50...100 °С. После повторного отпуска с электронагрева выше температур 450...500 °С происходит стабилизация структуры стали, что приводит к уменьшению величины локальных (пиковых) остаточных микронапряжений и к резкому повышению стойкости стали (на 1...2 порядка) к ВР.

Полученные результаты могут быть использованы при создании ресурсосберегающих процессов обработки материалов [4-9].

### Список литературы

1. Физико-механические и коррозионные свойства металлических материалов, эксплуатируемых в агрессивных средах: монография / Н.Н. Сергеев, А.Н. Сергеев, С.Н. Кутепов, А.Е. Гвоздев, М.В. Ушаков, В.В. Извольский. – Тула: Изд-во ТулГУ, 2019. – 553 с.
2. Влияние температуры отпуска на длительную прочность арматурных сталей в водородсодержащих средах / Н.Н. Сергеев, А.Н. Сергеев, С.Н. Кутепов, А.Е. Гвоздев, Н.Е. Стариков, О.В. Пантюхин // Известия Тульского государственного университета. Технические науки. – 2018. – Вып. 6. – С. 514-525.
3. Влияние температуры отпуска на стойкость арматурной стали 20ГС2 против водородного растрескивания / Н.Н. Сергеев, А.Н. Сергеев, С.Н. Кутепов, А.Е. Гвоздев, Е.В. Агеев // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: Техника и технологии. – 2018. – Т. 8. – № 2(27). – С. 54-67.
4. О природе разрушений высокопрочной термически упрочненной арматурной стали / Б.А. Кустов, Н.В. Пушница, Е.Д. Демченко, А.Г. Клепиков, И.Л. Федорова // Сталь. – 1994. – № 6. – С. 69-74.
5. Ажогин Ф.Ф. Коррозионное растрескивание и защита высокопрочных сталей. – М.: Металлургия, 1974. – 256 с.
6. Mechanism of the hydrogen cracking of metals and alloys, part I (review) / N.N. Sergeev, A.N. Sergeev, S.N. Kutepov, A.E. Gvozdev, A.G. Kolmakov // Inorganic Materials: Applied Research. – 2019. – Т. 10. – № 1. – P. 24-31.
7. Mechanism of the hydrogen cracking of metals and alloys, part II (review) / N.N. Sergeev, A.N. Sergeev, S.N. Kutepov, A.E. Gvozdev, A.G. Kolmakov // Inorganic Materials: Applied Research. – 2019. – Т. 10. – № 1. – P. 32-41.
8. Long-Term Strength of 22Kh2G2AYu Reinforcing-Bar Steel during Corrosion Cracking Tests in a Boiling Nitrate Solution / N.N. Sergeev, S.N. Kutepov, A.N. Sergeev, A.G. Kolmakov, V.V. Izvol'skii, A.E. Gvozdev // Russian Metallurgy (Metally). – 2020. – № 4. – P.434-440.
9. О состоянии предпревращения металлов и сплавов: монография / О.В. Кузовлева, А.Е. Гвоздев, И.В. Тихонова, Н.Н. Сергеев, А.Д. Бреки, Н.Е. Стариков, А.Н. Сергеев, А.А. Калинин, Д.В. Малий, Ю.Е. Титова, С.Е. Александров, Н.А. Крылов. – Тула: Изд-во ТулГУ, 2016. – 245 с.

## БЕЗПЕКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ

**Микитин Галина Василівна,**

доктор технічних наук, професор,  
професор кафедри захисту інформації  
Національний університет “Львівська політехніка”, Україна

**Чигрин Любов Вікторівна**

студентка IV курсу  
Національний університет “Львівська політехніка”, Україна

Глобальною проблемою сьогодення є безпека довкілля, яка за своїм станом визначає основні вектори безпечної життєдіяльності людини. *Кліматичний саміт ООН (Нью-Йорк, 2019 р.)* активував питання загроз екологічній безпеці, що пов'язані зі зміною клімату на Землі та її наслідками для суспільства. Один з напрямків вирішення цієї проблеми – інтелектуалізація предметних сфер суспільства. У сфері екологічної безпеки об'єктами інтелектуалізації є екосистеми довкілля, функціонування яких підтримується інтелектуальними системами моніторингу і прийняття рішення на управління. *Стратегія сталого розвитку України до 2030 року* передбачає сім цілей, серед яких – забезпечення збалансованого управління природними ресурсами та зміцнення процесів реагування на зміну клімату. Серед інтелектуальних систем моніторингу об'єктів екосистем довкілля – інформаційно-вимірювальні системи, експертні системи, системи підтримки прийняття рішень, які спрямовані на функціонування у просторі станів: контроль – обробка – управління. Сьогодні розроблені мобільні лабораторії екологічного моніторингу довкілля на основі інтелектуальних інформаційно-вимірювальних систем [1]. Інтелектуальні технології моніторингу довкілля комплексно спрямовані на відбір/контроль параметрів середовища спеціалізованими давачами від об'єкта моніторингу, передавання інформації безпроводними технологіями зв'язку в інтелектуальну інформаційно-вимірювальну систему, яка реалізує первинну обробку даних з подальшою їх ідентифікацією експертною системою та відповідною класифікацією за нормативними значеннями екологічних параметрів і, на цій основі, прогнозуванням зміни стану об'єкта на визначеному інтервалі часу.

Інтелектуальні технології екологічного моніторингу повинні бути гарантоздатними (СОУ-Н НКАУ 0060:2010) в контексті синтезу функціональної та інформаційної безпеки. Багаторівнева інтелектуальна технологія представлена на рис. 1: інформаційними ресурсами (ІР) – параметри екосистеми; інформаційними мережами (ІМ) – безпроводними технологіями зв'язку; інтелектуальними системами/процесами/управлінням (ІС, ІП, ІУ). Інтегральну безпеку інтелектуальних систем (ІС) можна представити універсальною моделлю інформаційно-технічного стану (ІТС), що розкриває придатність системи у певний момент часу за впливу комплексу функціональних та

інформаційних загроз. Модель ІТС багаторівневої ІС у функціонально-інформаційному просторі “контроль/обробка (К/О) – передавання/ приймання (ПРД/ПРМ) – управління (У)”: “відбір інформації  $I_B$  – дані – інформація управління  $I_U$ ” відповідає працездатному (безпечному) стану – NORMA. За впливу загроз: 1 – дефекти розроблення, 2 – дефекти фізичні, 3 – дефекти зовнішніх впливів/взаємодій на ІС та за умови відсутності їх виявлення, блокування і нейтралізації комплексною системою безпеки (КСБ), модель – NORMA модифікується у функціональному просторі, що призводить до формування: частково працездатного (безпечного) стану – ALARM-1; непрацездатного (безпечного) стану – ALARM-2; непрацездатного небезпечного стану – AVARIA. Порушення профілів безпеки системи – конфіденційності, цілісності і доступності на рівні інформаційних загроз – виток, модифікації та знищення інформації переводить ІС в непрацездатний небезпечний стан, який на функціональному рівні призводить до: пошкодження, збою, відмови апаратних або програмних засобів.

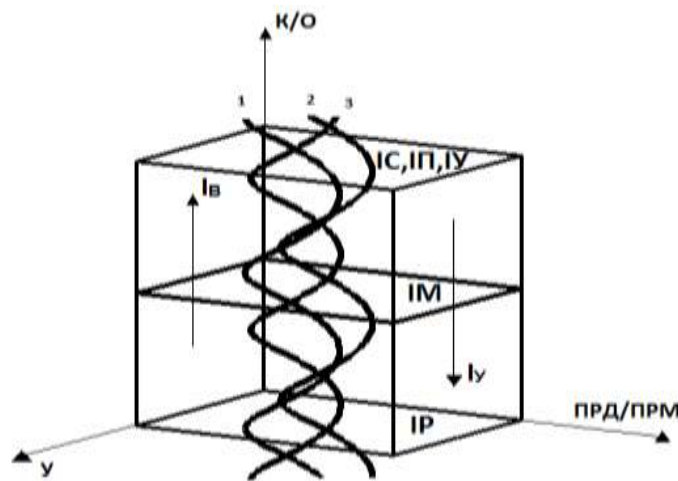


Рисунок 1. Модель ІТС багаторівневої інтелектуальної технології

Запропонована модель ІТС є основою для створення КСБ інтелектуальних систем моніторингу екосистем, що забезпечуватиме гарантоздатність.

### Список літератури

1. Кропивницький В., Павлишин М., Чумак В. Високомобільна лабораторія екологічного моніторингу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ns-plus.com.ua/2017/06/13/vysokomobilna-laboratoriya-ekologichnogo-monitoryngu/>

# КОРРОЗИОННАЯ СТОЙКОСТЬ ДЕТОНАЦИОННЫХ ПОКРЫТИЙ НА ОСНОВЕ АЛЮМИНИДОВ ЖЕЛЕЗА

**Сироватка Вячеслав Леонидович**

кандидат технических наук, старший научный сотрудник

Институт проблем материаловедения НАН Украины

Коррозионная стойкость алюминидов железа, образующих на поверхности оксид алюминия, известна для широкого диапазона температур и состава окружающих сред (окислительной, сульфидирующей, науглераживающей). Высокое содержание алюминия способствует образованию сплошного, медленно растущего, защитного слоя оксида алюминия, особенно при сравнительно низких парциальных давлениях кислорода. Стойкость алюминидов железа к окислению возрастает с увеличением содержания алюминия. Однако высокие концентрации алюминия обычно отрицательно влияют на механические свойства, часто охрупчивая сплав. Обычный подход – обеспечение минимального содержания алюминия, требующегося для достижения защиты от окисления, когда еще сохраняется возможность механической обработки материала. Критическое содержание алюминия для формирования наружной пленки оксида алюминия составляет примерно 14 ат.% при 800 °С. Небольшие добавки порядка 0,1 ат.% циркония, иттрия, гафния и других элементов с высокой реакционной способностью эффективны для улучшения стойкости оксидного слоя к отслаиванию. Слои оксида алюминия обеспечивают высокотемпературную коррозионную стойкость в смешанных газовых или солевых атмосферах. FeAl сплавы имеют сравнительно низкие скорости коррозии в высокоокислительных, расплавленных солях нитратов. Алюминид железа не достаточно коррозионностойкий в сульфатных солях, но добавки хрома могут повысить его стойкость. В некоторых средах при высоких температурах коррозионная стойкость алюминида сохраняется даже при потере прочности. В таких случаях применение этих материалов перспективно в качестве коррозионностойких покрытий (особенно в серосодержащих газах). Коррозионные исследования покрытий из алюминидов железа, полученных наплавкой и электроискровым осаждением, показали хорошую работоспособность в различных смесях газов, за исключением смесей, содержащих HCl. В последнее время предпринимаются попытки повысить высокотемпературную прочность алюминидов железа дисперсным оксидным упрочнением. Коррозионные исследования также показали хорошую стойкость к окислению и при соответствующих типах и количествах оксидных добавок.

Проведены сравнительные исследования на коррозионную стойкость в морской воде детонационных покрытий четырех составов на основе системы Fe-Al, полученных с помощью разного транспортирующего газа в процессе напыления: 1) 50%Fe-50%Al; 2) 40%Fe-50%Al-10%Cr; 3) 39,8%Fe-50%Al-0,2%B-10%Al<sub>2</sub>O<sub>3</sub>; 4) 40%Fe-10%Cr-50%Al<sub>2</sub>O<sub>3</sub>.

Продолжительность испытаний составила 120 дней. Определен весовой и глубинный показатель коррозии.

Полученные результаты позволяют рекомендовать замену некоторых видов нержавеющей сталей, например, X18H10T.

## **АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ТА ЗАСОБІВ ОРІЄНТУВАННЯ НА МІСЦЕВОСТІ**

**Матухно Василь Васильович**

кандидат технічних наук

старший викладач кафедри піротехнічної та спеціальної підготовки

Національний університет цивільного захисту України, Україна

**Усачов Дмитро Володимирович**

викладач кафедри піротехнічної та спеціальної підготовки

Національний університет цивільного захисту України, Україна

У сучасному світі кожна людина повинна володіти навичками орієнтування на місцевості в будь-який час доби та за будь-яких природних умов. Під орієнтуванням на місцевості розуміють сукупність дій, спрямованих на визначення місця свого перебування відносно навколишніх об'єктів чи певних орієнтирів, сторін світу. Орієнтування передбачає також уміння швидко і точно орієнтуватись у незнайомій місцевості, упевнено рухатись зазначеним маршрутом, а в разі необхідності відшукувати інші шляхи. З розвитком сучасних технологій набування цього уміння стає простішим. Кожний телефон оснащений доступом в інтернет з різними функціями навігації, які зменшують час вирішення свого положення та спрощують знаходження правильного шляху в незнайомій місцевості.

На сьогоднішні відомі різні методи орієнтування, серед яких найголовнішими є [1]:

- топографо-геодезичний картографічний;
- фізичне орієнтування;
- астрономічний метод орієнтування.

Топографо-геодезичний картографічний метод уявляє собою орієнтування на місцевості за допомогою простих топографо-геодезичних приладів (курвіметру, теодоліту, GPS-навігатору) та карт різного призначення. Найбільш використовуваними у незнайомій місцевості, а особливо у разі втрати орієнтування є сучасні супутникові навігатори. За останнє десятиліття вони почали широко використовуватись в автомобілях, як необхідний аксесуар навігації, так і стандартних функціях сучасних мобільних пристроїв. GPS-навігатор - пристрій, який отримує сигнали глобальної системи позиціонування з метою визначення поточного місця розташування пристрою на Землі. Пристрої GPS дають змогу визначити інформацію про широту та довготу, а деякі можуть також обчислити висоту без участі люди.

Ще одним методом орієнтування на місцевості є фізичне орієнтування, яке являє собою спостереження за змінами фізичних полів Землі шляхом визначення магнітного, теплового та гравітаційного полів. Основним пристроєм, який найчастіше використовується, є компас. Основним призначенням якого є визначення напрямків сторін світу. Для орієнтування найбільш використовуваними можна вважати три види компасів: магнітні, електронні та супутникові. Найбільшою перевагою є їх компактність даних пристроїв. Електронні (супутникові) компаси використовуються в новітніх засобах зв'язку - мобільних телефонах, планшетах, а також в годинниках, які синхронізуються з телефонами. Компас в смартфонах, як правило, працює на основі датчика Холла, який уловлює магнітні поля Землі, за допомогою якого телефон може виконувати різні функції. Датчик Холла, а точніше датчик визначення положення в просторі, заснований на ефекті Холла, - прилад, який фіксує наявність магнітного поля та вимірює його напруженість. Цей прилад працює разом з магнітним датчиком, який в смартфоні відповідає, на сам перед, за роботу компаса. А це означає, що з великою точністю такий прилад покаже людині її місце знаходження на незнайомій місцевості, якщо вона потрапить в аварійну ситуацію. У цьому великий плюс таких пристроїв.

Ще одним пристроєм є годинники з цифровим компасом, які працюють без синхронізації з мобільними пристроями, на яких отримують інформацію про направлення сторін світу за допомогою магнітного датчика.

Принцип конструкції датчика полягає у тому, що всередині є два витки, які встановлені перпендикулярно, з сучасним MR механізмом, який розміщений між цими витками. MR механізм - пристрій магнітного опору, який змінює свої показники в залежності від дії магнітного поля. Таким чином, за цим принципом здійснюється визначення магнітного поля планети Земля (вектор магнітної сили рухається в направленні від півночі до півдня).

У випадку труднощів користування найпростішими приладами орієнтування або компасом, визначення місцезнаходження на місцевості може здійснюватися за допомогою астрономічних методів орієнтування. Вони базуються на використанні спеціальних засобів, за допомогою небесних тіл (Сонця, Місяця, Полярної зорі та ін.), а також за годинником.

Найпростіші методи астрономічної навігації застосовуються людьми на Землі для орієнтування на невідомій місцевості, оскільки для їх використання не потрібно ніяких приладів. У Північній півкулі, наприклад, напрямок на північ можна дізнатися за допомогою визначення на небосхилі Полярної зорі, а за положенням Сонця опівдні можна приблизно визначити напрямок на південь (похибка 30%). Один з головних недоліків неточності визначення астрономічної наземної навігації - залежність від хмарності небосхилу.

Для визначення сторін горизонту за Сонцем у будь-який час дня використовують найпростіші наручні годинники. Їх встановлюють так, щоб годинникова стрілка була спрямована у напрямку Сонця. Кут між годинниковою стрілкою і напрямком на цифру 1 (у разі літнього часу – на цифру 2) ділять порівну. Бісектриса цього кута вказує приблизний напрямок на південь (похибка приблизно 20%). Кут ділять порівну тому, що Сонце здійснює умовний шлях

навколо Землі за 24 год, за цей час стрілка годинника обертається двічі. Тому бісектриса кута показує напрямок, у якому Сонце має перебувати в опівдні, тобто напрямок на південь. Розглянутий спосіб дає змогу мати правильні результати в північних широтах і взимку.

Отже, на основі проведеного аналізу, можна зробити висновок, що сучасні навігаційні прилади заміщують застарілі методи орієнтування на місцевості, шляхом визначення координат місцезнаходження через супутникові мережі й детального прокладання маршруту в незнайомій місцевості.

### **Список літератури:**

1. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм : навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2009. 304 с.

# **ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ У ПРАКТИЦІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ І ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ**

**Омельяненко Галина Анатоліївна**

к.пед.н., доцент

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

**Парій Світлана Борисівна**

аспірант

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Туристична галузь у реаліях сьогодення представляє собою величезну діджиталізовану бізнес структуру, до діяльності якої можуть бути залучені як готельно-ресторанні мережі, так і всесвітньо відомі авіакомпанії. Туристичні корпорації застосовують сучасні технології розробки туристичного продукту для успішної реалізації якого, необхідні не просто комп'ютеризовані мережі, а надшвидкі системи з достовірною інформацією в режимі реального часу.

Такі системи повинні об'єднувати можливості отримання інформації щодо трансферу і розміщення туристів, автоматизованого бронювання і резервування туристичних послуг (авіаквитки, путівки, рахунки, оформлення документів, отримання інформації) [1].

Сучасні можливості автоматизації туристичного бізнесу мають комплексну структуру і прагнуть охопити усі процеси діяльності туристичного підприємства і взаємодії з клієнтом. За твердженням представників галузі донедавна українська туристична індустрія знаходилася в ізоляції від світових тенденцій розвитку, але наразі відбувається глобальна переорієнтація з паперово-ручного методу роботи на застосування автоматизованих інформаційних технологій (АІТ) управління [2].

Впровадження АІТ управління для більшості турфірм України є нагальною потребою, і стає дедалі реальнішим фактом, вкрай необхідним для успішного розвитку бізнесу. Запровадження сучасних АІТ сьогодні є засобом конкурентної боротьби туроператорів у світовому масштабі.

Спільними особливостями інформаційних технологій туристичних компаній є максимальна автоматизація основних процесів планування і обліку діяльності турфірми. Інформаційні технології, що використовуються у туристичному бізнесі мають значне різноманіття і можуть бути представлені у вигляді взаємозалежних систем (рис. 1).



**Рис.1. Інформаційні системи у туристичній сфері**

У сучасному світі прибуткова туристична діяльність нерозривно пов'язана з інформацією. Прийняття рішення про здійснення подорожі засноване у першу чергу на інформації, а власне придбання туру також є комплексною інформацією (інформація про споживача послуг, бронювання квитків, резервування готелю, замовлення меню, комерційні розрахунки тощо).

Успішна діяльність туристичної фірми базується на використанні постійного потоку актуальної і своєчасної інформації для прийняття важливих управлінських рішень з метою досягнення очікуваного кінцевого результату – отримання прибутку [3].

Обробка інформації – найважливіша функція, без якої неможлива цілеспрямована діяльність будь-якої соціально-економічної, організаційно виробничої системи (підприємства, організації, території тощо). Систему, що реалізує функції збору, зберігання, обробки і передачі інформації, називають інформаційною системою. Найважливішими функціями таких систем є прогнозування, планування, облік, аналіз, контроль і регулювання. Технології виконання таких функцій називаються інформаційними технологіями [4].

Виклики сьогодення вимагають використання інформаційних систем і технологій за всіма напрямками економічної діяльності: виробництво, управління, фінансування. Робота будь-якої інформаційної системи неможлива без постійного внутрішньо обміну інформацією між її складовими і зовнішнім середовищем. Залучений до роботи системи персонал має отримувати інформацію про стан діяльності системи і виконання поставлених завдань, що дає змогу впливати на систему і постійно змінювати її, забезпечуючи виконання управлінських рішень.

Отже, цілком вірним є твердження, що інформаційна система являє собою сукупність внутрішніх і зовнішніх потоків прямого і зворотного інформаційного зв'язку певних об'єктів, засобів, фахівців, що беруть участь у процесі обробки інформації та виробленні управлінських рішень [5].

Інформаційні системи переважно організовуються засобами автоматики і різноманітної обчислювальної техніки. Отже, будь-яка автоматизована інформаційна система діє за рахунок взаємодії і взаємозв'язку інформації, математичних методів і економічних моделей її обробки, а також програмних, технічних засобів і фахівців, залучених з метою обробки інформації для прийняття управлінських рішень.

Туристична галузь сьогодні є однією з найбільш інформаційно-насичених. Значні обсяги інформації, отримані у процесі професійної діяльності у туристичній галузі, дають можливість створювати такі бази даних, як от база даних готельних, ресторанних підприємств або клієнтські бази. Такі бази даних дають змогу збільшити кількість угод, знаходячи потенційних виробників і споживачів окремих туристичних послуг. Аналізуючи великі обсяги інформації у базах даних можна виявляти послуги і продукти з найбільшим прибутком, відстежувати цінові коливання, порівнювати витрати і прибутки, визначати популярні тенденції галузі.

Таким чином інформація стає одним з провідних ресурсів розвитку туристичної галузі, а інформаційні системи і технології у практичній діяльності підприємств туристичної сфери і готельно-ресторанного бізнесу – засобом високопродуктивної і ефективної роботи.

Всім учасникам виробництва, реалізації і споживання туристичного продукту необхідний постійний обмін інформацією. Отже, виникає потреба у наявності автоматизованої системи зі збору і обробки необхідної інформації з подальшим опрацюванням і представленням у доступному вигляді. Саме тому розвиток і широке застосування інформаційних технологій у туристичній галузі є нагальним першорядним завданням. Виконання якого у подальшому забезпечить конкурентоспроможність підприємств туристичної сфери і готельно-ресторанного бізнесу на світовому ринку туристичних послуг. Проте, продуктивність інформаційних систем і технологій у практиці діяльності галузі наразі неможливе без участі висококваліфікованого персоналу, який здійснюватиме необхідне термінове регулювання інформаційних потоків у професійному інформаційному просторі.

### **Список літератури**

1. Гуляев В. Г. Новые информационные технологии в туризме. Москва: Приор, 2004. 144 с.
2. Роглев Х. Й. Основи готельного менеджменту: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2005. 408 с.
3. В'їзний туризм: навчальний посібник / П. Ф. Коваль та ін. Ніжин: видавництво Лук'яненко В.В., 2010. 304 с.
4. Грицунов О. В. Інформаційні системи та технології: навчальний посібник. Харків: ХНАМГ, 2010. 222 с.
5. Войнаренко М. П., Кузьміна О. М., Янчук Т. В. Інформаційні системи і технології в управлінні організацією: навчальний посібник для студентів ВНЗ. Вінниця: Едельвейс і Ко, 2015. 496 с.

Scientific publications

## MATERIALS

The VI International Science Conference «Theoretical foundations of modern science and practice», Rome, Italy. 147 p.

(March 19 – 20, 2021)